

УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ»**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

МЕФАНІК МАРІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 378.1:37.06

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО
ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис)

М.С. Мефанік

(ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Васильєва Марина Петрівна**, доктор педагогічних наук,
професор

**Ідентичність усіх примірників дисертації
ЗАСВІДЧУЮ:**

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

/ О.В. Лебідь /

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Мефанік М.С. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків; ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», Дніпро, 2019.

У дисертаційній роботі досліджено проблему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти (ЗПТО).

На підставі аналізу та інтеграції визначень науковців з урахуванням важливих характеристик професійне навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти як провідний напрям професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів, визначено цілеспрямованою, послідовно організованою взаємодією спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачі загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, майстри виробничого навчання, керівники виробничих практик) та учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовленою змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій галузі, необхідністю розв'язання завдань освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника. Визначено особливості процесу професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти: поєднання теоретичного та практичного напрямів підготовки, загального та професійно орієнтованого змісту, організація продуктивної праці під час навчання, залучення до цього процесу викладачів, майстрів професійного навчання, мета якого – формування загальнокультурної, розвиненої творчої особистості учня, готової до виконання конкретних професійних функцій у виробничій галузі та сфері послуг.

Ураховуючи особливості навчальної діяльності в закладах професійно-технічної освіти, комунікативні технології у професійному навчанні учнів ЗПТО визначено як професійно орієнтовані технології вибору педагогом стратегії спілкування і взаємодії з учнями в навчальному процесі з метою встановлення взаємовідносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання і формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки виробленню соціального і професійного комунікативного досвіду.

Розроблено класифікацію комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО: комунікативно-мотиваційні (створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги); комунікативно-інформаційні (діалогічно-дискусійні та проблемного навчання); комунікативно-професійні (моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; рольові та ділові ігри); комунікативно-контрольні (рефлексії в навчанні) технології.

Готовність майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти визначено як результат процесу професійної підготовки фахівця, що виявляється в його спроможності належним чином застосовувати комунікативні технології під час організації навчальної діяльності учнів. Обґрунтовано структурні компоненти досліджуваної готовності: мотиваційно-ціннісний (мотивація щодо опанування комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО та їх використання в навчальному процесі, спрямованість на оволодіння ними, зокрема шляхом самовдосконалення, інтерес і активність студента в цьому процесі, сформовані особистісні якості); когнітивний (загальнокомунікативні; професійно-комунікативні; технологічно-комунікативні знання); операційно-діяльнісний (проектувальні, організаційні, координаційно-управлінські та рефлексивні уміння).

Теоретично обґрунтовано систему формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка ґрунтується на

системному, діяльнісному, технологічному, ресурсному підходах. Охарактеризовано її складові: концептуально-цільову, суб'єкт-об'єктну, змістово-процесуальну, оцінно-результативну.

Розкрито сутність концептуально-цільового компонента, який містить мету (сформувані готовність майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти), завдання (сформувані усвідомлення суті, особливостей комунікативних технологій у професійному навчанні учнів через опанування ними знань; виробити зразки комунікативної діяльності під час реалізації дидактичних цілей у ЗПТО; відпрацювати й удосконалити уміння застосовувати комунікативні технології під час педагогічної практики); методологічні підходи (системний, діяльнісний, технологічний, ресурсний) і принципи (інтегративності змісту, дуальності підготовки, взаємозв'язку і послідовності реалізації етапів).

Визначено, що суб'єкт-об'єктний компонент системи передбачає взаємодію викладачів закладу вищої освіти (ЗВО) і ЗПТО, керівників практики, майстрів виробничого навчання і здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп'ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”.

Змістово-процесуальний компонент представлено змістом і технологією спеціально організованої етапної діяльності, спрямованої на формування компонентів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО. Цей компонент реалізовувався шляхом модернізації змісту підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп'ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”, що передбачає: оновлення змісту гуманітарних та фахових навчальних дисциплін; упровадження навчальної програми й навчально-методичного забезпечення факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО”; удосконалення змісту програм педагогічних практик.

Модернізований зміст реалізовувався через такі етапи: підготовчий (аналіз можливостей професійної підготовки; консультативна робота з викладачами; координація діяльності всіх суб'єктів; інформаційна робота зі студентами; розробка методичних матеріалів) і процедурно-технологічний, що передбачає поступове формування компонентів готовності фахівця за такими напрямками: формування ціннісних орієнтацій й професійно-педагогічної спрямованості студентів на опанування комунікативними технологіями в професійній галузі (мотиваційний); опанування студентами системою знань, необхідних для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО як створення теоретичного підґрунтя для усвідомленої реалізації передбачених дій (інформаційно-теоретичний); формування умінь і навичок використання студентами комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти в умовах квазіпрофесійної діяльності (діяльнісний); відпрацювання й удосконалення вміння використовувати комунікативні технології у практичному професійному навчанні учнів під час практики (професійно-практичний).

Визначено сутність оцінно-результативного компонента, який відтворює досягнення поставленої мети – готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу ЗПТО. Цей компонент містить: оцінно-критеріальні засади досліджуваної готовності (критерії, показники, рівні); комплекс моніторингово-коригувальних і діагностичних процедур, що здійснюються після завершення кожного з етапів формування та при підбитті підсумків (вхідний і вихідний контроль; поточний і підсумковий контроль); результат, якому властива позитивна динаміка у рівнях готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу ЗПТО.

Узагальнення результатів експериментальної роботи, їх кількісний і якісний аналіз свідчать про ефективність упровадженої системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Виявлено позитивну динаміку готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, а саме: на 25,7% зростає кількість студентів, рівень готовності яких віднесено до високого; на 48,1% збільшилася кількість студентів із середнім рівнем і, відповідно, зменшилася кількість студентів з низьким рівнем – на 73,8 %. Аналіз результатів свідчить про статистично значущу різницю отриманих результатів, підтверджену за допомогою критерію Пірсона χ^2 .

Підготовлено навчальну програму та навчально-методичний комплекс, електронний варіант курсу лекцій, завдання для самостійної роботи студентів, інструктивні матеріали щодо їх виконання з факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО”; робочу програму та методичні рекомендації щодо проходження педагогічної практики; методичні матеріали до впровадження в навчальний процес оновленого змісту дисциплін „Вступ до спеціальності”, „Психологія”, „Теоретико-правові основи освіти”, „Методологічні засади професійної освіти”, „Теорія та методика виховної роботи”, „Українське фахове мовлення”, „Дидактичні основи професійної освіти”, „Методика професійного навчання”, „Основи інженерно-педагогічної творчості”, „Стиль образу, мовлення та поведінки”, „Комп’ютерні технології навчання”, „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”, „Креативні технології навчання”, „Методика професійного навчання: основні технології навчання”.

Ключові слова: комунікативна технологія, професійне навчання, готовність до використання комунікативних технологій, система формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, заклад професійно-технічної освіти.

ABSTRACT

Mefanic M.S. Preparation of future engineers-pedagogues for the use of communicative technologies in professional training of students of vocational educational institutions. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv; Alfred Nobel University. – Dnipro, 2019.

In the thesis the problem of future engineers-teachers training for the communication technologies using in vocational training for students is investigated (VTEI).

Based on the analysis and integration of the scientists definitions taking into account the important characteristics, vocational training of the students in vocational education institutions as the leading direction of vocational education provides the professional training productivity of the personnel, determined by targeted, consistently organized interaction of specially trained teachers (teachers of general, technical and special disciplines, masters of production training, managers of production practices) and the students with a vocational and technical education background, determined by the content of future professional activities in the manufacturing sector, It is defined the features of the process of vocational training for students of vocational education institutions: a combination of the theoretical and practical areas of training, general and vocationally oriented content, the organization of the productive work during training, the teachers involvement, vocational training masters in this process, the purpose of which is to form the general cultural, developed creative student personality ready to perform the specific professional functions in the production industry and services.

Taking into account the particularities of the educational activities in vocational education institutions, communication technologies in vocational training for students of vocational schools are defined as professionally oriented technologies for the teacher to choose communication strategies and interact with students in the educational process in order to establish relationships that contribute to the

effectiveness of training and the formation of students' readiness for professional functions due to the social and professional communication experience.

It is developed the classification of communicative technologies in vocational training for students of vocational schools: communicative-motivational (the creating situations of success and the psychological support in communication; facilitative technologies; motivational trainings); communicative-informational (dialog-discussion and problem-based learning); communicative and professional (modeling and solving the quasi-professional situations, performing the exercises; role-playing and business games); communicative control (reflection in learning) technology.

The readiness of future engineer-teacher for the communicative technologies using in vocational training for students of vocational education institutions is defined as the result of the specialist's professional training process which is in his ability to correctly apply the communicative technologies in the organizing educational activities of the students. It is justified the structural components of the researchable readiness such as motivational-value (motivation for the development of communicative technologies in vocational training for students of vocational schools and their use in the educational process, focus on mastering them, in particular through the self-improvement, the student interest and activity in this process, formed the personal qualities); cognitive (logically communicative, professionally-communicative; technologically communicative knowledge) operational-activity (design, organizational, coordination, managerial and reflective skills).

It is theoretically substantiated the formation system of the readiness of future engineer-teacher to the communicative technologies using in vocational training for students of vocational education institutions based on the systemic, active, technological and resource approach. It is characterized such components as; conceptually targeted, subject-objective, substantive-procedural and evaluative-effective ones.

The essence of the conceptual-target component is revealed which contains the goal (to form the readiness of future engineers-teachers to use the communicative technologies in vocational training for the students of the vocational education

institutions), the task (to form an awareness of the essence, the communicative technologies features in vocational training of students through mastering them; to develop the examples of the communicative activity in the implementation of the didactic goals in vocational education and training; to develop and improve the ability to use communicative technologies during the teaching practice); the methodological approaches (systemic, activity orientated, technological, resource-based) and the principles (integrative of content, duality of preparation, interconnection and sequence of stages).

It is determined that the subject-object component of the system involves the interaction of teachers of higher educational institutions and VTEI, the practice leaders, masters of industrial training and higher education students at the first (bachelor) level, studying under the educational and professional programs „Economics” and „Computer technologies” of the specialty 015 „Vocational Education”.

The substantive-procedural component is represented by the content and technology of a specially organized the stage activity aimed at the forming students’ readiness components for the communicative technologies using in the process of vocational training of higher educational institutions students. This component was implemented through the modernization of the content of the training of the first-level (bachelor) higher education students enrolled in the vocational programs „Economics” and „Computer Technologies” in the specialty 015 „Vocational Education”, which provides for updating the content of humanities and vocational training disciplines; implementation of the curriculum and educational and methodological support of the optional „Communicative technologies in vocational training of VTEI” students by the improving the content of the pedagogical practice programs.

The modernized content was implemented through the following stages: preparatory (the possibilities analysis of vocational training; advisory work with the teachers, the coordination of activities of all subjects; the information work with students, the methodological materials development) and procedural and technological, providing for the gradual formation of components of specialist

readiness in the following areas: the formation of value orientations and professional-pedagogical orientation of the students to master communicative technologies in the professional field (motivational); students mastering the knowledge system necessary for the use of communicative technologies in vocational training for VTEI students as the creating of the theoretical basis for the conscious implementation of the provided actions (information-theoretical); the students skills formation to use communicative technologies in vocational training of students of the institution vocational education in a quasi-professional activities (activity); the development and improvement of the ability to use communicative technologies in practical vocational training of students during practice (professional and practical).

The essence of the evaluation and performance component which reproduces the achievement of the stated goal - the readiness of future engineers-teachers to use communication technologies in the vocational training of VTEI students is determined. This component contains: the evaluation and criteria bases of the investigated readiness (criteria, indicators, levels); the complex of monitoring-corrective and diagnostic procedures which are carried out after the completion of each formation stages and at the conclusion of the results (input and output control; current and final control); the result which is characterized by the positive dynamics in the readiness levels for the use of communicative technologies in vocational training of VTEI students.

The results generalization of the experimental work, their quantitative and qualitative analysis testify to the effectiveness of the implemented system of the readiness forming of the future engineer-teacher to use communicative technologies in vocational training for students of vocational education institutions.

The positive dynamics of students' readiness for the communicative technologies using in vocational training for students of vocational education institutions was revealed, namely: the number of students whose readiness level is high was increased by 25.7%; the number of students with the average level increased by 48.1% and, accordingly, the number of students with the low level decreased by 73.8%. The

results analysis indicates a statistically significant difference in the results obtained, confirmed using the Pearson criterion χ^2 .

The syllabus and the educational and methodological complex, the electronic version of the lecture course, the assignments for students' individual work, the instructional materials for their implementation with the elective “Communicative technologies in vocational training for the vocational schools students” have been prepared; the work program and guidelines for the teaching practice; teaching materials for introducing into the educational process the updated content of the disciplines „Introduction to the specialty”, „Psychology”, „Theoretical and legal foundations of education”, „Methodological foundations of vocational education”, „Theory and methodology of educational work”, „Ukrainian professional speech” and „Didactic foundations of vocational education”, „Methodology of vocational training”, „Fundamentals of engineering and pedagogical creativity”, „Style of image, speech and behavior”, „Computer-aided training technologies”, „Communicative processes in pedagogical activity”, „Creativity and Learning Technologies”, „Professional Training Methodology: Basic training technologies”.

Key words: communicative technology, professional training, readiness to use communicative technologies, system of formation of future engineers-pedagogues readiness to use communicative technologies in professional training of students of vocational educational institutions, vocational institution.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. **Мефанік М.С., Лисенко С.А.** Особливості формування комунікативної компетентності куратора студентської групи в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ : БДПУ, 2012. № 2. С. 196–204.

2. **Мефанік М.С.** Особливості освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць*. Х. : УІПА, 2015. № 48–49. С. 103–111.

3. **Мефанік М.С.** Формування комунікативної культури учнів професійно-технічного навчального закладу. *Молодь і ринок*. 2015. № 12 (131). С. 144–147.

4. **Мефанік М.С.** Комунікативна діяльність інженера-педагога у професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. праць. Х. : УПА, 2017. № 54–55. С. 149–156.

Статті у закордонних виданнях

5. **Мефанік М.С.** Проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. *Sciences of Europe*. 2018. Vol. 4. No. 28. pp. 41–45.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. **Мефанік М.С.** Свідомість та інформація. *Teoretyczne i praktyczne innowacje w nauce: materiały Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej konferencji* (Gdańsk, 28–30 April 2012). Gdańsk, 2012. Część 3. pp. 88–90.

7. **Мефанік М.С.** Особистісно-орієнтована навчально-виховна робота в педагогічних ВНЗ в умовах інформаційного суспільства. *Perspektywy rozwoju nauki: Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej* (Gdańsk, 28–30 November 2012). Gdańsk, 2012. Część 3. pp. 39–40.

8. **Мефанік М.С.** Роль куратора академічної групи. *XLV науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2012 р.). Х. : УПА, 2012. Ч. 4. С. 30.

9. **Мефанік М.С.** Условия успешной адаптации инженера-педагога к учебно-воспитательной деятельности в вузе. *Педагогические и психофизиологические проблемы адаптации детей и молодежи*: материалы Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. (Белгород, 18–22 марта 2013 г.). Белгород : БелИПКППС, 2013. С. 176–179.

10. **Мефанік М.С.** Комуникативні технології в педагогічній діяльності. *Розвиток інженерно-педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 11–13 вересня 2013 р.).* Бердянськ : БДПУ, 2013. С. 111–112.

11. **Мефанік М.С.** Значение коммуникативной технологии в подготовке будущих инженеров-педагогов. *Инновационные процессы в образовании: стратегия, теория и практика развития: материалы VI Всеросс. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 11–14 ноября 2013 г.).* Екатеринбург: изд-во Рос.гос.проф.-пед.ун-та, 2013. Т. II. С. 138–140.

12. **Мефанік М.С.** Підготовка майбутнього інженера-педагога до ділової комунікації. *XLVIII науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії: зб. тез доповідей (Харків, 2015).* Х. : УПА, 2015. Ч. 4. С. 16–17.

13. **Мефанік М.С.** Значення комуникативних технологій в навчальній діяльності учнів професійно-технічного навчального закладу. *XLIX науково-практична конференція науково-практичних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії: зб. тез доповідей (Харків, 2016).* Х. : УПА, 2016. Ч. 4. С. 15.

14. **Мефанік М.С.** Педагогічні умови успішної організації комуникативної діяльності учнів на уроках з виробничого навчання. *Pedagogika. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka: Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Gdańsk, 30–31 March 2016).* Gdańsk 2016. No. 2. pp. 44–45.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	26
1.1 Професійне навчання учнів закладів професійно-технічної освіти	26
1.2 Роль і місце комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.....	47
1.3 Готовність інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти	65
Висновки до розділу 1	81
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	85
2.1 Аналіз підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти	85
2.2 Теоретичне обґрунтування системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти	96
Висновки до розділу 2	118
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	121
3.1 Організація експериментального дослідження.....	121

3.2 Упровадження системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти	135
3.3 Аналіз результатів експериментального дослідження	166
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ	- експериментальна група
ЗВО	- заклад вищої освіти
ЗПТО	- заклад професійно-технічної освіти
КГ	- контрольна група
VTEI	- заклад професійно-технічної освіти (анг.мовою)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Перетворення в українському суспільстві відповідно до вимог інтеграції країни в європейське співтовариство актуалізують проблему підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців усіх галузей до професійної діяльності в нових умовах, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Необхідність модернізації професійної освіти, спрямованої на відновлення престижності робітничих професій, зумовлює впровадження змін у системі підготовки майбутніх викладачів закладу професійної освіти. Теоретична і, особливо, практична підготовка інженера-педагога як активного суб'єкта професійної діяльності, на якого покладено функцію навчання професійного фаху майбутніх робітників, потребує вдосконалення шляхом з'ясування існуючих проблем у чинній системі, окреслення шляхів їх вирішення, розробки і запровадження інноваційних підходів і технологій реалізації.

Концептуальні вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів до реалізації педагогічних функцій в закладах професійно-технічної освіти визначено в законах України „Про освіту” (2017 р.), „Про вищу освіту” (2014 р.), „Про професійно-технічну освіту” (1998 р.) зі змінами; указі Президента України „Про стратегію сталого розвитку „Україна – 2020”; Концепції розвитку освіти в Україні на 2015–2025 роки, наказі МОН України „Про впровадження елементів дуальної системи навчання в професійну підготовку кваліфікованих робітників” (2015 р.); наказах Міністерства освіти і науки України, спрямованих на модернізацію професійно-технічної освіти і підготовку кваліфікованих робітників, та інших державних нормативних документах. У сучасній концепції розвитку освіти наголошується на формуванні необхідних навичок ХХІ ст., серед яких навички взаємодії та комунікації, що забезпечують навчання протягом життя. У зв'язку з цим одним з найважливіших стратегічних завдань підготовки фахівця, покликаного виконувати педагогічні функції на рівні міжнародних вимог і стандартів, є

володіння професійною комунікацією на високому рівні, здатністю до ефективного використання комунікативних технологій у професійно-педагогічній діяльності.

У сучасній науковій літературі репрезентовано численні студії, які створюють підґрунтя для формування готовності інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів. Так, проблеми методології і технологій організації та забезпечення ефективності професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти в сучасних умовах висвітлено в працях вітчизняних науковців В. Головінова [50], Г. Гребенюка [56], І. Гриценюк [58], Р. Гуревича [60], Т. Десятова [63], В. Дуганець [72], Г. Єльнікової [75], І. Зязюна [86], Р. Капченко [100], П. Лузана [141], Н. Ничкало [168], С. Ніколаєнка [170], В. Паржицького [177], В. Радкевич [188], В. Семиченко [195], Л. Сушенцевої [213], Т. Якимович [234] та інших.

Роль і значення комунікативних технологій в процесі підготовки майбутніх фахівців розкрито в наукових дослідженнях І. Арендачук [7], Н. Ашиток [9], Л. Барановської [12], Л. Бірюк [19], Т. Бутенко [32], М. Васильєвої [34], Н. Волкової [43], Ю. Вторнікової [46], Г. Дегтярьової [62], З. Єрмакової [77], Н. Завініченко [79], О. Загородної [80], К. Ковальової [111], І. Когут [115], О. Корніяки [122], О. Краєвської [125], В. Назаренко [164], С. Пермінової [179], Т. Примак [185], Т. Пушкар [187], Г. Рурік [189], С. Сковроцової [202], І. Чеботарьової [227] та інших.

На підставі аналізу вимог до педагогічних працівників, що працюють в закладах професійно-технічної освіти, Е. Абільтаровою [1], І. Васильєвим [33], Н. Волковою [41], В. Бакатановою [33], Н. Брюхановою [26], Р. Горбатюком [54], А. Джантіміровим [66], Д. Коваленком [104], О. Коваленко [110], В. Ковальчук [113], М. Лазарєвим [131], Т. Лазарєвою [132], В. Мозговим [160], Г. Русановим [190], Г. Сажко [193], С. Хоменком [226], Л. Штефан [229] та іншими розкрито різні аспекти професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Окремий напрям представлено дослідженнями процесу формування

комунікативної компетентності та її складників у студентів закладів інженерної і інженерно-педагогічної освіти (Т. Калініченко [95], К. Ковальова [111], В. Кручек [126]). Попри досягнуті результати в досліджуваній сфері питання підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти поки що не набули належного осмислення й трактування в сучасних дослідженнях і потребують додаткового вивчення.

Актуальність визначеної проблеми посилюється необхідністю усунення низки виявлених в теорії і практиці *суперечностей* між: об'єктивною потребою суспільства в підготовці фахівців, здатних належним чином використовувати комунікативні засоби в професійній діяльності, та неспроможністю сучасної системи підготовки забезпечити таку готовність; значним потенціалом комунікативних технологій у навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти майбутній професійній діяльності і недостатнім його використанням, зокрема через практичну неготовність педагогічних працівників, що забезпечують професійну підготовку робітничих кадрів для виробництва; потребою інженерно-педагогічних закладів у науково-методичному забезпеченні підготовки майбутніх інженерів-педагогів до застосування комунікативних технологій у майбутній професійній діяльності і відсутністю системи формування готовності фахівця до організації навчання учнів з використанням комунікативних технологій в освітньому середовищі закладів професійно-технічної освіти. Необхідність усунення зазначених суперечностей, практичне значення досліджуваної проблеми і недостатнє опрацювання її теоретичних та прикладних аспектів визначили тему наукового дослідження: **„Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Української інженерно-педагогічної академії в межах

держбюджетної теми „Теоретико-методичні засади застосування інноваційних технологій у професійній освіті” (№ 0118U100002). Тему дисертації затверджено вченою радою Української інженерно-педагогічної академії (протокол № 7 від 31.01.2012 р.) і погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх інженерів-педагогів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – система формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити систему формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Гіпотеза дослідження. Успішність підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів (ЗПТО) забезпечується впровадженням розробленої і теоретично обґрунтованої, цілісної системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка спрямована на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного компонентів готовності до зазначеного виду діяльності.

Відповідно до мети й гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу теорії і практики визначити особливості процесу професійного навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти.
2. Розкрити суть і особливості комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.
3. Визначити структуру готовності інженера-педагога до

використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

4. Розробити й теоретично обґрунтувати систему формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

5. Здійснити експериментальну перевірку ефективності запропонованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

6. Розробити комплекс навчально-методичних матеріалів для викладачів щодо реалізації системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концептуальні положення системного (І. Блауберг, Н. Кузьміна, В. Садовський, Е. Юдін та ін.), діяльнісного (О. Леонтьєв, Т. Мантула, С. Рубінштейн та ін.), технологічного (В. Беспалько, І. Дичківська, В. Євдокимов, І. Прокопенко, Г. Селевко, С. Сисоєва та ін.) й ресурсного (В.Лозова, С.Микитюк, О.Попова та ін.) підходів; концептуальні підходи до організації інженерно-педагогічної освіти (Н. Брюханова, Н. Волкова, Р. Горбатюк, Д. Коваленко, О. Коваленко, М. Лазарєв, Т. Лазарєва, П. Лузан, Л. Штефан та ін.); теоретико-методологічні положення організації професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти (В. Головінов, Т. Десятов, В. Дуганець, З. Єрмакова, І. Козловська, Н. Ничкало, Н. Ніколаєнко, В. Радкевич та ін.); теоретичні засади дослідження комунікації, комунікативної діяльності фахівця в професійній діяльності (І. Арендачук, Н. Бутенко, М. Васильєва, Н. Волкова, Т. Калініченко та ін.).

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження використано комплекс таких методів: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури

з подальшим узагальненням і систематизацією його результатів – для визначення сутності ключових категорій та понять дослідження, а також для з'ясування особливостей професійного навчання учнів у ЗПТО, значення в ньому комунікативних технологій; контент-аналіз змісту освітньо-професійних програм, планів роботи закладів вищої освіти, навчальних планів, програм навчальних курсів, планів і матеріалів педагогічної практики – для з'ясування особливостей професійної діяльності та фахової підготовки майбутніх інженерів-педагогів; узагальнення та систематизація наукових положень – з метою розробки та обґрунтування системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти; *емпіричні*: педагогічне спостереження, діагностичні бесіди, інтерв'ювання, анкетування, тестування – з метою визначення рівня готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), що здійснювався з метою перевірки ефективності запропонованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти; *методи математичної статистики* (критерій Пірсона) – для аналізу та обробки результатів експериментального дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2011–2017 рр. на базі Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків), Бердянського державного педагогічного університету, ВНЗ „Університет імені Альфреда Нобеля”. На різних етапах до експерименту було залучено 450 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп'ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”, 34 викладачі закладів вищої освіти і 23 викладачі та майстри виробничого навчання ЗПТО.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

–*вперше* науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено цілісну систему формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти на підставі системного, діяльнісного, технологічного та ресурсного підходів, що містить такі компоненти: концептуально-цільовий; суб'єкт-об'єктний; змістово-процесуальний, оцінно-результативний;

–*уточнено й конкретизовано* понятійно-категоріальний апарат дослідження („професійне навчання учнів ЗПТО”, „комунікативні технології в навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти”, „готовність майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти”; типи комунікативних технологій відповідно до етапів навчальної діяльності (комунікативно-мотиваційні; комунікативно-інформаційні; комунікативно-професійні; комунікативно-контрольні);

–*удосконалено* зміст, методи (активні, інтерактивні) та форми навчання (практичні та теоретичні заняття, факультативні заняття, самостійна і науково-дослідна робота, практика), спрямовані на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного компонентів готовності інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО;

–*набули подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність, структуру, компоненти, показники й рівні готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; діагностичний інструментарій оцінювання рівнів зазначеної готовності.

Практична значущість дослідження полягає: в розробці та впровадженні цілісної системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти; оновленні, модифікації та

коригуванні змісту навчальних дисциплін „Вступ до спеціальності”, „Психологія”, „Теоретико-правові основи освіти”, „Методологічні засади професійної освіти”, „Теорія та методика виховної роботи”, „Українське фахове мовлення”, „Дидактичні основи професійної освіти”, „Методика професійного навчання”, „Основи інженерно-педагогічної творчості”, „Стиль образу, мовлення та поведінки”, „Комп’ютерні технології навчання”, „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”, „Креативні технології навчання”, „Методика професійного навчання: основні технології навчання”, а також у створенні та впровадженні програми й навчально-методичного забезпечення факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО” і удосконаленні змісту педагогічних практик.

Основні положення дисертації можуть бути використані для подальшого вдосконалення теорії та практики інженерно-педагогічної і професійної освіти, зокрема при розробці методичних комплексів, підручників і посібників, програм спецкурсів для студентів з питань формування готовності до використання комунікативних технологій у професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, самоосвітній діяльності викладачів закладів професійно-технічної освіти. Матеріали дисертаційного дослідження можуть стати основою для подальших розвідок з досліджуваної проблеми.

Результати дослідження **впроваджено** в процес професійної підготовки студентів Української інженерно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 104-47-72 від 26.06.2018 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 57-39/691 від 15.06.2018 р.), ВНЗ „Університет імені Альфреда Нобеля” (довідка про впровадження № 182 від 12.03.2019 р.).

Особистий внесок автора в праці, опублікованій у співавторстві, полягає у виявленні й обґрунтуванні особливостей формування комунікативної компетентності куратора студентської групи (у співавторстві з С. Лисенко).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних*: „Teoretyczne i praktyczne innowacje w nauce” (Gdańsk, 2012), „Perspektywy rozwoju nauki” (Gdańsk, 2012), „Инновационные процессы в образовании: стратегия, теория и практика развития” (Екатеринбург, 2013), „Педагогические и психофизиологические проблемы адаптации детей и молодежи” (Белгород, 2013); „Pedagogika. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka” (Gdańsk, 2016); *всеукраїнській*: „Розвиток інженерно-педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу” (Бердянськ, 2013). Здобутки автора обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти Української інженерно-педагогічної академії (2012–2018 рр.), на XLV, XLVIII, XLIX науково-практичних конференціях науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників Української інженерно-педагогічної академії (Харків, 2012, 2015, 2016).

Публікації. Зміст та основні результати дисертації відображено у 14 публікаціях (13 з яких є одноосібними), із них 4 статті – в провідних фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному періодичному виданні, 9 тез – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (241 найменування, в тому числі 5 іноземними мовами), 13 додатків. Дисертація містить 15 таблиць та 2 рисунки. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 256 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

1.1 Професійне навчання учнів закладів професійно-технічної освіти

Професійна освіта є єдиною сферою, яка спеціалізується на відтворенні провідного складника продуктивних сил суспільства – кваліфікованих працівників для всіх галузей матеріального і нематеріального виробництва, а також для різних видів виробничої діяльності. На сучасному етапі існування професійно-технічної освіти в Україні науковці наголошують на тому, що вона „потребує оновлення, приведення у відповідність з потребами інформаційно-технологічного суспільства, врахування динамічних змін на ринку праці, соціального захисту педагогів професійного навчання, викладачів, майстрів та учнів, модернізації матеріально-технічної бази училищ, сучасного науково-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованого виробничого персоналу” [168, с. 142].

Науковці як аргументи на користь нагальних змін у професійній підготовці робітничих кадрів указують на: зміну соціально-професійної структури українського ринку праці у зв’язку зі зміною форм власності, появою нових видів затребуваних професій і робочих місць, що „вимагають від потенційних робітників специфічних знань і умінь”; різке падіння попиту на традиційні масові спеціальності, що викликало кількісну та якісну трансформацію трудових ресурсів в промисловості [52, с. 91]. „Державне регулювання виробництва, розподіл трудових ресурсів і контроль за соціально-професійною мобільністю кадрів сьогодні практично відсутній і це загострює проблеми, пов’язані з ринком праці” [52, с.91].

Професійна освіта характеризується як неперервна, що, на думку С. Сисоевої, є цілісною системою, яка „організаційно, змістовно й технологічно

забезпечує потреби людини в навчанні, духовному й культурному розвитку, підвищенні професійної компетентності й просто пережитої естетичної насолоди від пізнання, що відповідає інтересам і запитам особистості” [216, с. 7].

Професійно-технічна освіта покликана виконати певні функції, зумовлені потребами суспільства, пріоритетними серед яких науковці [166] визначають когнітивну, функцію розвитку особистості, соціалізації і професіоналізації, культурно-гуманістичну, технологічну. Так, когнітивна функція передбачає спрямованість професійно-технічної освіти на формування певного рівня загальнонаукової, професійної та соціальної компетентності учнів, тобто на оволодіння ними системою наукових, технічних і соціальних знань, умінь і навичок як основи професійної діяльності. Реалізація цієї функції виявляється в свідомому застосуванні учнями наукових знань у конкретних умовах професійної діяльності, система яких визначається в змісті освіти як сукупності навчальних дисциплін навчального плану підготовки фахівця певної робітничої спеціальності. Безумовно, когнітивна функція професійно-технічної освіти, як і будь якої іншої, виступає провідною, що є специфічною саме для цього напрямку і ступеня підготовки фахівця.

Функція розвитку особистості передбачає підготовку конкурентоспроможного, професійно мобільного фахівця в умовах інформаційно-технологічного суспільства і вимагає від системи професійної освіти переважної орієнтації на розвиток особистості майбутнього фахівця. Розвинене мислення, здатність знаходити й обробляти інформацію, оперувати нею, творчо її використовувати стає провідною умовою ефективності професійної діяльності. Основою розвитку таких здібностей є оволодіння інформаційною, комп'ютерною грамотністю, формування загальнонавчальних умінь і навичок, оволодіння методологічними знаннями, що дозволяють прогнозувати, проектувати і аналізувати власну професійну діяльність. У процесі професійної освіти в учня повинно бути розвиненим творче мислення, він повинен освоїти способи самоосвіти, саморозвитку та самооцінки, придбати вміння, що

забезпечують здійснення проектно-технологічної діяльності. Визнання цієї функції в професійно-технічній освіті передбачає внесення в зміст підготовки фахівця спеціальних дисциплін, а також використання способів діяльності, що забезпечують розвиток особистості працівника як його просування до більш високого рівня розвитку. Безумовно, без розвитку особистості фахівця під час професійної освіти, втрачає сенс мета забезпечення його готовності до навчання впродовж життя в мінливих умовах сьогодення.

Функція соціалізації професійно-технічної освіти передбачає не тільки і не стільки адаптацію до соціальних умов, скільки активну діяльність особистості з їхнього перетворення. Самовизначення особистості, а не пристосування, стає провідним механізмом соціалізації в сучасних умовах. Професійна освіта покликана допомогти молодій людині самовизначитися в навколишньому світі: в системі суспільних норм і цінностей, в політичному житті суспільства; здійснити професійний вибір і самовизначення. Необхідність соціалізації особистості спричиняє висунення вимог до змісту професійної освіти, яка не обмежується виключно професійним навчанням, але й включає навчальні дисципліни й курси, що забезпечують моделювання і відтворення всіх життєвих відносин особистості. Визначне місце в соціалізації займає професіоналізація як процес і результат становлення людини як професіонала, залучення її до системи професійних відносин і професійної діяльності. Така професіоналізація, на думку науковців [166], є неможливою без включення учнів у відповідну практичну діяльність, без здійснення професійно-орієнтованого підходу до освіти і технологій навчання, що створюють ситуації професійного самовизначення. Успішність соціалізації та професіоналізації учня закладу професійно-технічної освіти багато в чому залежить від одночасної спрямованості професійної освіти на розвиток індивідуальності особистості, її творчого потенціалу, на набуття особистісного сенсу професійного навчання, на становлення його соціальної та професійної позиції.

Культурно-гуманістична функція професійно-технічної освіти полягає не тільки в забезпеченні висхідного відтворення культури, але й у становленні

індивіда як людини культури, що визначає її успішний розвиток, соціалізацію та професіоналізацію, а отже й якість особистісного, громадянського та економічного існування. Освіта стає найважливішою умовою і середовищем формування дійсно культурного способу задоволення особистістю своїх різноманітних потреб, вибору гідного способу життя. Фахівець кожної сфери суспільного виробництва повинен володіти певним рівнем не тільки фахової, але й загальної культури (духовно-моральної, естетичної, екологічної, політичної, економічної тощо), що відбивається в міждисциплінарному, інтегрованому характері професійної освіти, в її гуманізації та гуманітаризації. На сучасному етапі розвитку професійно-технічної освіти саме ця функція є дещо втраченою через скорочення навчальних годин на вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

Технологічна функція професійної освіти зумовлена професійною, виробничо-технологічною діяльністю фахівців у сферах планування, організації, мотивації і контролю експлуатаційної, розрахунково-аналітичної, сертифікаційної, контрольної-оцінної, науково-дослідної та методичної діяльності [181]. Саме технологічна функція забезпечує підготовку майбутнього фахівця до виконавчих функцій професійної діяльності. Проте у комплексному поєднанні з іншими функціями забезпечує готовність працівника до усвідомленої, творчої їх реалізації.

Виконання визначених науковцями функцій покладено безпосередньо на конкретні заклади спеціально створеної системи професійно-технічної освіти як „заклади освіти, що забезпечують реалізацію потреб громадян в якісній професійно-технічній освіті, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їхніх інтересів, здібностей, стану здоров'я” [74, с. 738]. Слід відзначити, що вітчизняна система професійно-технічної освіти є розгалуженою зі сформованими традиціями, яка на сучасному етапі перебуває в стані перебудови і переорієнтації відповідно до висунутих до неї суспільством і державою вимог, нових соціально-економічних умов існування держави, тенденцій розвитку такої освіти за кордоном тощо.

Відповідно до визначених державою функцій основними повноваженнями і напрямками діяльності закладу професійно-технічної освіти є такі:

- організація навчально-виховного процесу, обрання форм і методів навчання майбутніх представників виробництва;
- навчально-виробнича, навчально-виховна, навчально-методична, фінансово-господарська та виробничо-комерційна діяльність;
- розроблення робочих навчальних планів і програм на основі типових навчальних планів і програм, визначення регіонального компонента змісту професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому порядку [74].

Отже, професійно-технічна освіта передбачає залучення учнів закладів професійно-технічної освіти до навчально-виховної, а також навчально-виробничої діяльності, які тісно пов'язані між собою єдиною метою – підготовка майбутнього фахівця певної галузі до виконання конкретних функцій професійної діяльності у виробничій галузі або сфері послуг. Т. Десятов звертає увагу на різницю у термінах „професійна освіта” і „професійна підготовка” в системі професійно-технічної освіти. Так, професійна підготовка не супроводжується підвищенням загальноосвітнього рівня учнів, а здійснюється з метою навчання виконанню певного виду робіт, тоді як професійна освіта виступає процесом і результатом оволодіння учнями знань, умінь і навичок, норм і цінностей з конкретної професії з одночасним формуванням загальної культури і особистості [63]. Інакше кажучи, професійно-технічна освіта поєднує в собі тісно пов'язані між собою загальноосвітню і професійну підготовку майбутнього фахівця виробничої галузі. Безумовно, значна роль у цьому процесі належить професійному навчанню, адже саме в цьому полягає основне призначення такої освіти на відміну від загальної освіти. Одночасно комплексний характер цілей професійно-технічної освіти робить її більш продуктивною порівняно з професійною підготовкою фахівця безпосередньо на виробництві як виключно практичне навчання.

Процес професійного навчання характеризується науковцями [50; 170; 188; 195 та ін.] як процес взаємодії педагогічних працівників і учнів, опосередкованої змістом діяльності, в ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника; доцільно організований, планомірно здійснюваний процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками під керівництвом спеціально підготовлених фахівців (викладачів, майстрів, наставників); керований педагогічний процес пізнання певної професійно-трудової галузі, організований спосіб отримання систематичної професійної освіти, що включає два взаємопов'язаних компонента: професійно-педагогічну діяльність педагогів (навчання) і професійно-пізнавальну діяльність учнів (учіння) [171, с.199]. На підставі аналізу і інтеграції визначень науковців з урахуванням важливих характеристик *процес професійного навчання* визначаємо як процес цілеспрямованої, послідовно організованої взаємодії спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачів загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, майстрів виробничого навчання, керівників виробничих практик) і учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовленої змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій галузі, в ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника і забезпечується його здатність і готовність до здійснення конкретної професійної діяльності певного рівня кваліфікації. Професійне навчання виступає провідним напрямом професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів.

Отже, професійно-технічна освіта не обмежується виключно професійним призначенням підготовки фахівця і включає природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку. Усі зазначені складники професійної підготовки майбутнього працівника виробничої галузі, окрім професійно-практичної, здійснюється, як правило, в спеціалізованих навчальних кабінетах, аудиторіях, лабораторіях і реалізуються в формах уроків, індивідуальних занять

тощо. Професійно-практична підготовка проводиться в навчальних майстернях, на полігонах, тренажерах, у навчально-виробничих підрозділах, навчальних господарствах, а також на робочих місцях на виробництві або в сфері послуг у таких формах: урок виробничого навчання в навчальному закладі; урок виробничого навчання на виробництві або в сфері послуг; виробнича практика на робочих місцях на виробництві або в сфері послуг; інші форми професійної практичної підготовки. Професійно-практична підготовка учнів здійснюється в тісному поєднанні з виготовленням корисної продукції, наданням послуг. Місце проведення виробничого навчання накладає відбиток на форми організації навчальної роботи і характер сукупного суб'єкта навчально-виробничої діяльності. Так, якщо в навчальному закладі основною формою є урок виробничого навчання, що зберігає свої загальнодидактичні ознаки, то на базовому підприємстві такими формами виступають навчально-виробничі роботи і виробнича практика, до організації якої залучаються фахівці підприємства, майстри виробничого навчання, тобто розширюється коло суб'єктів, покликаних забезпечувати ефективність процесу професійного навчання.

Професійно-практичний напрям підготовки учнів у закладах професійно-технічної освіти визначається науковцями [63; 72] як виробниче навчання – основний різновид педагогічної діяльності, в ході якої на основі поєднання навчання з продуктивною працею, виховання стійкої потреби до праці і розвитку творчої активності в учнів формуються знання, уміння і навички, що забезпечують здатність і готовність до здійснення конкретної професійної діяльності певного рівня кваліфікації. У виробничому навчанні конкретизуються і на практиці реалізуються всі знання, уміння і навички, отримані учнями при вивченні інших навчальних предметів, що визначає особливе місце і роль виробничого навчання в структурі навчально-виховного процесу в закладах професійно-технічної освіти, на що звертають увагу науковці [100].

Виробниче навчання виконує інтеграційну функцію в системі професійного навчання і виховання майбутніх робітників, в процесі якого „перевіряються міцність знань, здобутих учнями, вмінь переносити ці знання на навчально-виробничу діяльність, формуються і закріплюються соціально необхідні і професійно значущі якості особистості майбутнього робітника, засвоюються основи професійної майстерності” [72, с. 36-37]. Такий напрям навчання майбутніх робітників проводиться під керівництвом майстрів, кваліфікованих робітників та інших фахівців як в навчально-виробничих майстернях, лабораторіях, навчально-дослідних господарствах, так і безпосередньо на робочих місцях (в аграрних підприємствах, транспорті, будівництві тощо). Проте ефективність його реалізації залежить від створеного теоретичного підґрунтя під час теоретичного навчання в закладах професійно-технічної освіти.

Ураховуючи визначені науковцями характеристики структурних компонентів професійно-технічної освіти як процесу підготовки майбутніх працівників виробничої галузі і сфери послуг у закладах професійно-технічної освіти, *професійне навчання учнів* розглядаємо як процес, що охоплює *загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку*.

На підставі аналізу наукових праць В. Головінова [50], С. Ніколаєнка [170], В. Радкевич [188] та ін. *професійне навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти* як провідний напрям професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів, визначаємо як цілеспрямовану, послідовно організовану взаємодію спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачі загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, майстри виробничого навчання, керівники виробничих практик) та учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовлену змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій галузі, необхідністю розв’язання завдань освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника.

Окрім загальнодидактичних принципів навчання (науковості, доступності, наочності, систематичності, послідовності тощо), науковці визначають специфічні принципи навчання в закладах професійно-технічної освіти [171]. Так, ураховуючи особливості мети підготовки, що передбачає формування загальної і професійної культури особистості, одним із провідних виступає *принцип професійної спрямованості загальноосвітніх і загальнотехнічних дисциплін*. Його реалізація пов'язана з узгодженням цілей навчання, змісту загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, а також їхніх навчальних програм усіма викладачами, що навчають учнів одній професії. Об'єднання інженерно-педагогічних працівників за професійною, а не за предметною ознакою дозволяє під час вивчення всіх дисциплін показати значимість її для учня в майбутній професійній діяльності.

Принцип *технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу* передбачає таку послідовність вивчення учнями виробничих операцій, що властива типовим технологічним процесам на виробництві. Особливу роль відіграє поєднання теоретичної і практичної підготовки учнів до виконання функцій професійної діяльності.

Принцип *моделювання професійної діяльності в навчальному процесі* забезпечує виявлення і відпрацьовування під час навчання учнів типових професійних задач, підбираючи відповідні форми і методи навчання. Завдання моделювання полягає у встановленні відповідності між вимогами, пропонованими до підготовки, і фактичним обсягом професійних знань і умінь. Моделювання діяльності робітника припускає опис еталонних вимог до нього: функцій, виконуваних на робочих місцях; задач, що повинен уміти вирішувати робітник; загальнопрофесійних, загальнотехнологічних і спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для рішення поставлених задач.

Принцип *професійної мобільності* передбачає такий добір змісту освіти і організацію навчального процесу, які були б спрямовані на розвиток в учня здатності швидко опановувати технічні засоби, технологічні процеси і нові спеціальності, формування потреби до підвищення своєї освіти і кваліфікації.

Мобільність, творчий характер праці залежать від широти кругозору, осмислення і рішення практичних проблем, бачення і розуміння перспектив розвитку виробництва. Мета навчання полягає в тому, щоб учень не тільки опанував професійні уміння, але і розвинув свій інтелект. Зміст професійного навчання повинен швидко удосконалюватися й адаптуватися під час упровадження інновацій в техніку, технології, організацію праці.

Принцип *модульності професійного навчання* забезпечує самостійне опрацювання учнем навчального матеріалу за запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, що включає в себе інформаційну частину і методичний посібник з досягнення поставлених дидактичних цілей. Ураховуючи, що програми мають варіативний характер, зміст модулів постійно оновлюється відповідно до соціального замовлення. Реалізація принципу модульності забезпечує інтеграцію всіх видів діяльності учнів, пошук шляхів досягнення цілей, орієнтацію учня на перспективу підвищення рівня професійної підготовки за навчальними модулями.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної професійної освіти відбувається пошук шляхів підвищення її ефективності, враховуючи ті проблеми, які вона переживає: застаріла матеріально-технічна база, зниження привабливості освіти, неузгодженість теоретичної і практичної підготовки фахівця, суперечності між вимогами працедавців і рівнем готовності фахівця до виконання виробничих функцій тощо. Погоджуємося з науковцями, які наголошують на тому, що „молоді фахівці вступають у трудову діяльність будучи абсолютно до неї не готовими, головним чином через відсутність досвіду практичної роботи” [52, с.91].

Відповідно до наказу МОН України „Про впровадження елементів дуальної системи навчання в професійну підготовку кваліфікованих робітників” № 298 від 16.03.2015 р. перспективу представляє упровадження дуальної системи професійної освіти і навчання, ефективність якої є підтвердженою одним із провідних світових лідерів у сфері підготовки кваліфікованих кадрів – Європейським Союзом. Термін „дуальна система” (від

лат. *dualis* – подвійний) був введений у педагогічну термінологію в середині 60-х років ХХ століття у ФРН – як нова, більш гнучка форма організації професійного навчання. Дуальність як методологічна характеристика професійної освіти передбачає узгоджену взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю в рамках організаційно-відмінних форм навчання.

Основне завдання упровадження елементів дуальної форми навчання – усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх кваліфікованих робітників, подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом, та підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів із урахуванням вимог працедавців у рамках нових організаційно-відмінних форм навчання. Науковці наголошують, що „в межах неперервної професійної освіти особливого значення набуває інтеграція освітніх установ різного рівня – від школи до установ професійної перепідготовки і науково-виробничих структур – в єдиному комплексі” [52, с.91]. Саме така інтеграція дозволить більш ефективно використовувати матеріальні й кадрові ресурси, забезпечити швидку й гнучку адаптацію системи професійної освіти до змін ринку праці, надасть дієву можливість реалізації різних науково-технічних проектів і освітніх програм регіонального рівня [52].

Зважаючи на позитивні показники дуальної освіти (організація співпраці політиків, бізнесу, соціальних партнерів; розробка законодавчого підґрунтя для визнання національних стандартів якості професійної освіти; навчання учнів під час трудової діяльності; залучення кваліфікованого персоналу з виробництва до педагогічної діяльності (інструктори, викладачі); здійснення інституційних досліджень і консультування (моніторинг якості надання освітніх послуг у сфері професійної освіти, оновлення освітніх стандартів); урахування конкретних запитів підприємств до змісту та якості професійної освіти), майбутнє розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів в Україні залежить від експорту елементів дуальної освіти і їх запровадження в систему професійно-технічної освіти. Отже, важливим

принципом навчання в закладах професійно-технічної освіти визначаємо *принцип дуальності навчання*.

Як специфічні особливості процесу професійного навчання в закладі професійно-технічної освіти науковцями [171] визначено такі:

- орієнтованість на отримання конкретної професії, що визначає мотиви навчання і підвищений інтерес до спеціальних предметів і професійного навчання;

- загальна спрямованість освітнього процесу, що забезпечує учнів умінням застосовувати отримані знання для вирішення практичних завдань;

- викладачі і майстри професійного навчання, що досконало володіють своїм предметом, виступають учителями професії, вихователями і наставниками для учнів;

- особливе значення в процесі підготовки кваліфікованих кадрів має виробниче (професійно-практична підготовка) навчання як складник освітнього процесу, що має власні специфічні (порівняно з теоретичним навчанням) цілі і завдання, а також зміст, засоби, методи, форми;

- важливим засобом професійного навчання виступає виробнича праця, спрямована на вирішення освітніх проблем;

- специфічною особливістю процесу професійного навчання є поєднання навчання в спеціально організованих, зокрема змодельованих, умовах і умовах виробництва [171, с.204].

Отже, особливістю процесу професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти виступає поєднання теоретичного та практичного напрямів підготовки, загального та професійно орієнтованого змісту, організація продуктивної праці під час навчання, залучення до цього процесу викладачів, майстрів професійного навчання, мета якого – формування загальнокультурної, розвиненої творчої особистості учня, готової до виконання конкретних професійних функцій у виробничій галузі та сфері послуг.

Теоретичне та практичне навчання є складовими професійної освіти. Конкретна практична організація теоретичного навчання здійснюється в межах

навчального плану, програми, підручника. У свою чергу, навчальні плани та програма виробничого навчання учнів закладів професійно-технічної освіти є формами проектування системи практичної підготовки учнів. Створення теоретичної бази професійно орієнтованих знань передбачає обов'язкове її відпрацювання, удосконалення, перетворення в практичні уміння і навички виконання конкретних професійних функцій, що здійснюється в процесі професійного навчання учнів. Теоретичне навчання без практичного і навпаки позбавляє сенсу і результативності процес професійної підготовки майбутнього представника виробничої галузі. Теоретичні основи освітньої інтеграції, методологічні підходи до формування змісту освіти на інтегративній основі, методика виявлення та опису інтегративних процесів в освіті, розробка інтегрованих курсів обґрунтовані в працях М. Берулави, С. Гончаренка, В. Ільченка, І. Козловської, О. Лаврентьєвої, Ю. Тюнникова.

Відповідно до особливостей змісту професійної освіти специфічною є й сукупність організаційних форм навчання в закладах професійно-технічної освіти. Вона відрізняється від класно-урочної системи навчання, прийнятої в закладах загальної освіти та від курсової системи навчання в закладах вищої освіти. Так, класно-урочна система, яка склалась в школі, характеризується тим, що учнів поєднують в постійні групи численністю 30-40 осіб, основною формою організації навчального процесу є урок тривалістю 45 хвилин, заняття реалізуються за суворо стабільним розкладом уроків, згідно навчальному плану, яким закріплюється постійна тижнева кількість годин на кожний навчальний предмет упродовж навчального року.

Курсова система, яка встановлена на денних та заочних формах навчання в закладах вищої освіти, характеризується суворим графіком навчального процесу з розподілом усіх дисциплін навчального плану, навчальної та виробничої практики, а також заліків та екзаменів з курсу та семестру. Курсова система навчання передбачає різноманіття видів навчальних занять, які проводяться з різним складом учасників навчання: лекції – з потоком (курсами) студентів; практичні, лабораторні, семінарські заняття – з групами та

підгрупами студентів; спецсемінари, факультативи – з групами сформованими за інтересами; різні види практики – з окремо організованими групами тощо.

Специфіка організації навчання в закладах професійно-технічної освіти передбачає поєднання організаційних форм навчання, які застосовуються як в загальноосвітній закладах, так і в вищій школі. Це зумовлено метою професійно-технічної освіти, яка передбачає як забезпечення загальної підготовки учнів, що співпадає з такою в закладах загальної освіти, так і наявність значної частини професійної підготовки, що забезпечується в професійному навчанні. Таким чином, сукупність організаційних форм навчання в закладах професійно-технічної освіти є різноманітною, гнучкою та динамічною. Вибір організаційних форм навчання та їх поєднання залежить, перш за все, від дидактичних цілей та змісту навчання і специфіки навчального матеріалу, що потребує певних форм організації навчального процесу [197].

У закладах професійно-технічної освіти вибір організаційних форм значною мірою визначений навчально-програмною документацією (навчальними планами та навчальними програмами). Перед викладачем постає завдання відібрати зміст навчання відповідно до дидактичних цілей і запланованих організаційних форм.

Суспільні форми організації (індивідуальна, колективна) у професійній школі також мають свою специфіку, оскільки поширюються не тільки на тих, кого навчають, але і на тих, хто навчає. Поряд із майстром виробничого навчання навчально-виховні функції виконує технічний персонал підприємства (майстри, бригадири), кваліфіковані робітники і колективи бригад, а виховні функції, певною мірою, – колектив підприємства в цілому.

Проте, найбільших змін процес професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти зазнає у зв'язку з запровадженням методів, прийомів, технологій, спрямованих на забезпечення нормативно передбаченого змісту професійної підготовки майбутнього фахівця. Саме технології виступають тим дидактичним компонентом процесу підготовки майбутнього

фахівця, з розробленням і оптимізацією якого пов'язані сподівання науковців і практиків на удосконалення процесу підготовки в цілому.

Поняття „технологія” в сучасному значенні використовується, насамперед, у виробництві, різних видах науково-виробничої діяльності і передбачає сукупність способів і засобів здійснення виробничих процесів, що гарантують отримання певного результату. Пряме значення терміна „технологія” („техно”, що одночасно означає і мистецтво (уміння, майстерність), і ремесло (професійне заняття, професія); „логія” – наука, опис) можна тлумачити як опис, з одного боку, майстерно здійсненої професійної діяльності, а з іншого – досконалої, оптимально організованої [186, с.39]. У великому тлумачному словнику поняття „технологія” трактується як сукупність знань про послідовність певних операцій у процесі продукування (виробництва) чогось [39, с. 1245]. Ураховуючи, що під „технологією” розуміється сукупність (система) методів, елементів і операцій, спрямованих на отримання певного кінцевого продукту, на сучасному етапі можна говорити не тільки про технології виробничих процесів, а й про технології навчання, технології професійної підготовки. Зважаючи на те, що процес професійної підготовки майбутнього фахівця повинен мати передбачуваний результат як відповідь на ті вимоги, що висуваються з боку суспільства і підтримуються державою, застосування технологічного підходу до професійно-технічної освітньої галузі стає загально визнаним і пріоритетним. Зрозуміло, що процес навчання, хоч він і виступає як творчий процес, побудований на мистецтві викладача, в якому залишаються моменти ймовірності, проте такий процес має ознаки технології. У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики потужно розробляється і використовується технологічний підхід до підвищення ефективності навчального процесу.

На думку дослідників, технологічний підхід у педагогіці реалізується через розробку навчального середовища і технологій, які передбачають виявлення принципів, прийомів оптимізації педагогічного процесу, що забезпечує отримання наперед визначених результатів [25]. Як наголошує

І. Дичківська, саме технологічний підхід передбачає чітку розробку етапів подання та засвоєння інформації, конкретизацію цілей навчання, повне засвоєння знань і вмінь, мобільну корекцію результатів, наявність зворотного зв'язку [68, с. 69]. Діяльність у межах педагогічної технології завжди представлена як певна система дій, процедур, спрямованих на поетапне досягнення мети навчально-виховного процесу [116].

Слід відзначити, що зарубіжні підходи до визначення педагогічних технологій засновані на комплексному використанні технічних і людських ресурсів. Так, П. Мітчелл у результаті аналізу понад ста джерел, пов'язаних з досліджуваним поняттям, вважає, що педагогічна технологія – це галузь дослідження і практики (в межах системи освіти), що має зв'язки (відносини) з усіма аспектами організації педагогічних систем і процедурою розподілу ресурсів для досягнення специфічних і потенційно відтворюваних результатів [238].

В. Монахов висуває думку про те, що педагогічна технологія є продуманою в усіх деталях моделлю спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учня і вчителя [163]. Г. Ксьонзова і О. Леванова трактують педагогічну технологію в широкому сенсі як процес, орієнтований на рішення і навчальних, і виховних завдань. При цьому визначення „педагогічна технологія” набуває безліч аспектів, в яких науковці звертають увагу на побудову діяльності педагога, в якій всі його дії представлені в певній цілісності і послідовності, а їх виконання передбачає досягнення необхідного результату і має ймовірнісний прогнозований характер. В. Беспалько вважає, що педагогічна технологія – це змістовна техніка реалізації навчального процесу [18]. Таке визначення орієнтоване на використання педагогічної технології виключно в процесі навчання, що призводить до звуження цього поняття як педагогічної дефініції та можливостей використання його в практичній педагогічній діяльності. За

С. Гончаренком, технологія навчання уявляє собою системний метод створення та реалізації засобів засвоєння знань [51, с. 331].

Педагогічну технологію як послідовну, взаємозалежну систему дій, операцій і процедур, що виконуються педагогом і спрямовані на вирішення педагогічних завдань, або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу, що має на меті досягнення конкретного, діагностованого і гарантованого результату, визначають Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. РОМАНОВСЬКИЙ та інші [217, с.235].

Як бачимо з наведених характеристик, технологія в педагогічному процесі покликана забезпечити поставлену дидактичну мету через взаємоузгоджену, спроектовану, продуману, організовану взаємодію учасників – суб'єктів і умовно визначених об'єктів, які здобувають у технології суб'єктних ознак.

Отже, технологія навчання на сучасному етапі розвитку педагогічної науки є результатом використання технологічного підходу до навчального процесу як потреби часу. За визначенням ЮНЕСКО, технологія навчання – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти.

У педагогічній технології як системі науковці виділяють необхідні елементи, характеристика яких представляє собою окремі напрями педагогічних досліджень: концептуальна основа; змістова частина навчання (цілі навчання і зміст навчального матеріалу); технологічна частина (організація навчального процесу, методи і форми навчальної діяльності, методи і форми роботи педагога; діагностика). При цьому, на думку Г. Селевка [194], будь-яка педагогічна технологія має задовольняти певним основним методологічним вимогам (критеріям технологічності). Так, *концептуальність* передбачає опору на певну наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей. *Системність* включає наявність усіх ознак системи: логіки

процесу, взаємозв'язку всіх його частин, цілісності. *Керованість* вможлиблює діагностичне цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів. *Ефективність* вбачає оптимальність за витратами, гарантію досягнення певного стандарту навчання. *Відтворюваність* передбачає можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами. Стосовно повної відтворюваності С. Сисоєва висловлює сумніви, зважаючи на творчий характер педагогічної діяльності, в зв'язку з чим „рівень якості відтворення педагогічної технології не може бути гарантованим” [199, с. 23].

Узагальнюючи визначені науковцями ознаки, властиві феномену „педагогічна технологія”, можна погодитися з М. Чошановим [228], який звертає увагу і виділяє такі її ознаки, як діагностичне цілеутворення, результативність, економічність, алгоритмізованість, проєктованість, цілісність, керованість, можливість коригування, візуалізація.

Технологія в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти виступає природним явищем, оскільки є дуже близьким і зрозумілим для тих, хто працює в галузі професійно-технічної освіти. Надання технологічних ознак навчальному процесу в професійному навчанні учнів сприймається як загально визнаний прийом, ефективність якого є практично перевіреною. Перенесення технологічних процесів у виробничому процесі на процес навчання виконувати ці процеси в навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти виступає вимогою професійного навчання – принципом технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу. Критеріями, які свідчать про технологічність професійного навчання, можна визначити такі:

- однозначне і чітке визначення цілей навчання (чого навчати? для чого?);
- продуманими є відбір і структура змісту навчання (що вивчатимуть?);
- оптимальна організація навчального процесу (як? у які способи?);
- відбір засобів навчання (за допомогою чого?);

- урахування реального рівня кваліфікації суб'єктів процесу навчання (хто реалізує навчальний процес?);
- об'єктивні методи оцінки результатів навчання (чи це так, як очікувалося?).

Отже, проведений аналіз досліджень науковців (В. Євдокимов, С. Сисоєва, І. Дичківська та ін.) дозволив визначити *технологію професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти* як алгоритм педагогічної діяльності з організації навчання учнів майбутній професії, що відповідно до принципу технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу був спроектований, реалізований, позитивно оцінений. Вона передбачає таку організацію навчального процесу відповідно до принципу технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу, що передбачає: визначення мети; розроблення змісту з урахуванням дуальності теоретичної і практичної підготовки учнів до виконання функцій виробничої діяльності; забезпечення організації навчання з використанням ефективних методів, прийомів і засобів усіма суб'єктами навчального процесу (викладачами, майстрами виробничого навчання, керівниками практики), що здійснюють проектування, організацію, управління і контроль за діяльністю учнів з оцінкою досягнутого результату. Варто акцентувати увагу на тому, що в професійному навчанні розроблення і ефективність упровадження технологій в більшому ступені залежать від суб'єктів, які мають відповідати вимогам до особистісних і професійно значущих характеристик стосовно забезпечення виробничої і педагогічної складової процесу професійного навчання.

Слід відзначити, що сучасні дослідники [174] класифікують педагогічні технології, котрі є найбільш популярними в педагогів професійної школи, таким чином:

1. *Інформаційно-розвивальні*, які передбачають виклад педагогом теоретичних відомостей під час проведення лекції або семінарського заняття; організацію самостійної роботи учнів з вивчення нових знань з теоретичних джерел, інструкцій, комп'ютерних засобів навчання.

2. *Діяльнісні*, спрямовані на підготовку професіонала, здатного кваліфіковано розв'язувати виробничі завдання. Ці технології передбачають проведення аналізу виробничих ситуацій, розв'язання ситуативних виробничих завдань, ділові ігри, моделювання професійної діяльності в навчальному процесі, організацію професійно спрямованої дослідницько-пошукової роботи тощо.

3. *Розвивальні*, спрямовані на професійний розвиток майбутнього фахівця, здатного творчо працювати, самостійно визначати способи і засоби вирішення проблемних виробничих ситуацій тощо. До цих технологій відносять – проблемне навчання, проблемні лекції, семінари, навчальні дискусії, лабораторно-практичні роботи з елементами дослідництва, діяльності, ігри.

4. *Особистісно орієнтовані*, метою яких є формування активної, творчої особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно будувати і коригувати власну навчально-пізнавальну діяльність. До цих технологій входить аудиторна (незначна) і позааудиторна самостійна діяльність учнів, робота за індивідуальним планом, дослідницька робота, метод проектів тощо.

С. Сисоєва зазначає, що педагогічні технології в професійному навчанні реалізуються безпосередньо в педагогічній взаємодії педагога з учнями, яка характеризується взаємопов'язаними процесами навчання, учіння, виховання і розвитку учнів. Саме цей цілісний процес забезпечує внутрішній саморух особистості до професійного становлення як фахівця. У зв'язку з цим, науковець підкреслює, що визначені дослідниками як окремі технології професійного навчання, технології розвитку професійно-значущих якостей особистості, технологічні елементи щодо виховного впливу в реальному процесі професійної підготовки мають цілісний вплив на учня. Саме тому, вважає автор, „термін „педагогічна технологія” найбільш адекватно відповідає логіці і сутності розгортання педагогічної взаємодії педагога з учнями, яка веде до їхнього професійного становлення” [199, с.23].

Обстоюючи позицію щодо пріоритетності особистісно орієнтованих педагогічних технологій, С. Сисоева формулює положення, з якими повністю погоджуємося:

- педагогічна технологія відображає процес розробки і реалізації в освітній установі педагогічного проекту, який відображає певну систему педагогічних поглядів; спрямований на досягнення конкретної освітньої мети; визначає зразок професійно-педагогічної діяльності після його реалізації;

- зразок професійно-педагогічної діяльності, закладений у педагогічній технології, виконуючи нормативну функцію, дає змогу педагогу в процесі реалізації мети створити за зразком нові утворення при оптимальності ресурсів і зусиль усіх учасників педагогічної взаємодії;

- відтворення і стійкість педагогічної технології в інших педагогічних ситуаціях забезпечується зверненням педагога до фундаментальних норм діяльності щодо проектування і реалізації педагогічної технології;

- якість відтворення педагогічної технології залежить від рівня педагогічної майстерності педагога;

- гуманістична суть педагогічної технології визначається спрямованістю на задоволення потреб, інтересів і можливостей до навчання учнів, так і вимог суспільства щодо соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини [199, с.24].

Отже, можемо зробити висновок про те, що технологія в професійному навчанні учнів виступає як вироблений зразок педагогічної діяльності з організації навчання учнів майбутній професійній діяльності, що був спроектований, реалізований, позитивно оцінений та за яким з ініціативи і завдяки майстерності педагога можуть розроблятися нові утворення.

Як стверджують інші дослідники, „сьогодні педагогічні інновації пов'язані з застосуванням інтерактивних методів у навчанні, які мають найбільший вплив на ефективність і результативність навчально-виховного процесу, виступають невід'ємним елементом усіх технологій” [235, с.71].

Ураховуючи сучасні вимоги до підготовки фахівця виробничої галузі, провідним завданням навчання є навчити учнів вчитися, тобто самостійно здобувати знання і реалізовувати цю діяльність упродовж життя. На цьому шляху педагоги шукають різні способи „пожвавлення” уроку, залучення учнів до активної роботи, форми пояснення нового матеріалу, застосовуючи такі методи навчання, які дозволяють учням виявляти теоретичні знання з професії, якою вони оволодівають. Виконанню цього завдання сприяє використання інтерактивних технологій, відмінністю яких є те, що „інформація в них – це відправний, а не кінцевий продукт мислення” [235, с. 71]. Уроки з використанням елементів інтерактивних технологій сприяють більш міцному запам’ятовуванню програмного матеріалу, а також творчому розвитку кожного учня на теоретичних і виробничих заняттях.

Ураховуючи, що „інтерактивне навчання – це, насамперед, діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія викладача та учня” [235, с. 71], актуальним постає питання про визначення ролі і особливостей використання комунікації і комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

1.2 Роль і місце комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

Комунікація як обмін інформацією між людьми є неодмінною ознакою будь-якої людської діяльності. Характеризуючи специфіку комунікації в філософському розумінні, Н. Луман окреслює її мотиваційну сферу, визначаючи механізми, які мотивують людину до участі в комунікації як „символічно генералізовані комунікаційні медіа” [219, с. 176], якими є істина, влада, любов, мистецтво, віра, цінності [165, с. 169]. Отже, потреба людини в комунікації закладена в самій суті її існування. Міжособистісну комунікацію науковці характеризують як взаємний обмін суб’єктивним досвідом людей, що

знаходяться в просторовій близькості, мають можливість бачити, чути, торкатися один одного, легко здійснювати зворотний зв'язок [128].

Комунікативні технології на сучасному етапі розглядаються широким колом наук – соціологією, психологією, політологією, інформатикою, філософією тощо, що спричинює широкий набір тлумачень поняття. Так, соціологи і політологи, визначаючи комунікативні технології як різновид соціальних технологій, здатних до впливу на особистість за допомогою системи соціальних знаків і символів, до комунікативних технологій у соціальних науках відносять перформанс, паблік рілейшнз, пропаганду, ідеологію (В. Ільганаєва [210], О. Коновець [119], Г. Почепцов [184], О. Холод [225] та ін.). При цьому основними видами комунікацій науковці вважають емотивну, референтну, конотативну, поетичну, металінгвістичну, фатичну та любовну лірику. Зазначені види комунікації, за твердженням Т. Пушкар, розглядаються і в психолого-педагогічній науці, проте вони мають свою специфіку, спричинену предметним полем поставленої педагогічної задачі [187, с.23-24].

На думку Н. Бутенко, комунікація представляє собою процес двобічного обміну інформацією, що веде до взаємного розуміння, адже сам термін „комунікація” в перекладі з латині означає „загальне, поділюване з усіма”. Тобто, якщо в процесі повідомлення або обміну інформацією не досягається взаєморозуміння, то комунікація не відбулася. Щоб переконатися в успіху комунікації, необхідно мати зворотний зв'язок щодо того, як люди вас зрозуміли, як вони вас сприймають, як ставляться до проблеми [30, с.8]. Таке розуміння комунікації є важливим у педагогічному процесі, адже передача інформації і забезпечення її засвоєння учнями є провідною функцією педагога.

Однією з умов результативності педагогічного процесу визначається доцільність і правильність організації комунікації між його учасниками. У зв'язку з цим, науковці наголошують на особливій місії педагога у використанні комунікації в професійній діяльності. Слід відзначити особливу значущість використання професійної комунікації представниками педагогічної професії, на якій наголошували в дослідженнях професійно-педагогічної

комунікації Н. Ашиток [9], Т. Бутенко [32], М. Васильєва [36], Н. Волкова [43], Ю. Вторнікова [46], Г. Дегтярьова [62], З. Єрмакова [77], Н. Завініченко [79], Т. Калініченко [95], І. Когут [115], О. Корніяка [122] та інші. На думку науковців, комунікація в навчальній діяльності визначається провідним інструментом трансляції інформації, необхідної для засвоєння. Віртуалізація зазначеного процесу трансляції додає комунікативним технологіям особливої специфіки, спонукаючи науковців до розробки й впровадження цих технологій з урахуванням їх інформологічного статусу. Інформаційна суть комунікації може бути визначена в сучасних умовах як соціально зумовлений процес передачі й сприйняття інформації в умовах міжособистісного й масового спілкування за допомогою максимально можливої кількості каналів та комунікативних засобів (вербалізованих або невербалізованих) [142].

Застосування технологічного підходу до характеристики процесів у педагогічній галузі спричиняє поширення використання терміну «комунікативні технології», зміст і класифікація яких, хоч і перебувають в полі вивчення багатьох науковців, не здобули остаточного визначення. Так, у словнику методичних термінів і понять „комунікативна технологія” трактується як спосіб, сукупність прийомів практичної реалізації принципу комунікативності на заняттях з мови, яким притаманні такі параметри: вмотивованість як функціонально-мовленнєва зумовленість будь-якого мовного вчинку і діяльності учня в цілому; цілеспрямованість як наявність мовленнєвої стратегії та тактики і орієнтованості на кінцеву мету; особистісний сенс діяльності учнів з оволодіння іншомовною культурою; мовленнєва активність як постійна залученість в процес спілкування, що полягає в безпосередньому (вербальному) або опосередкованому (розумовому) рішенні мовленнєвих завдань спілкування; індивідуальність ставлення до всього, що включає освітній процес; ситуативність як співвіднесеність мовленнєвої діяльності з ситуацією; освітня цінність навчального матеріалу; проблемність як спосіб організації, введення і інтерпретації матеріалу; контактність трьох видів: емоційна, смислова, особистісна; взаємодія учасників освітнього процесу

(координація, взаємодопомога тощо); зв'язок мовленнєвої діяльності з різними формами діяльності (навчально-пізнавальної, трудової, побутової тощо); функціональність як визнання провідної ролі функції, а не форми мовних одиниць; новизна як постійна варіативність всіх компонентів освітнього процесу; евристичність як антипод довільного заучування і відтворення заученого [3]. Дослідження комунікативних технологій, розроблення теорій їх використання історично пов'язані, в першу чергу, з навчанням мови, формуванням іншомовної культури, про що свідчать наукові праці Ю. Пасова [178].

У енциклопедичному словнику поняття „комунікативна технологія” визначається як технологічний процес, в основі якого лежить взаємодія між людьми, що виражається в формі їх спілкування [230]. Саме тому більшість науковців (І. Арендачук [7], А. Беялова [14], О. Бойко [23], В. Моїсеєв [161], Т. Примак [185] та інші) комунікативну технологію розглядають як вид соціальної технології, що виникає в результаті інформаційного обміну під час процесу спілкування. Інша група дослідників (Н. Васильєва [37], А. Ковлер [114] та інші) визначають комунікативну технологію як систему, що є результатом цілеспрямованої людської діяльності, яка створюється для вирішення завдань в комунікативній сфері. Так, Н. Васильєва [37] вважає, що міжкультурна комунікативна технологія – гнучка, мобільна, відкрита система, що сприяє оволодінню студентами стратегіями і тактиками самостійного набуття особисто значущих знань, спонукає до активного пошуку особистого сенсу, цінностей міжкультурного комунікативного досвіду на основі імпліцитного і експліцитного діалогу, рефлексії і культурного саморозвитку.

І. Арендачук звертає увагу на те, що, незважаючи на поширеність поняття „комунікативна технологія” в сучасній літературі, практично не розкривається її психолого-педагогічний зміст, тому вважає справедливим розглядати її як вид соціальної технології, в якій вихідним і кінцевим результатом виступає людина, а основним параметром, що піддаються зміні – одна або декілька її властивостей (якостей) [7]. У порівнянні з промисловими технологіями

комунікативні, так само як і соціальні, є більш гнучкими і не такими жорстко детермінованими, оскільки в комунікативній взаємодії необхідно враховувати той факт, що людина є занадто багатофакторною системою і на неї впливає величезна кількість зовнішніх впливів; вони є більш складними за своєю організацією, пристосовуються до будь-яких умов і здатні скорегувати недоліки окремих процесів і операцій, з яких складається технологічний процес; в них більш значущу роль відіграє зворотний зв'язок [207].

А. Беялова наголошує, що комунікативна технологія в навчанні – це професійно-орієнтована технологія, спрямована на розвиток контактів між партнерами, спричинений потребами спільної діяльності, що передбачає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини; побудова процесу навчання як моделі процесу спілкування, що зумовлює комунікативно-мотивовану поведінку викладача і учнів під час заняття [14]. Т. Примаєк визначає комунікативну технологію як сукупність знань, відомостей про послідовність операцій, що виконуються для встановлення психологічно-інформаційного контакту між індивідами [185]. Ю. Пасов характеризує комунікативну технологію як інтенсивну технологію навчання, в основі якої лежить інтерактивне спілкування [178]. Т. Юрко звертає увагу на наявність у комунікативній технології „навчання в співпраці”, в парах або групах, спрямованого на пошук активних методів і форм організації роботи учнів на уроці [232]. А. Ковлер вважає, що комунікативна технологія – це інструментальна система, що є результатом цілеспрямованої людської діяльності, яка створюється для вирішення завдань в комунікативній сфері [114]. К. Мішин трактує комунікативну технологію як спосіб і механізм акмеологічних знань, освіченості і культури особистості в комунікативній діяльності, що має своєю спрямованістю прогресивний особистісно-професійний розвиток всіх суб'єктів спілкування, а саме: розвиток внутрішнього потенціалу, підвищення професіоналізму і адаптаційних можливостей особистості [159, с. 6].

Ю. Даниліна комунікативну технологію характеризує як різновид інформаційних технологій, специфіка яких визначається суттєвими ознаками соціальної комунікації, такими як: цілеспрямованість, залежність результату від активності отримувача інформації, дискретність і предметність інформації; знакова форма повідомлень; використання мови, надмірної по відношенню до акту комунікації; наявність одного інформаційно-комунікативного середовища комунікатора і комуніканта, можливість впливати на комуніканта, управляти його поведінкою; можливість застосування зворотного зв'язку з комунікантом [61, с. 17].

Аналізуючи визначення різних дослідників, Т. Пушкар [187] узагальнює, що комунікативна технологія визначається в дослідженнях авторів як:

- результат людської діяльності, яка реалізується з метою вирішення комунікативних задач (М. Васильєва [36], Л. Кондрацька [118] та ін.);
- різновид соціальних технологій, які реалізуються під час спілкування як соціального феномена (І. Арендачук [7], А. Беялова [14] та ін.);
- як засіб пізнання і професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Березюк [15], О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонова [71] та ін.).

Отже, словосполучення „комунікативна технологія” інтерпретується в залежності від розуміння терміна „комунікація”: трактуючи цей термін в значенні „взаємодія людей”, під „комунікативними технологіями” науковці розуміють технологічні процеси, в основі яких лежить взаємодія між людьми, що виражається в формі їх спілкування. Зважаючи на те, що технологічні процеси мають певні ознаки (цілеспрямованість, етапність, алгоритмізованість, цілісність, керованість тощо), спілкування як взаємодія людей, яка здобуває таких ознак, може визначатися як комунікативна технологія.

Так, І. Арендачук звертає увагу на комплексний і етапний характер комунікативної технології в навчальному процесі, яка передбачає: попереднє проектування процесу навчальної взаємодії з подальшою можливістю відтворення цього проекту в педагогічній практиці; постановку цілей комунікації, що передбачає можливість об'єктивного контролю якості

досягнення поставлених дидактичних цілей; структурну і змістову цілісність комунікації і педагогічної взаємодії; вибір оптимальних методів і засобів спілкування для досягнення комунікативних цілей і створення педагогічно доцільних взаємин; наявність оперативного зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно і оперативно коригувати процес навчання і педагогічної взаємодії [7]. Отже, в психолого-педагогічному контексті комунікативну технологію визначають як сукупність методів, способів і засобів спілкування між людьми, що виникають в результаті інформаційного обміну, та виділяють в її структурі два основних компоненти: моделі комунікації, що розкривають особливості спілкування в різних педагогічних взаємодіях, і алгоритми організації спілкування в залежності від виду навчального заняття.

Залежно від цілей спілкування в дослідженнях проблем комунікації науковці [84] виділяють п'ять її моделей. І. Арендачук [7], зважаючи на те, що для кожної з цих моделей характерними є власні цілі і очікуваний результат, умови організації, комунікативні форми і засоби, конкретизує їх стосовно професійного спілкування викладача вищої школи таким чином:

1) пізнавальна – її метою є розширення інформаційного досвіду учнів, передача необхідної інформації, коментування інноваційних відомостей;

2) переконуюча – спрямована на те, щоб викликати в учнів певні почуття і сформувати ціннісні орієнтації та установки; переконати в правомірності стратегій взаємодії; зробити своїми одnodумцями;

3) експресивна – основна її мета пов'язана з формуванням в учнів психоемоційного настрою, з передачею почуттів, переживань, зі спонуканням до необхідної дії;

4) сугестивна – використовується для впливу на учнів з метою зміни мотивації, ціннісних орієнтацій і установок, поведінки і відносини;

5) ритуальна – її мета спрямована на те, щоб закріпити і підтримувати статусні і соціальні відносини в навчально-виховному процесі; зберігати сформовані традиції, створювати нові для збереження і підтримання іміджу і організаційної культури закладу вищої освіти.

В. Кан-Калік також звертає увагу на технологічність самого процесу спілкування, що починається з виникнення в людини потреби в діяльності, яка передбачає спілкування, що зумовлює виникнення комунікативної задачі, для вирішення якої реалізується низка етапів: орієнтація, планування, здійснення завдань говоріння та зворотній зв'язок [97, с. 26]. Під час спілкування в педагогічній діяльності дана технологія набуває професійно-педагогічної заданості, тобто виникає потреба в спілкуванні, яка визначається педагогічними завданнями, через що змінюються і інші етапи у професійному напрямі. Більш того, науковець звертає увагу на те, що професійно-педагогічне спілкування має етапи, що відповідають логіці педагогічного процесу [97, с. 27]:

- 1) моделювання педагогом спілкування (прогностичний етап);
- 2) організація спілкування (початковий етап спілкування);
- 3) управління спілкуванням в педагогічному процесі;
- 4) аналіз реалізації системи спілкування і моделювання нової системи майбутньої діяльності.

Отже, відповідно до технологічності педагогічного процесу, педагогічна діяльність представляє собою певну технологію, яка реалізується в комунікативному процесі (спілкування). Педагогічна діяльність в закладі професійно-технічної освіти в процесі професійного навчання виступає як спеціально організована етапна комунікативна діяльність суб'єкта (педагогічного працівника), спрямована на реалізацію поставлених дидактичних цілей. Тобто комунікативна діяльність педагогічного працівника відповідно до етапів навчального процесу здобуває специфічних ознак на кожному з них і може бути представленою як технологічний процес.

Проведений аналіз визначень дослідників суті комунікативної технології в навчанні дозволяє зробити висновок про певні характеристики, якими наділена така комунікативна технологія: вона є *соціальною*, оскільки здійснюється між учасниками навчального процесу; реалізується в безпосередньому *спілкуванні* між ними; вона є спрямованою на *розвиток* учня як особистості і фахівця; за характером має бути *інтенсивною* і *інтерактивною*

технологією взаємодії учасників навчального процесу, яка виконує певні функції: *інформаційну* (відповідно до провідного завдання навчальної діяльності – повідомлення нової інформації і вироблення в свідомості нових уявлень, суджень тощо); *інтеракційну* (взаємодії під час обміну навчальною інформацією, налагодження стосунків, що забезпечують ефективність такого обміну); *перцептивну* (обмін емоціями, вироблення необхідних особистісних характеристик тощо).

Ураховуючи особливості закладу професійної підготовки учнів в закладах професійно-технічної освіти (професійна підготовка здійснюється в навчальних і виробничих умовах; місце проведення виробничого навчання накладає відбиток на форми організації навчальної роботи і характер суб'єктів навчально-виробничої діяльності; комплексне поєднання в змісті професійної підготовки учнів загальноосвітнього, соціально-гуманітарного, загальнопрофесійного, спеціального, практичного компонентів), робимо висновок про те, що *комунікативні технології в навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти* – це професійно-орієнтовні технології вибору педагогом стратегії спілкування і взаємодії з учнями в навчальному процесі з метою встановлення взаємовідносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання і формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки виробленню соціального і професійного комунікативного досвіду.

Використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти передбачає:

- урахування особливостей мислення, пам'яті, здібностей учнів різної статі, рівня фізичного розвитку тощо;
- передбачення в змісті професійної підготовки робітників різних напрямів (загальноосвітнього, соціально-гуманітарного, загально-професійного, спеціального, практичного) підготовки [121];
- урахування реальних умов навчального процесу (зокрема складу та рівня навчальної групи, обладнання, педагогічної майстерності педагога), закономірностей засвоєння знань тощо [201];

– ознайомлення учнів з особливостями продуктивної навчальної діяльності, формування навичок ефективного слухання, раціональної роботи з навчальним матеріалом, побудови міжособистісних стосунків.

Спираючись на те, що кожна дія має певну структуру і охоплює мотиваційну, орієнтовну, виконавчу та контрольну частину, О. Коваленко визначає етапи засвоєння майбутніми фахівцями професійної діяльності [108, с. 220]:

- мотивація і формування необхідної бази для навчання (формування базових знань і вмінь);
- формування інформаційної бази шляхом ознайомлення учнів із діяльністю та її орієнтовною основою;
- виконання дій у різних формах з метою вироблення стереотипів професійної діяльності;
- контроль і корекція виконуваної діяльності.

Саме за такими провідними етапами, на думку науковців, реалізується навчальна діяльність в процесі професійного навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти [108]: 1) формування навчальної мотивації як окремого виду мотивації, включеного в пізнавальну діяльність, в основі якої потреба в професійній праці, стійкі позитивні мотиви праці, схильності і інтерес до професійної діяльності; 2) формування в учнів нових загальних і професійно-технічних знань; 3) формування професійних (виконавчих) дій як досвіду виконання функцій професійної діяльності; 4) контроль і корекція навчальної діяльності учнів. Зважаючи на те, що досягнення цілей професійного навчання забезпечується використанням комунікації в навчальному процесі між усіма його учасниками, пропонуємо таку класифікацію комунікативних технологій професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти відповідно до провідних етапів навчальної діяльності учнів.

Класифікація комунікативних технологій професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти.

1. Комунікативно-мотиваційні технології.

Мотивація в навчальному процесі визначає поведінку учня і, отже, істотно впливає на результат навчання. Як визначають дослідники, одним із показників результативності мотивації навчання виступає: швидкість включення в навчальну діяльність; стійкий інтерес до неї; наполегливість у вирішенні навчальних проблем. На думку М. Папучі, мотивація учіння – це складна система спонукань, що зумовлюють спрямування активності індивіда на отримання, перетворення і збереження нового досвіду (знань, умінь, способів, дій, вражень, уподобань [74, с. 528]. Погоджуємося з науковцями в тому, що сформована мотивації на діяльність є важливою умовою ефективності навчання.

Метою комунікативно-мотиваційних технологій є сприяння швидкому включенню учнів у навчально-пізнавальну і навчально-виробничу діяльність без тривалого „вживання” в роботу, підтримка діяльності на необхідному рівні активності, підживлення інтересу учнів до інформації і до процесу навчання, створення комфортних умов для активної участі учнів у процесі навчання. До таких технологій відносимо: створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги.

Так, створення ситуацій успіху передбачає „розуміння внутрішнього світу особистості, зацікавлення її емоційним станом, прагнення зрозуміти і допомогти”, адже переживання, що супроводжують досягнення успіху, „не тільки визначають самопочуття і задоволення собою, а й впливають на подальший розвиток, координують його темпи і спрямованість, а також спеціальну активність особистості” [43, с. 193]. Завданням педагога, який приступає до роботи за педагогічною технологією „створення ситуації успіху”, є створення оптимістичної установки учня, бачення виключно перспективних ліній її розвитку. Складниками технології створення ситуацій успіху Н. Волкова визначає: підбір здвоєних завдань, заохочення проміжних дій, диференційована допомога [43].

Фасилітація як стиль педагогічного спілкування передбачає полегшену взаємодію під час спільної діяльності учнів і викладачів; не нав'язливу допомогу групі або окремій особистості в пошуку способів виявлення вирішення проблем, налагодженні комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності. Фасилітативні технології сприяють усвідомленню учнями посиленості для них виконання поставлених у навчальній діяльності завдань, заохочують до активної участі. На думку О. Врублевської, здатність педагога до фасилітуючого спілкування – це іманентна якість особистості вчителя, котра розвивається та дозволяє здійснювати педагогічну взаємодію як таку, що надихає і спонукає вихованця до інтенсивної, свідомої самозміни відповідно до особистісно пріоритетних сенсів життєдіяльності, тим самим актуалізуючи процес його спрямованого і продуктивного саморозвитку [45, с. 8].

Мотиваційні тренінги, що використовують вправи, техніки, мозкові штурми, дискусії, ігри, дозволяють сформувати усвідомлену настанову учнів на навчальну діяльність як особистісно значущу, дають можливість створити позитивне середовище для пізнавальної діяльності.

2. Комунікативно-інформаційні технології.

Особливістю комунікативних технологій професійного навчання учнів є те, що провідною метою комунікації в навчальному процесі виступає дидактична мета. Учні вступили до навчального закладу отримати якомога більше інформації, опанувати її у вигляді засвоєних знань, які в подальшому зможуть використовувати як в повсякденному житті, так і в професійній діяльності під час виконання професійних функцій. Такі знання для учнів представляють новизну, в зв'язку з чим і необхідним виступає процес забезпечення формування нових знань. Технологічність процесу навчання передбачає пошук комунікативних технологій, які б сприяли оптимальності і ефективності інформування учнів і передачі їм нових знань педагогами.

Отже, до цього виду комунікативних технологій, що використовуються в навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, відносимо: діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання.

Науковці наголошують на необхідності трансформації навчального процесу на процес співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учень і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання [43, с. 183], а також на активній участі учня в опрацюванні, виробленні навчальної інформації. У зв'язку з цим, суто інформаційні технології як процес повідомлення нової інформації, зважаючи на багаточисельність інформаційних джерел, потребу і можливості сучасної молоді в активній участі в дидактичному процесі, втрачає свою актуальність. Натомість з'являються технології, які передбачають постановку проблемних питань і пошук відповідей на них, активну участь учнів у виробленні власно опанованої інформації. Так, слід відзначити, що науковцями визначеною є роль і доведеними є переваги технологій проблемного навчання: забезпечують здобування не лише нових знань, а й способів діяльності на рівні творчої пізнавальної діяльності і самостійного застосування здобутих знань [136]; сприяють розвитку самостійного мислення, формуванню вмінь творчо вирішувати нові проблеми [143]; виступають засобом активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчаються [139; 162]; сприяють розвитку розумових здібностей, самостійності і творчого мислення, забезпечують міцність і дієвість знань, викликають почуття задоволення від пізнання [203].

Як зазначає Н. Волкова, під час упровадження таких технологій відповідальність за створення „діалогічного простору” покладається на викладача [43, с.185]. Характеризуючи переваги діалогічної форми комунікації над монологічною, науковець визначає роль викладача в навчальному діалозі, який займає позицію співрозмовника, що визнає право кожного учня як партнера в спілкуванні; „сприяє збереженню самостійності у його судженнях; реалізує суб'єкт-суб'єктні стосунки, стимулюючи двобічну активність у взаємодії; забезпечує єдність співрозмовників, знаходячи спільне поле взаємодії, створюючи почуття „ми”; орієнтуючись на відповіді співрозмовника, продовжує його думки; непомітно й ненав'язливо формує етичне в поведінці й

спілкуванні учнів, розвиває їх смак до слова, жесту, міміки, інтонації” [43, с. 187].

Такі технології є найбільш оптимальними для висловлення власних поглядів і переконань, аргументованого заперечення, спростування хибної позиції учня, формування логіки і доказовості суджень, стислості й точності викладу, обстоювання власної думки, творчого співробітництва, стимулювання толерантності та рефлексії, що є ознаками глибокого розуміння і усвідомлення учнями навчального матеріалу.

3. Комунікативно-професійні технології.

Використання інтерактивних методів залучення учнів до опанування навчального матеріалу викликає позитивне ставлення з боку учнів, забезпечуючи засвоєння теоретичних положень та оволодіння практичним використанням матеріалу; вони впливають на професіоналізацію учнів, формують інтерес та позитивну мотивацію стосовно навчання.

До комунікативно-професійних технологій відносимо: технології моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; ігрові технології (рольові, ділові ігри).

Моделювання і вирішення ситуацій майбутньої професійної діяльності дозволяє наблизити учнів до процесу реальних обставин професійної діяльності, що сприяє усвідомленому виробленню стереотипів поведінки. Під час виконання вправ у учнів формуються не тільки уміння, але й навички як стійкі, закріплені алгоритми дій, доведених до автоматизму. Безперечно, все це, підкріплене на комунікативному рівні у вигляді проголошення аргументації власної думки, наведення фактів тощо, сприяє усвідомленому закріпленню умінь і навичок професійних дій на основі засвоєної системи теоретичних знань.

Ефективність ігрових технологій зумовлена тим, що гра дозволяє імітувати реальну професійну діяльність у тих або інших штучно відтворених ситуаціях. Програючи різноманітні ситуації практичної діяльності, учні здобувають необхідний комунікативний досвід, виробляючи стратегії

комунікативної поведінки. Ділова гра представляє собою організований діалог на професійному рівні, в якому стикаються різні думки, позиції, наявною є взаємна картина гіпотез, їх обґрунтування й утвердження, що зумовлює появу нових знань та уявлень [99, с.71], що дає можливість учням випробувати себе інколи в незвичних ролях, поставити себе на місце іншої людини й відчутти себе іншим, вийти за межі своєї звичної соціальної та особистісної поведінки [157, с. 85]. На відміну від ділових ігор, що проводяться за певними правилами, рольові ігри передбачають тільки наявність заданої комунікативної ситуації, яку її учасники не обговорюють, а грають [48, с.31], у зв'язку з чим така гра є „імпровізованим розігруванням заданої ситуації” [191, с.78].

4. Комунікативно-контрольні технології.

Призначенням організації навчальної діяльності в закладі професійно-технічної освіти є отримання певного результату, який забезпечує і виявляється в готовності майбутнього фахівця здійснювати певні дії в професійному середовищі. Виявлення результатів професійного навчання передбачає організацію зворотного зв'язку від учня до викладача, майстра виробничого навчання. Такий зв'язок ініціюється і забезпечується суб'єктом педагогічної діяльності, а отже може мати технологічну основу.

Технології контролю визначаються науковцями як способи упорядкованої діяльності педагога і учня, в ході якої виявляються засвоєння навчального матеріалу і оволодіння учнями необхідними знаннями, вміннями і навичками. Якщо говорити про використання комунікації під час контролю за навчальною діяльністю учнів, то найбільш поширеним способом виступає усне опитування, яке виконує притаманні йому функції. Проте ефективним способом виявляється практична перевірка, що дозволяє виявити, як учні вміють застосовувати отримані знання на практиці. Поширення набуває самоконтроль і самоперевірка, що активізують пізнавальну діяльність учня, виховують свідоме ставлення до перевірки, сприяє виробленню умінь знаходити і виправляти помилки.

Поряд з традиційними формами педагогічного контролю (усні та письмові іспити і заліки, усні і письмові опитування, контрольні і лабораторні роботи, колоквіуми, семінари, курсові роботи тощо) в навчальному процесі науковці вказують на доцільність використовувати дидактичні тести і тестові завдання, які позбавлені самого процесу комунікації.

У даний час в навчанні поряд з жорстокою алгоритмізованістю технологій контролю застосовуються „м'які” гуманітарні технології, спрямовані на визначення можливостей процесу навчання для розвитку творчих і рефлексивних здібностей учнів, формування їх особистісного ставлення до інформації та навчальної діяльності. До таких технологій можна віднести технологію рефлексії в навчанні. Рефлексія (від лат. Reflexio – звернення назад) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Рефлексія в навчанні – мислєдіяльнісний або чуттєво-пережитий процес усвідомлення суб'єктом навчання своєї діяльності. Рефлексія відноситься до змісту предметних знань і діяльності суб'єкта, передбачає дослідження вже виконаних робіт з метою фіксації її результатів і підвищення її результативності в подальшому.

Технологія організації рефлексії учня на уроці включає такі етапи: зупинка предметної діяльності; відновлення послідовності виконаних дій; вивчення складеної послідовності дій; формулювання результатів; перевірка гіпотез у подальшій діяльності. В результаті своєї діяльності в процесі навчання учень набуває досвіду, який за допомогою рефлексії ним трансформується в знання. Ці знання відрізняються від спочатку отриманої ним інформації тим, що учень розуміє сенс інформації, формує певне ставлення до неї, самовизначається щодо цієї інформації. Учень осмислює свій початковий рівень знань і уявлень, зіставляє його з кінцевим рівнем, визначає, в чому і наскільки (якісно і кількісно) відбулися у нього зміни.

Відрефлексоване знання включає в себе такі компоненти: „знаю що” (інформація про зміст свого знання і незнання); „знаю як” (інформація про засвоєні дії, що відносяться до способів зародження, розвитку і перетворення

знання); „знаю навіщо” (розуміння сенсу інформації та діяльності з її отримання); „знаю я” (самовизначення щодо даного знання і відповідної інформації).

Таким чином, провідне місце в комунікативно-контрольних технологіях відводимо технологіям організації рефлексії учня в навчанні. Безперечно, провідна роль у використанні комунікативно-контрольних технологій належить викладачеві, який має забезпечувати зворотній зв'язок, а основне – усвідомлення самим учнем власних досягнень у навчальній діяльності.

Погоджуємося з науковцем [7] у тому, що суть комунікативних технологій полягає в створенні ситуації комфортного і безпечного особистісно-значущого спілкування і взаємодії, на основі якої відбуваються всі процеси навчання – розуміння – засвоєння. При цьому знанневий компонент навчання відходить на другий план, а на перший план процесу навчання виходить набуття досвіду цілеорієнтованої і ціннісно-осмисленої комунікації і відповідних компетентностей. Особливістю комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти є орієнтація на міжособистісну взаємодію. Зазначимо, що міжособистісна взаємодія в процесі професійного навчання учнів розглядається як взаємовплив учасників освітнього процесу професійно-технічного навчального закладу, результатом якого мають стати взаємні зміни в поведінці, діяльності, відношеннях і установках учасників освітнього процесу.

В основі всіх комунікативних технологій лежить інтеракція учасників педагогічного процесу, тому всі вони за характером є інтерактивними.

Отже, на підставі аналізу визначень науковців можна зробити висновок про те, що комунікативна технологія представляє собою поетапний процес залучення учасників до активного обміну інформацією під час спеціально організованої взаємодії, що ґрунтується на встановленні взаємовідносин між ними. Комунікативна технологія в професійному навчанні учнів є *соціально спрямованою* (основним її призначенням є позитивні зміни в особистості); *професійно орієнтованою* (комунікація передбачає обмін інформацією, що має

професійний характер і сприяє формуванню готовності до виконання конкретних професійних функцій у виробничому процесі); *інтерактивною* (комунікація проявляється в активній взаємодії учня з іншими суб'єктами навчального процесу, результатом якої є співвіднесення нового досвіду з наявним, розуміння себе через ціннісне судження партнерів, реалізація індивідуальної програми розвитку в процесі навчального співробітництва).

Комунікативні технології відіграють провідну роль у професійному навчанні, виконуючи функцію забезпечення мотиваційної спрямованості учнів на опанування соціального досвіду і досвіду професійної діяльності, створення теоретичної бази для виконання соціальних і професійних функцій; практичне відпрацювання, закріплення, удосконалення практичних умінь. Зазначимо, що міжособистісна комунікативна взаємодія в процесі професійного навчання учнів розглядається як взаємовплив учасників освітнього процесу професійно-технічного навчального закладу, результатом якого мають стати взаємні зміни в поведінці, діяльності, відношеннях і установках учасників освітнього процесу.

Проведені Г. Русановим дослідження засвідчили, що до 93% ефективності спілкування визначається невербальними сигналами, а вплив на діяльність на 7% визначається словами, на 38% – якістю голосу, і на 55% – невербальною комунікацією. У зв'язку з цим, науковець стверджує, що педагоги повинні володіти такими якостями, які свідомо заохочують учнів до спільної роботи, а „розвиток навичок міжособистісного спілкування для підвищення якості професійної діяльності педагогів є надзвичайно важливим чинником забезпечення ефективного навчального процесу в закладі професійно-технічної освіти” [190, с.37-38]. Отже, володіння комунікативними технологіями в професійному навчанні, уміння їх використовувати зумовлює необхідність формування готовності суб'єкта, що організовує процес професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти. Суть комунікативної технології в даному випадку виявляється в тому, що процес навчання будується фактично як процес спілкування.

Специфіка комунікацій у процесі професійного навчання полягає в тому, що їх можна розглядати в аспекті змісту й технологій. Оскільки ми розглядаємо комунікативні технології, то вони можуть бути в такому разі визначені як система прийомів і навичок соціально-психологічного впливу суб'єктів освітнього процесу один на одного, в результаті чого забезпечується найбільш ефективний результат – готовність учнів професійно-технічного навчального закладу до реалізації професійних функцій.

Погоджуємося з С. Сисоєвою в тому, що „якість реалізації будь-якої педагогічної технології значною мірою зумовлена особистісними і професійними якостями педагога, рівнем його фахової підготовки, загальної культури, техніки” [199, с. 23]. Педагогічний працівник як провідна діюча особа педагогічного впливу на учнів, виступає суб'єктом реалізації комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. Це зумовлює необхідність забезпечення його готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів на етапі його професійної підготовки.

1.3 Готовність інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

Проектування навчального процесу в закладі професійно-технічної освіти має забезпечити відповіді на запитання: *кого* навчити (психологічні особливості контингенту учнів), *чого* навчити (зміст освіти), *з якою метою* навчити (стратегічні і тактичні особливості навчально-виховного процесу та освітнього середовища в цілому), *як* навчити (особливості використання навчальних технологій, спрямованих на забезпечення змісту), *кому* навчати (визначення вимог до професійної та особистісної підготовки педагогів професійно-технічної галузі). У зв'язку з цим, особливого значення здобуває визначення вимог до особистості суб'єкта навчального процесу в закладах професійно-

технічної освіти, покликаного забезпечувати ефективність процесу професійного навчання учнів. Таким суб'єктом виступає інженер-педагог, що пройшов спеціальну підготовку в вищому закладі інженерно-педагогічної освіти і покликаний реалізовувати педагогічні функції в роботі з учнями закладів професійно-технічної освіти.

Інженерно-педагогічна професія відноситься до складної групи професій, яка одночасно функціонує в двох різних системах та їх модифікаціях: „людина-людина” та „людина-техніка”. Дослідження особливостей педагогічної діяльності інженера-педагога дозволили Д. Коваленку стверджувати, що в структурі діяльності майстра і викладача профтехучилища є види таких робіт, що відсутні або майже не актуалізуються в школі. Йдеться про роботу, пов'язану з професійним вихованням учнів, що має свою специфіку відповідно до контингенту учнів і особливостей організації навчання, з позакласною роботою з підвищення професійної майстерності майбутніх робітників, з установлення контактів з базовим підприємством й його трудовим колективом під час виробничої практики, з забезпеченням виробничого процесу в умовах профтехучилища, зі специфічною формою підвищення кваліфікації у вигляді стажування на підприємстві [104, с.107]. Звертає увагу науковець і на таку особливість діяльності інженера-педагога в закладі професійно-технічної освіти як її спорідненість і зв'язки з робітничою діяльністю, що зумовлює необхідність оволодіння фахівцем навичками, уміннями й у цілому кваліфікацією робітника 4-5-го розряду в межах дисципліни, що викладає [104, с. 107].

Слід звернути увагу на те, що до суб'єктів педагогічної діяльності в системі професійно-технічної освіти, окрім викладачів (загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін), відносяться й майстри виробничого навчання. І діяльність інженера-педагога як майстра виробничого навчання складається з двох видів: професійної (галузевої, тобто відповідної галузі народного господарства) та педагогічної (професійно-педагогічна діяльність). „Педагог професійної школи як суб'єкт навчально-виховного

процесу і компонент педагогічної системи, інтегрує в своїй діяльності педагогічні й виробничі технології і тим самим створює цілісну технологію професійного навчання, що виступає як технологія нової якості і фактично є інноваційною” [224, с.88].

„Творче ставлення до спеціальності, любов до учнів, зацікавленість, ґрунтовні знання основ навчання і виховання, потяг до постійного їх удосконалення, педагогічне мислення, володіння необхідними педагогічними вміннями і навичками, готовність до практичної роботи – ці якості визначають успіх у роботі майстра виробничого навчання” [70, с. 48]. Серед педагогічних умінь провідне місце, на думку дослідників, займають комунікативні уміння, які дозволяють належним чином виконувати педагогічні функції під час взаємодії і спілкування з учасниками педагогічного процесу.

Відповідно до проголошеного на державному рівні компетентнісного підходу до процесу підготовки майбутніх фахівців колективом науковців Української інженерно-педагогічної академії як провідного флагману забезпечення професійними педагогічними кадрами системи професійно-технічної освіти в Україні під керівництвом професора О. Коваленко розроблено Концепцію підготовки фахівців за спеціальністю 015 „Професійна освіта (за спеціалізаціями)” на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (2015 р.) [120]. Однією з професійно значущих компетентностей, що мають бути сформовані на належному рівні у фахівця інженерно-педагогічної галузі, визначено комунікативну компетентність. Ця компетентність передбачає знання основ комунікації, уміння та навички їх застосування на практиці, сформованість певних якостей та установок особистості, що забезпечують здійснення ефективного комунікативного процесу (спілкування).

Т. Калініченко [96], теоретично обґрунтовуючи методику формування комунікативної компетентності майбутнього викладача технічних дисциплін у фаховій підготовці, стверджує, що всі види професійної діяльності цього фахівця (методична, навчальна, науково-дослідна та управлінська) базуються на комунікативних процесах. У результаті аналізу думок науковців, автор

робить висновок про те, що всі функції педагогічної діяльності, котрі виконуються викладачем технічних дисциплін у закладі професійно-технічної освіти, можна поділити на дві частини: 1) ті, що пов'язані з організацією взаємодії викладача з учнями (організаційна); 2) ті, що пов'язані з викладанням нового матеріалу (комунікативна) [96, с. 15].

Майстер виробничого навчання, на відміну від викладача, створює умови для оволодіння учнями професійною діяльністю, тобто кваліфікацією, засобами цілісного навчального процесу, який має дві складові – виробничу і освітню. „Складність професійної діяльності майстра полягає в тому, що його завдання реалізувати ці складові у взаємодії, взаємодоповненні, спрямувати на розвиток особистості майбутніх робітників” [101, с. 56].

Майстер виробничого навчання зобов'язаний знати особливості технологій галузі та її окремої спеціалізації, мати практичні професійні навички, рівень його кваліфікації з робітничої професії повинен перевищувати той, який планується для випускного середнього професійно-технічного закладу, що зумовлює актуальність підготовки фахівця на посаду майстра виробничого навчання в закладах вищої інженерно-педагогічної освіти.

Отже, особливістю професійно-педагогічної діяльності майстра виробничого навчання виступає подвійний характер праці: з одного боку, її зміст складають взаємини з людьми, з іншого – ця професія вимагає спеціальних знань, умінь і навичок у певній професійній галузі. Педагогічний характер діяльності вимагає знань вікових і психологічних особливостей учнів, змісту і ролі навчально-виховної діяльності, засад організації і забезпечення навчально-виробничої діяльності для налагодження взаємодії з учнями, колегами-педагогічними працівниками, представниками підприємства, де проходять практичну підготовку учні, тощо, що актуалізує необхідність сформованості зокрема й комунікативної компетентності майстра професійного навчання.

Звертаючи увагу на роль комунікації в освітній галузі, М. Васильєва відзначає, що „саме комунікація є тим засобом, що використовується

педагогічними працівниками під час виконання педагогічних функцій” [34, с.134], оскільки постійна взаємодія між суб’єктами, що є особливістю педагогічного процесу, завжди має комунікативну основу. Професійна діяльність інженера-педагога під час здійснення ним навчальної функції в закладі професійно-технічної освіти реалізується за допомогою і під час комунікації, до якої висуваються підвищені вимоги, зазначені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках фахівця інженерно-педагогічної галузі у зв’язку з його функціями в закладі професійно-технічної освіти. Провідними з них є такі: здійснює навчально-методичну роботу з забезпечення змісту і процесу професійного навчання; організує дидактичний процес, забезпечує його оптимальність і ефективність, відповідає за повноту та якість реалізації змісту програм виробничого навчання; піклується про здійснення процесу виховання в навчальній діяльності, що носить соціальний і професійний характер; забезпечує зв’язок навчання учнів з виробничою діяльністю на базах практики; розвиває в учнів прагнення до технічної творчості, винахідницької діяльності як основи професійної майстерності; готує учнів до поетапної атестації тощо.

Проаналізувавши зміст комунікативної діяльності інженера-педагога, можна виділити його роль як суб’єкта організації професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти: 1) комунікативна діяльність інженера-педагога полягає у виконанні дій, спрямованих на включення учнів у різноманітні види діяльності, створення колективу й організацію сумісної діяльності, що зумовлює необхідність застосування комунікативних технологій організації різних видів індивідуальної та групової навчально-професійної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти; 2) комунікативна діяльність спрямована на встановлення педагогічно доцільних стосунків педагога з учнями, їхніми батьками, з іншими педагогами, представниками громадськості, виробництва тощо, що спричиняє необхідність використання комунікативних технологій взаємодії з іншими суб’єктами навчально-

виробничого процесу під час підготовки майбутніх фахівців професійно-технічної галузі.

Слід відзначити, що дослідники особливостей діяльності інженерів-педагогів звертали увагу на професійно-педагогічні уміння, серед яких визначено й комунікативні як професійно значущі і необхідні для реалізації професійних функцій.

Так, Р. Горбатюк обґрунтував та розробив класифікацію інженерно-педагогічних умінь інженера-педагога, яка забезпечила охоплення всього переліку умінь, необхідних для виконання функціональних обов'язків майстра виробничого навчання. До професійно-педагогічних умінь інженера-педагога комп'ютерного-профілю науковець відносить такі [54]:

- гностичні – пізнавальні вміння в галузі набуття інженерно-педагогічних знань, які забезпечують отримання нової інформації, виділення в ній головного, важливого, основного, узагальнення й систематизацію раціоналізаторів виробництва та новаторів в педагогічній праці;

- комунікативні – інтерактивні вміння, що складаються з експресивних, перцептивних та ораторських умінь. Вони важливі під час виконання будь-якої педагогічної діяльності, оскільки забезпечують педагогічний такт, здатність зрозуміти душевний стан суб'єкта навчання за виразом обличчя, мімікою, жестами;

- організаторські – інтерактивні педагогічні вміння, орієнтовані на реалізацію навчально-виховного процесу, організацію навчально-виробничої діяльності суб'єктів навчання;

- проектувальні – інтерактивні вміння, спрямовані на проектування успішності навчально-виховного процесу, аналіз педагогічних ситуацій, побудову різних моделей навчальної діяльності, проектування розвитку особистості й колективу, контроль за процесом і результатами навчання, розвитку і вихованням майбутніх фахівців;

- технологічні – інтерактивні вміння, спрямовані на проектування професійного навчання студентів, розробку технологій з навчальної та

виробничої діяльності, конструювання деталей, вузлів, механізмів, пристосувань тощо;

– виробничі – політехнічні вміння з аналізу виробничої ситуації, планування, реалізації виробництва (його процесів), експлуатації промислового устаткування, раціоналізації виробничих процесів;

– спеціальні – інтерактивні вміння, які забезпечують виконання деяких конструкторських, технологічних, виробничих процесів, пов'язаних із специфікою певної галузі виробництва [54].

Як бачимо з характеристики визначених науковцем умінь інженера-педагога для реалізації функцій майстра виробничого навчання, майже всі мають інтерактивний характер, що передбачає участь у взаємодії з іншими учасниками процесу. Міжособистісні відносини в системі професійно-технічної освіти прямо пов'язані з комунікативними зв'язками між суб'єктами освітнього процесу. У зв'язку з цим, система вищої інженерно-педагогічної освіти має закласти в структуру фахівця основи культурної комунікації, яка є обов'язковою для створення ним особистісного комунікативного простору в реалізації професійних функцій. Тобто фахівець має бути готовим до ефективного використання комунікації в процесі професійної інженерно-педагогічної діяльності.

Поняття готовності окреслюється в сучасній науці досить різнобічно, залежно від поставленої перед дослідженням мети й наявними методами та методиками його здійснення. Так, поняття готовності пов'язується науковцями з необхідністю створення основ професіографії як спеціальної галузі знань, яка б вивчала різноманітні професії. На думку О. Дуплійчук [73], готовність є метою і результатом професійної підготовки одночасно. В. Сластьонін і Н. Руденко пов'язують готовність до професійної діяльності з професійною компетентністю [204]. О. Соколов особливу увагу в формуванні готовності відводить комунікативній складовій [209].

Стосовно співвідношення характеристик компетентності і готовності фахівця підтримуємо думку М. Васильєвої, яка стверджує, що „компетентність

виступає інтегративною якістю особистості, що виявляється в теоретичній і практичній готовності до професійної діяльності” [35, с. 244].

Отже, *готовність майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти* визначаємо як результат процесу професійної підготовки фахівця, що виявляється в спроможності фахівця належним чином застосовувати комунікативні технології під час організації навчальної діяльності учнів.

Як засвідчив аналіз наукової літератури [35; 44; 104 та ін.], дослідники переважно схиляються до необхідності виділення в структурі готовності мотиваційного (цілемотиваційного, мотиваційно-ціннісного), змістового, діяльнісного (операційного, процесуального) та рефлексивного (особистісного, оцінного, контрольного, результативного) компонентів. Підтримуючи науковців і враховуючи специфіку проблеми дослідження, дійшли висновку про необхідність виділити в структурі готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний*. Така структура, на нашу думку, дає можливість цілісно представити готовність до використання комунікативних технологій з урахуванням специфіки професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти. Розкриємо кожний з визначених компонентів.

Представниками психологічної науки [21] доведено, що саме мотив спричиняє певну діяльність і спрямовує її. Наявність позитивної мотивації свідчить про особистісний смисл, якого набуває саме цей вид діяльності для особистості. Саме мотивація, починаючи зі вступу майбутнього фахівця до навчального закладу, визначає ефективність його професійної підготовки до виконання професійних функцій. Сформована професійна мотивація забезпечує інтерес, активність, спрямованість навчальної діяльності студента на здобуття професійно важливих знань і формування необхідних умінь.

Мотивація ґрунтується на сформованій системі особистісних цінностей. „У житті і поведінці людини цінності відіграють величезну роль, оскільки в своїй сукупності сприяють не тільки усвідомленню змісту і цілей життя, але і є підґрунтям для самоствердження людини як творчої особистості, визначають її життєву позицію за умови, що вони глибоко усвідомлені і вільно прийняті особистістю як ціннісні орієнтації” [35, с. 258].

Інакше кажучи, якщо майбутня професійно-педагогічна діяльність як викладача або майстра виробничого навчання представляє для студента цінність, то він буде прагнути її опанувати. Усвідомлення необхідності володіння комунікативними технологіями як такими, що підвищують ефективність процесу навчання учнів в закладах професійно-технічної освіти, має стимулювати студента до опанування ними на етапі професійної підготовки до майбутнього професійної діяльності. Такий процес студент має сприймати не як нав'язаний і нецікавий для нього особисто, а як необхідний і усвідомлений як професійно і особистісно значущий. Отже, позитивна мотивація має бути сформованою як до результату процесу професійної підготовки, так і до самого процесу опанування комунікативними технологіями.

Мотивація до комунікативної взаємодії майбутнього інженера-педагога визначається, насамперед, специфікою професійної діяльності інженера-педагога, значну частину якої складає вербальне спілкування. Тому вмотивований на професійну діяльність майбутній інженер-педагог є переважно вмотивованим до комунікативної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу. Погоджуємося з Т. Калініченко в тому, що „компетентне виконання викладачем технічних дисциплін комунікативної функції у всіх видах педагогічної діяльності можливе лише за умови розуміння важливості комунікативних процесів, внутрішньої впевненості у необхідності володіння комунікативними технологіями, наявності внутрішніх мотивів до їх засвоєння” [96, с.36]. Науковець звертає увагу на те, що недостатньо при цьому лише одного разу засвоїти певні технології спілкування, фахівець повинен мати

сформовану установку на самовдосконалення на основі аналізу недоліків та досягнень практичної діяльності з використання комунікативних технологій, пошук шляхів подолання утруднень, які виникали при цьому, розроблення програми саморозвитку у напрямі реалізації комунікативних процесів. Така характеристика готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти ще раз підтверджує динамічний характер готовності, над підвищенням рівня якої фахівцеві слід працювати постійно. А систематична робота забезпечується сформованою потребою в діяльності в цьому напрямі.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів передбачає наявність сформованої позитивної мотивації фахівця до професійної діяльності і до міжособистісної взаємодії з учасниками навчального процесу, на оволодіння і ефективне використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів, потребу в постійній діяльності з самовдосконалення в цьому напрямі.

Зміст означеного компонента розподіляється науковцями на мотиваційний та аксіологічний складники, в зв'язку з чим виникає необхідність аналізувати як мотивацію до використання комунікативних технологій у професійному навчанні, так і цінності майбутньої професійної діяльності інженера-педагога, яка передбачає комунікативну взаємодію з учасниками освітнього процесу. Ефективність такої взаємодії забезпечується зокрема й сформованими особистісними характеристиками фахівця, на чому акцентують увагу дослідники проблеми. Так, Н. Бутенко [30] визначає важливість здатності особистості встановлювати та підтримувати контакт з іншими; Н. Волкова [44] звертає окрему увагу на емоційний інтелект; Т. Калініченко [96] акцентує увагу на комунікабельності як необхідній якості, що свідчить про потребу в спілкуванні, бажання взаємодіяти з іншими. Особистісні характеристики

забезпечують і активність студента в процесі оволодіння комунікативними технологіями.

Отже, в структурі мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти слід виділити: позитивну мотивацію на опанування комунікативними технологіями у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти і їхнє використання в навчальному процесі, спрямованість на оволодіння ними і підвищення власного рівня шляхом самовдосконалення, інтерес і активність студента у цьому процесі; сформовані особистісні характеристики. Так, студент має виявляти самостійність у підготовці до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів (здатність до незалежності в прийнятті рішень, вияв власної ініціативи в підготовці до використання комунікативних технологій, здатність самостійно обирати цілі професійної підготовки й реалізувати їх тощо); демонструвати активність у розширенні сфери професійної діяльності щодо підготовки до використання комунікативних технологій в професійному навчанні; формувати готовність до усвідомлення відповідальності за досягнуті в процесі професійної підготовки результати [11, с. 40–42].

Когнітивний компонент готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти вказує на сукупність теоретичних знань, яка створює базу для професійної діяльності в закладі професійно-технічної освіти з використанням комунікативних технологій. На необхідність знань для здійснення комунікативної діяльності звертали увагу дослідники [5; 26; 36; 123 та інші]. Цей компонент передбачає таке змістове наповнення процесу професійної підготовки майбутнього інженера-педагога, яке б забезпечило формування такої готовності майбутнього фахівця.

Ураховуючи, що засвоєння знань припускає визначення їх видів, науковці використовують різні підходи до їх класифікації. Так, О. Бойко [22, с.137]

називає два види – знання, що відносяться до об'єктів дійсності, і знання про способи дій, тобто операційні, що забезпечують готовність успішно діяти в тій або іншій ситуації.

У зв'язку з цим, когнітивний компонент готовності фахівця передбачає глибоке усвідомлення ним суті комунікації і комунікативних процесів, ролі і особливостей комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, розуміння логіки побудови технологічних процесів комунікації у взаємодії з учнями відповідно до навчальних цілей: формування їхньої мотивації до навчання, формування нових знань, умінь, здійснення контролю за навчальною діяльністю.

Отже, когнітивний компонент готовності інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти стосовно об'єкту дійсності (комунікативні технології у професійному навчанні) і способів дій (використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти) включає:

- загальнокомунікативні знання (все те, що стосується комунікації як процесу взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом);
- професійно-комунікативні знання, тобто професійно спрямовані комунікативні знання (все те, що стосується комунікативних процесів у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти);
- технологічно-комунікативні знання, тобто знання технологічних процесів у комунікації інженера-педагога і учнів у навчальному процесі (алгоритм і особливості використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти).

Кожна наступна група передбачає нагромадження знань на основі попередньої групи: без теоретичної бази про комунікацію неможливим є усвідомлення суті і особливостей комунікації в професійній інженерно-педагогічній діяльності під час виконання педагогічних функцій; знання

технологічних процесів у навчальному процесі закладу професійно-технічної освіти накладаються на знання про комунікативну складову.

Опанувавши визначеними групами знань системно, майбутній інженер-педагог має бути теоретично готовим до використання комунікативних технологій у професійному навчання учнів закладу професійно-технічної освіти. Проте, зрозуміло, що володіння лише теоретичною базою не забезпечує спроможність її використання на практиці. Необхідним є вироблення стереотипів поведінки з застосуванням цих знань у практичній діяльності. Природно, що Т. Калініченко визначає когнітивно-діяльнісний компонент комунікативної компетентності, вказуючи на органічне поєднання знань і умінь. На думку дослідниці, виконання дій є можливим „за умови засвоєння комунікативних умінь та навичок, які є проявом засвоєних знань у галузі комунікації” [96, с.37]. Проте, зважаючи на окремі механізми прояву і формування дій порівняно зі знаннями, визначаємо окремо такий компонент готовності як *операційно-діяльнісний*.

Науковцями доведено, що навіть для того, щоб опанувати знаннями, необхідно здійснювати діяльність, адекватну тій, яку втілено в цих знаннях. Психологи зазначають, що уміння – це надзвичайно складні структурні сполучення почуттєвих, інтелектуальних, вольових, емоційних якостей особистості, що формуються і виявляються в свідомому, доцільному, успішному здійсненні всієї системи перцептивних, розумових, мнемонічних, вольових, сенсомоторних і інших дій, котрі забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах її протікання, що змінюються. Поділяємо думку М. Васильєвої, яка під уміннями розуміє „складні психологічні утворення, що характеризуються здатністю людини реалізувати знання в дії з урахуванням конкретних умов діяльності” [35, с.270].

Отже, *операційно-діяльнісний* компонент готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти передбачає сформованість умінь і навичок з використанням комунікативних технологій в професійному

навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, проте такі уміння також вимагають класифікації.

Г. Андреева, розглядаючи суть міжособистісної взаємодії, пропонує розглядати її з комунікативного, перцептивного та інтерактивного боків і відповідно виділяє комплекс професійних комунікативних умінь, серед яких – безпосередні вміння міжособистісної взаємодії, а також уміння міжособистісної комунікації та вміння сприйняття й розуміння іншого [6].

Т. Пушкар [187], посилаючись на О. Абрамову [2], вважає, що комунікативні вміння й навички майбутніх учителів філологічних спеціальностей виявляються в такому:

- здатності до орієнтації в комунікативній ситуації;
- умінні прогнозувати розвиток комунікативної ситуації;
- здатності реалізувати комунікативний задум;
- здатності до аналізу власного комунікативного потенціалу й потенціалу інших учасників взаємодії;
- навичках проходження крізь бар'єри в спілкуванні;
- умінні емоційно налаштовуватися на ситуацію взаємодії.

За результатами проведеного Н. Волковою дослідження була виявлена сукупність методичних прийомів для використання дискусійних технологій, якими має володіти викладач [43, с.191]:

- мати такий запас знань, який би сприяв розгортанню дискусії і зацікавленій її тривалості;
- бути спроможним за допомогою запитань забезпечити всебічний аналіз проблеми, не допускати переходу дискусії в русло іншої проблеми або перетворення дискусії в діалог кількох найбільш активних учасників, забезпечити широку активність усіх учнів групи;
- тримати в полі зору хибні судження щодо предмета дискусії та залучати до їх обговорення й знаходження правильної відповіді, слідкувати, щоб предметом аналізу було саме судження, а не той, хто його висунув,

порівнювати різні погляди та залучати всіх до їх активного обговорення й усебічного аналізу;

- робити узагальнені висновки по закінченню дискусії, узагальнювати результати колективного обговорення, підводити до конструктивного висновку, оцінювати внесок кожного, ставити завдання для самостійного вивчення.

Як бачимо, науковець акцентує увагу на виробленні вмінь викладача відповідно до процесу розгортання дискусії між її учасниками.

Т. Калініченко [96] класифікує комунікативні уміння викладача технічних дисциплін на:

- *загальні* (вони виявляються в повсякденному спілкуванні людини, як природній потребі і не залежать від професійної діяльності, яку він здійснює);

- *загально-педагогічні* (вони використовуються під час реалізації педагогічної діяльності всіма представниками педагогічної професії незалежно від її фаху, тобто зумовлені особливостями педагогічних функцій);

- *спеціально-педагогічні* (вони є специфічними для викладання технічних дисциплін).

Процес комунікації Т. Калініченко обґрунтовує на основі визначених О. Леонтєвим [135] компонентів мовленнєвої діяльності, яка народжується з потреби в спілкуванні та висловленні своєї думки; передбачає реалізацію певної системи знаків, зокрема соціального характеру за допомогою певної сукупності засобів до реалізації мовленнєвої діяльності. Учений зазначав, що мовленнєва діяльність є типовим видом людської діяльності, „характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичним характером” [135, с. 288-289], і проходить кілька фаз – орієнтацію, планування, здійснення плану, контроль. У процесі мовленнєвої діяльності формуються мовленнєві вміння, серед яких і комунікативні, які мають безпосереднє відношення до комунікативної компетентності майбутнього фахівця: уміння визначати тему висловлення, коректно його будувати, чітко й логічно формулювати; уміння обирати тип і стиль мовлення залежно від ситуації (наприклад, діалогічна ситуація); здатність удосконалювати свої висловлювання [49, с. 17–24].

Оскільки процес професійно-педагогічного спілкування передбачає певну етапність (моделювання педагогом майбутнього спілкування зі студентом або групою (прогностичний етап); організацію безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії («комунікативна атака»); управління спілкуванням під час педагогічного процесу; аналіз ситуації попереднього спілкування та його моделювання на подальшу діяльність), відповідно до цих етапів провідними виступають і певні уміння і навички, значущі для здійснення таких операційних дій.

Використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти потребує від фахівця не лише оволодіння комунікацією у взаємодії з учнями, але й опанування технологіями як алгоритмами комунікації в навчанні з наперед визначеною метою. У зв'язку з цим, до умінь і навичок використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти відносимо такі вміння:

1) *проектувальні*, що передбачають на основі орієнтації в ситуації взаємодії відповідно до мети навчальної діяльності підбір і розроблення інженером-педагогом комунікативної технології;

2) *організаційні*, що передбачають організацію власної комунікативної діяльності і спільної діяльності з учнями під час навчання з використанням комунікативної технології;

3) *координаційно-управлінські*, що передбачають налагодження взаємодії з усіма суб'єктами під час використання комунікативних технологій і управління груповою комунікативною взаємодією під час навчальної діяльності учнів;

4) *рефлексивні*, що передбачають аналіз і самооцінку результатів використання комунікативних технологій у навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

Визначені уміння відповідають логіці процесу використання комунікативних технологій інженером-педагогом у професійному навчанні

учнів. Отже, володіючи сформованими уміннями на основі теоретичного підґрунтя і сформованої мотивації на основі цінностей і важливих особистісних характеристик, майбутній фахівець має бути готовим до ефективного використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

На підставі аналізу наукової літератури та власного педагогічного досвіду викладацької діяльності виділено компоненти готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти: мотиваційно-ціннісний (відображає рівень умотивованості майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу в процесі професійної підготовки та безпосередньої педагогічної діяльності; сформованість особистісних характеристик); когнітивний (передбачає наявність необхідної теоретичної бази для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів як сукупність загально комунікативних, професійно-комунікативних і технологічно-комунікативних знань інженера-педагога; операційно-діяльнісний (відображає рівень сформованості вмінь і навичок використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти майбутніми інженерами-педагогами та можливості підвищення рівня їх сформованості: проектувальних; організаційних; координаційно-управлінських, рефлексивних).

Забезпечення такої готовності майбутнього інженера-педагога передбачає спеціально організовану підготовку студента під час його професійної підготовки в закладі вищої інженерно-педагогічної освіти.

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу і інтеграції визначень науковців з урахуванням важливих характеристик *професійне навчання учнів у закладах професійно-*

технічної освіти як провідний напрям професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів, визначено цілеспрямованою, послідовно організованою взаємодією спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачі загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, майстри виробничого навчання, керівники виробничих практик) та учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовленою змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій галузі, необхідністю розв'язання завдань освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника. Професійне навчання виступає провідним напрямом професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів.

Охарактеризовано такі специфічні принципи професійного навчання учнів у ЗПТО: професійної спрямованості загальноосвітніх і загальнотехнічних дисциплін; технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу; моделювання професійної діяльності в навчальному процесі; професійної мобільності; модульності професійного навчання; дуальності навчання.

Установлено, що особливістю процесу професійного навчання учнів ЗПТО є поєднання теоретичного та практичного напрямів підготовки, загального та професійно орієнтованого змісту, організація продуктивної праці під час навчання, залучення до цього процесу викладачів, майстрів професійного навчання, мета якого – формування загальнокультурної, розвиненої творчої особистості учня, готової до виконання конкретних професійних функцій у виробничій галузі та сфері послуг.

Проведений аналіз досліджень науковців дозволив визначити технологію навчання як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти. Складниками технології навчання визначають: концептуальну основу; змістову частину навчання (цілі навчання і зміст навчального матеріалу); технологічну

частину (організація навчального процесу, методи і форми навчальної діяльності, методи і форми роботи педагога; діагностика).

Технологією професійного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти визначено алгоритм педагогічної діяльності з організації навчання учнів майбутній професії, що відповідно до принципу технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу був спроектований, реалізований, позитивно оцінений. Така технологія передбачає: визначення мети; розробку змісту з урахуванням дуальності теоретичної і практичної підготовки учнів до виконання функцій виробничої діяльності; забезпечення організації навчання з використанням ефективних методів, прийомів і засобів усіма суб'єктами навчального процесу (викладачами, майстрами виробничого навчання, керівниками практики), що здійснюють проектування, організацію, управління і контроль за діяльністю учнів з оцінкою досягнутого результату.

На підставі проведеного аналізу визначень дослідників суті комунікативної технології в навчанні з'ясовано, що комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО є професійно орієнтованими технологіями вибору педагогом стратегії спілкування і взаємодії з учнями з метою встановлення відносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання і формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки набуттю соціального і професійного комунікативного досвіду.

Установлено, що характеристиками комунікативної технології професійного навчання учнів ЗПТО є: соціальний характер (здійснюється між учасниками навчального процесу в спілкуванні); спрямованість на розвиток учня як особистості і фахівця; інтенсивність та інтерактивність взаємодії учасників навчального процесу, що зумовлена здійсненням інформаційної (повідомлення нової інформації і продукування у свідомості нових уявлень, суджень тощо), інтеракційної (взаємодія під час обміну інформацією, налагодження відносин) і перцептивної (обмін емоціями, вироблення необхідних особистісних характеристик тощо) функцій.

На основі визначених науковцями провідних етапів навчальної діяльності в процесі професійного навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти схарактеризовано класифікацію комунікативних технологій: комунікативно-мотиваційні технології (створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги); комунікативно-інформаційні технології (діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання); комунікативно-професійні технології (технології моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; ігрові технології (рольові, ділові ігри)); комунікативно-контрольні технології (технологія рефлексії в навчанні).

Готовність майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти визначено як результат процесу професійної підготовки фахівця, що виявляється в його спроможності належним чином застосовувати комунікативні технології під час організації навчальної діяльності учнів. У структурі готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти визначено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний.

Матеріали розділу представлені в публікаціях автора [145; 146; 149; 150; 154; 156].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1 Аналіз підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти

Соціально-економічні перетворення в українському суспільстві та інтеграція країни в європейське співтовариство актуалізують проблему покращення якості підготовки студентів до професійної діяльності та забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Сучасна українська система професійно-технічної освіти потребує викладача, здатного до саморозвитку, фахового зростання, самостійності, ініціативи, нестандартного мислення, бажання і вміння навчатися впродовж життя. Тільки такий педагог зможе забезпечити підготовку робітничого потенціалу України, що відповідатиме вимогам часу та рівню сучасного розвитку промисловості.

На державному рівні наголошено на необхідності вдосконалення мережі і системи підготовки педагогічних працівників для професійно-технічних навчальних закладів, освітніх установ, що забезпечують підготовку викладачів, майстрів виробничого навчання та педагогів професійного навчання за галузями виробництва і сфери послуг. Розвиток професійно-технічної освіти і професійного навчання на виробництві зумовлює необхідність формування нового типу педагога професійної школи – педагога професійного навчання, який органічно поєднує функції викладача та майстра виробничого навчання. „Педагог професійного навчання повинен мати вищу освіту відповідного рівня, психолого-педагогічну підготовку та високий рівень робітничої кваліфікації з професії” [104, с. 10]. Підготовка педагогічних працівників для закладів

професійно-технічної освіти здійснюється у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, профілю, проте провідним у цьому напрямі виступає заклад вищої інженерно-педагогічної освіти.

Професійна підготовка майбутнього фахівця в вищому закладі освіти виступає як „керований процес набуття особистістю суб'єктивного досвіду професійної діяльності, що дозволяє системно та цілісно сприймати дійсність і діяти на основі гуманістичних ціннісних орієнтацій, закладених у сучасних освітніх концепціях неперервності, гуманітаризації освіти і професійної підготовки фахівців відповідних галузей у закладах вищої освіти для формування професійно компетентної особистості та успішної праці з урахуванням сучасних вимог ринку праці” [198, с. 133]. Науковці звертають увагу на те, що „професійна підготовка передбачає забезпечення можливості якісної та вдалої роботи з певної професії шляхом застосування набутої сукупності спеціальних знань, умінь, навичок і компетенцій фахівця з норм поведінки” [169, с. 117]; „процес формування сукупності фахових знань, умінь, навичок, атрибутів, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності” [4, с. 7].

На сучасному етапі розвитку освіти проблеми професіоналізму майбутніх інженерів-педагогів, їх педагогічної майстерності стають дедалі більш значущими в теорії і практиці інженерно-педагогічної освіти. Орієнтація на розвиток інженера-педагога як особистості, індивідуальності й активного суб'єкта професійної діяльності може бути реалізована лише на засадах діалогу, співпраці, співтворчості з переважаючим взаємозацікавленим обміном особистісним баченням студентів і досвідом викладача. З об'єкта впливу з боку викладачів ЗВО студент перетворюється на активного суб'єкта власної освітньої діяльності, що вимагає прояву ініціативності, активності, самостійності, мобільності тощо. Зміна пріоритетів освітнього процесу спричиняє реформування системи освіти в цілому. Отже, процес реформування і модернізації здобуває двобічного характеру.

Процес професійної підготовки майбутнього фахівця представляє собою органічне поєднання декількох взаємопов'язаних процесів: навчання під час вивчення окреслених навчальних дисциплін, що представляють собою зміст теоретичної підготовки; практична підготовка під час різних видів практики; самостійна підготовка. Об'єм професійної підготовки і її орієнтований зміст окреслено в навчальних планах підготовки майбутнього фахівця. Безумовно, значне місце в змісті відведено опануванню навчальних дисциплін.

До найважливіших інтегральних завдань будь-якої дисципліни науковці відносять: „забезпечення реального внеску кожної дисципліни в методологічну, теоретичну, технологічну підготовку майбутнього фахівця; цілісне і спрямоване формування і розвиток потреб і умінь використання наукового змісту кожної дисципліни, забезпечення мотивації до вивчення всіх дисциплін; розвиток інтегрального мислення, інтелекту на основі цілісного підходу до навчання тощо” [208, с. 99]. Крім того, зміст дисципліни проектується з урахуванням напряму підготовки, майбутньої спеціальності і спеціалізації.

Я. Собко звертає увагу на те, що концепція діяльнісного підходу до навчання передбачає, що зміст навчання може бути впорядкований за такими видами знань: світоглядні (знання-переконання, що дозволяють перетворити стереотипи, які склалися, існуючу систему поглядів з урахуванням нових наукових даних; набір соціальних і виробничих нестандартних ситуацій, що включають не тільки правильні, а й збиваючі впливи: помилкові позиції і думки, дефіцит часу, ефект більшості тощо); мотиваційні (спрямовані на вирішення спонукальної і спрямовуючої функції навчальної інформації, сприяють ефективному формуванню професійної мотивації, що включає два провідних мотиви навчання: інтерес і обов'язок); понятійно-описові (навчальна інформація, що не вимагає доказів, зокрема є поняття, думки і умовиводи); теоретичні (навчальна інформація, що вимагає доказу, зокрема методика розрахунку, основи пристрою, вивідні формули тощо); орієнтовні знання (знання про те, як повинна виконуватися нова дія) [208, с. 100].

У навчальному плані підготовки фахівця за напрямом підготовки 015 „Професійна освіта” галузі знань 01 „Освіта” за різними спеціальностями передбачено дисципліни, зміст яких так чи інакше пов’язаний з проблемою комунікації, процесом навчання, комунікативних технологій в педагогічному процесі, зокрема в процесі навчання учнів закладів професійно-технічної освіти. Аналіз навчального плану підготовки майбутніх фахівців і змісту робочих програм передбачених ним дисциплін дозволяє виявити різні аспекти відповідно до обраної проблеми.

Так, навчальна дисципліна „Вступ до спеціальності”, що вивчається на першому році навчання і є пропедевтичною з ознайомлення студентів з обраним фахом, містить теми, присвячені системі підготовки інженерно-педагогічних кадрів і системі професійної освіти, що, безперечно, є необхідним для розуміння особливостей майбутньої професійної діяльності з виконання інженером-педагогом педагогічних функцій. Така дисципліна забезпечує загальне уявлення про функції, які належить виконувати фахівцеві відповідно до отриманого фаху. Ураховуючи дуальний характер професійної діяльності інженера-педагога, окрема увага під час вивчення дисципліни має приділятися комунікативній діяльності під час виконання педагогічних функцій з відбиттям специфіки навчального процесу в закладах професійно-технічної освіти.

Навчальна дисципліна „Психологія” передбачає вивчення тем „Спілкування та мовна діяльність” і „Міжособистісні стосунки у групах людей”, що створюють теоретичне підґрунтя для розуміння і усвідомлення комунікативних процесів в соціальному житті безвідносно до майбутньої професійної діяльності. Проте важливим залишається аспект специфіки спілкування в середовищі закладу професійно-технічної освіти.

Курс „Теоретико-правові основи освіти” також містить матеріал про особливості організації освітнього процесу в системі професійно-технічної освіти, що представляє цінність для усвідомлення студентами ролі і місця інженера-педагога в навчальному процесі закладу професійно-технічної освіти, вимог, що висуваються до нього як суб’єкта організації навчальної діяльності

учнів. Необхідним є акцент на вимоги до комунікації між викладачами, майстрами виробничого навчання і учнями, передбаченими в документах, що регламентують педагогічну діяльність; вимоги до особистості суб'єкта під час комунікації в навчальному процесі.

Опанування змісту дисципліни „Методологічні засади професійної освіти”, передбаченої для студентів 2 року навчання, забезпечує здобувачів вищої освіти знаннями з характеристики професійно-технічної освіти та її закладів; суті процесу навчання як педагогічної системи, його функцій; загальних закономірностей і принципів процесу навчання; характеристики компонентів педагогічної системи (цілей, змісту, методи і форми організації процесу навчання). Окремі питання присвячені усвідомленню суті і структури педагогічної діяльності інженера-педагога, його функцій в процесі навчання учнів закладів професійно-технічної освіти. Підсиленням матеріалу має стати інформація про провідну роль комунікації для забезпечення компонентів педагогічної системи.

Курс „Теорія та методика виховної роботи” присвячено розкриттю суті і методики виконання інженером-педагогом виховної функції в закладі професійно-технічної освіти з урахуванням контингенту учнів і особливостей їхньої професійної підготовки. Під час вивчення різних напрямів виховної роботи з учнями, їхніми батьками, реалізації виховних технологій у закладі професійно-технічної освіти варто окрему увагу приділити вимогам до комунікабельності вихователя, його умінь виконання виховної функції у виховних технологіях як вироблених стереотипах поведінки.

Дисципліна „Українське фахове мовлення” сприяє опануванню студентами комунікативними засобами, зокрема й у фаховій діяльності (застосовувати фахову термінологію у різних комунікативних процесах). Вивчаючи тему „Спілкування як інструмент фахової діяльності”, студенти знайомляться з функціями, видами, типами, формами, стратегіями професійного спілкування. Окремі питання під час вивчення дисципліни присвячені ознайомленню студентів з формами комунікації у професійній

інженерній діяльності (наради, збори, перемовини, дискусії як форми колективного обговорення). Підсиленням має виступати матеріал з вироблення мовних кліше в педагогічній діяльності під час реалізації різних форм комунікації.

На третьому році навчання для студентів передбачено дисципліну „Дидактичні основи професійної освіти”, покликану ознайомити з дидактичними складниками професійної практичної підготовки (виробничим навчанням), дидактичними складниками професійної теоретичної підготовки. Студенти вивчають методи, засоби, форми професійного навчання, відпрацьовують уміння їх використання. Система практичних занять і практичних вправ спрямована на формування необхідних педагогічних умінь з планування навчального процесу, вибору раціональних форм і методів навчання залежно від конкретного змісту і цілей (профілю підготовки), дидактичного забезпечення теми уроку або теми навчальної дисципліни. Вивчаються завдання педагогічної техніки, про які мало згадують не тільки в педагогіці, а й в практиці роботи педагогічних працівників.

Логічним продовженням дисципліни виступає курс „Методика професійного навчання: дидактичне проектування”, в межах якого студенти розробляють функціональну структуру діяльності майбутнього фахівця того чи іншого освітньо-кваліфікаційного рівня і реалізують розроблені в рамках курсової роботи дидактичні проекти в навчально-виробничому процесі закладів професійно-технічної освіти. Під час вивчення цих дисциплін, що мають безпосереднє значення для вироблення умінь реалізації навчальної функції в професійному навчанні учнів, варто більше уваги приділити комунікативному аспекту в навчальному процесі.

Дисципліна „Основи інженерно-педагогічної творчості” має потенціал у формуванні умінь у студентів з організації творчої діяльності за допомогою емоційних і мовленнєвих процесів, проте розгляд творчої діяльності відбувається виключно в технічному аспекті: творча діяльність фахівців при

створені нових об'єктів техніки. Отже, актуальним є доповнення інформації про творчість у комунікативному аспекті педагогічної діяльності фахівця.

„Основи корекційної педагогіки” належить до циклу педагогічно спрямованих дисциплін і передбачає формування у студентів умінь у педагогічній роботі з учнями закладів професійно-технічної освіти: надавати допомогу учням з особливостями психофізичного розвитку в адаптації до нових умов навчання; вести психолого-педагогічні спостереження, здійснювати педагогічну діагностику і корекцію порушень розвитку і поведінки учнів; пристосовувати навчальне середовище до потреб і особливостей учнів з порушеннями психофізичного розвитку, володіти методами та прийомами педагогічної підтримки таких учнів в процесі професійного навчання; визначати зміст діяльності учнів з порушеннями психофізичного розвитку в позакласний час з урахуванням їхніх можливостей, здібностей та нахилів; надавати консультативну допомогу батькам з питань розвитку дитини з психофізичними порушеннями в умовах сім'ї; виконувати професійні обов'язки з дотриманням етичних і моральних норм тощо. У змісті визначених умінь присутньою є комунікативна функція інженера-педагога, на яку слід звернути особливу увагу.

У аспекті визначеної проблеми формування готовності інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів інтерес представляє дисципліна „Стиль образу, мовлення та поведінки”, яка розглядає проблеми мовленнєвого впливу під час взаємодії учасників процесу взаємодії. Питання, які піднімаються під час вивчення дисципліни щодо поведінки оратора в аудиторії, його іміджу, є відірваними від процесу навчання учнів, які представляють собою особливу категорію педагогічної взаємодії.

Вивчення на четвертому році навчання дисципліни „Комп'ютерні технології навчання” містять питання з особливостей використання засобів навчання (мультимедійних технологій), проте обмеженим є аспект комунікативних технологій. Зважаючи на потенціал щодо технологічного

підходу до навчання, слід звернути увагу на сучасні комп'ютерні технології як засоби комунікації в навчальному процесі.

Особливе місце в змісті підготовки майбутнього інженера-педагога належить дисципліні „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”, яка передбачає формування знань з комунікативного компоненту в структурі інженерно-педагогічної діяльності; змісту комунікативної функції інженера-педагога; визначення та характеристики понять „комунікація” і „спілкування”; ролі спілкування в процесі розвитку людини і її життєдіяльності, зокрема педагогічного спілкування в навчально-виховному процесі закладу професійно-технічної освіти. Студенти опановують знання, пов'язані з педагогічним спілкуванням, вимогами, що висуваються до використання засобів спілкування в ході реалізації дидактичних проектів. Після вивчення дисципліни у студентів мають бути сформовані компетентності: здатність до організації оптимального педагогічного спілкування з учнями закладів професійно-технічної освіти; здатність до організації комунікативних процесів в ході реалізації дидактичних проектів з технічних дисциплін. Незважаючи на те, що в змісті дисциплін передбачено ґрунтовну і системну інформацію про комунікацію в педагогічному процесі під час взаємодії інженера-педагога з учнями закладів професійно-технічної освіти, зокрема й під час викладання технічних дисциплін, не враховується технологічний аспект побудови і реалізації комунікативних технологій відповідно до мети занять з урахуванням контингенту учнів, тобто не створюється цілісної системи усвідомлення і розуміння студентами технологічності комунікативних процесів у професійному навчанні, не відпрацьовується стратегії алгоритмічності комунікативної діяльності майстра виробничого навчання, викладача технічних дисциплін.

Певний потенціал у світлі розкриття проблеми має дисципліна „Креативні технології навчання”, що забезпечує студентів уміннями планувати творчу навчальну діяльність учнів та форми і методи співробітництва викладача й учнів, розробляти правила для викладача та учнів із застосування

методу „мозкової атаки”, вибирати для певної теми уроку творчу задачу та складати план її розв’язання, проводити самоаналіз власної діяльності, планувати й організовувати колективну творчу діяльність. Проте питання креативності не торкаються проблеми комунікації, особистісних комунікативних характеристик педагога, від яких в більшому ступені залежить ефективність креативної діяльності як педагога, так і учнів.

Дисципліна „Методика професійного навчання: основні технології навчання”, що вивчається студентами на четвертому році навчання і має за мету систематизувати і поглибити знання з існуючих технологій організації навчальної діяльності з акцентом на інноваційні, покликані оптимізувати і підвищити ефективність навчального процесу, передбачає опанування питань з проектування мотиваційних технологій і технологій формування нових знань, проектування технологій формування та контролю професійних дій, самостійної роботи учнів і планування навчального процесу. Після вивчення дисципліни студенти мають вміти розробляти мотиваційні технології навчання, технології формування орієнтовної основи діяльності у тих, кого навчають, в межах конкретної теми технічної дисципліни; технології формування виконавчої діяльності на запланованих рівнях в межах конкретної теми технічної дисципліни; систему контролю за навчальною діяльністю майбутнього фахівця, вносити корективи у відповідні компоненти або систему підготовки в цілому; обирати способи організації самостійної роботи тих, кого навчають; розробляти плани: виробничого навчання, поурочно-тематичний, перелік навчально-виробничих робіт, уроку; прогнозувати розвиток педагогічної та навчальної ситуації. Опанування передбаченої інформації виступає узагальнюючим етапом систематизації всіх знань стосовно процесу професійного навчання, його технологій. Даний матеріал слід підсилити комунікативними технологіями, зробивши акцент на комунікацію і її роль в реалізації технологій навчання.

Безперечно, важливе значення під час підготовки майбутніх інженерів-педагогів до реалізації професійних функцій в закладі професійно-технічної

освіти мають передбачена навчальним планом педагогічна практика. Саме вона виступає ареною відпрацювання сформованих умінь і навичок реалізації комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

У зв'язку з цим, науковці-дослідники [52] процесу професійної підготовки майбутнього інженера-педагога до педагогічної діяльності вказують на необхідність налагодження тісних взаємозв'язків між закладом вищої освіти і підприємством, оскільки це дає змогу:

- звести до мінімуму час адаптації випускника на робочому місці;
- забезпечити мобільність спеціалістів під час засвоєння та розробки принципово нових технологій, прискорене зростання професійної майстерності майбутніх інженерів-педагогів;
- своєчасно підготувати пропозиції щодо вдосконалення змісту й процесу підготовки майбутніх фахівців;
- зреалізувати ефективний зворотний зв'язок підприємства із закладом освіти;
- запровадити незалежну оцінку якості підготовки фахівців [52, с.93].

Проте, як засвідчив аналіз програм педагогічних практик, необхідним є їхнє доповнення завданнями з використання комунікативних технологій під час проведення студентами навчальних занять. Саме практика в закладі професійної освіти забезпечує вироблення стереотипів комунікативної поведінки студентів у реальних ситуаціях навчального процесу і міжособистісної взаємодії з учнями.

Отже, проведений аналіз змісту дисциплін, передбачених навчальним планом підготовки майбутніх фахівців за напрямом підготовки 015 „Професійна освіта”, які після проходження бакалаврського рівня підготовки, крім визначеної інженерно-технічної спеціальності, можуть виконувати педагогічні функції (викладача закладу професійно-технічної освіти в освітніх установах різного рівня; інструктора виробничого навчання; майстра виробничого навчання; керівника виробничої практики) засвідчив наявність

інформації про комунікацію і її особистості в педагогічній діяльності в закладах професійно-технічної освіти; процес професійного навчання, роль інженера-педагога в ньому; технології навчальної діяльності. Разом з тим, такий аналіз дозволив виявити прогалини стосовно досліджуваної проблеми – підготовки майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, яка полягає в такому:

1. У змісті дисциплін окремо розглядаються питання стосовно процесу навчання в закладах професійно-технічної освіти („Вступ до спеціальності”, „Дидактичні основи професійної освіти”, „Методика професійного навчання: дидактичне проектування”, „Основи корекційної педагогіки”) і вимог до інженера-педагога під час виконання ним навчальної функції („Теоретико-правові основи освіти”, „Методологічні засади професійної освіти”); щодо комунікації і спілкування („Психологія”, „Українське фахове мовлення”, „Стиль образу, мовлення та поведінки”, „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”); стосовно технологій навчальної діяльності („Основи інженерно-педагогічної творчості”, „Комп’ютерні технології навчання”, „Креативні технології навчання”, „Методика професійного навчання: основні технології навчання”). Незважаючи на заявлений міжпредметний зв’язок між навчальними дисциплінами, в їхньому змісті не відбито комунікативний аспект у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

2. Незважаючи на пріоритетність технологічного підходу до організації навчального процесу, комунікація в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти не розглядається як технологічний процес, дієвим суб’єктом якого виступає викладач, майстер виробничого навчання, що має відпрацьовувати елементи комунікативних технологій навчання учнів під час професійної підготовки. Навчання студентів комунікації, зокрема й у педагогічному процесі закладів професійно-технічної освіти, не є цілісним процесом, спрямованим на опанування комунікативних технологій професійного навчання.

3. Ураховуючи потенціал педагогічних практик для вироблення стереотипів професійної діяльності майбутнього інженера-педагога як суб'єкта педагогічної діяльності в закладі професійно-технічної освіти, відсутнім залишається акцент на вироблення зразків комунікативної діяльності студентів в навчальному процесі, використання ними комунікативних технологій в професійному навчанні учнів відповідно до поставлених цілей. Як наслідок, студенти, навіть володіючи комунікативними засобами в цілому, не готові до їхнього ефективного використання в професійному навчанні учнів закладі професійно-технічної освіти.

Отже, вирішення виявлених проблем убачаємо в розробці цілісної системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка забезпечить інтеграцію змісту наявних навчальних дисциплін з акцентуванням на суті та ролі комунікативних технологій у професійному навчанні, а також вироблення студентами зразків комунікативної діяльності у реалізації комунікативних технологій з досягнення дидактичної мети під час педагогічної практики.

2.2 Теоретичне обґрунтування системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

Формування готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти розглядаємо як одну з цілей і напрямів цілісної системи професійної підготовки в умовах закладу вищої інженерно-педагогічної освіти. Тобто цей процес передбачає використання всіх можливостей професійної підготовки, можливого удосконалення її змісту,

розроблення навчально-методичного забезпечення для досягнення поставленої мети.

С. Сисоєва і І. Соколова розглядають процес професійної підготовки майбутнього фахівця як цілісну систему пов'язаних між собою компонентів (елементів, підсистем), що є певним чином упорядкованими, характеризуються відносно стійкою цілісністю, ієрархічною побудовою, наявністю суб'єкта і об'єкта, розгалуженими внутрішніми і зовнішніми зв'язками та відносинами [198, с. 109]. За таких умов, як відзначає В. Дуганець, „система створює нову, інтеграційну якість, не властиву її компонентам, що проявляється в підвищенні її ефективності і відносно самостійні компоненти професійної підготовки майбутнього фахівця можна розглядати не ізольовано, а в їхньому взаємозв'язку, що дозволяє виявити загальні системні властивості та якісні характеристики” [72, с. 29].

Отже, розроблення системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти дозволить підійти комплексно і до вирішення проблеми підвищення ефективності процесу професійної підготовки в цілому, визначивши і схарактеризувавши всі компоненти системи, окресливши всі зв'язки між ними, обґрунтувавши їхню взаємозалежність і взаємозумовленість.

На думку Н. Волкової, „в теорії методу системний підхід розглядається як єдність методологічної інтеграції і диференціації” і „більшість вчених акцентують увагу на тому, що при його застосуванні домінуючою тенденцією є об'єднання, збирання методологічного комплексу” [41, с. 10].

На важливості використання системного підходу до професійного розвитку фахівців упродовж життя наголошує Л. Петренко, яка зазначає, що „саме системний підхід як методологія формування певних компетентностей, зокрема інформаційно-аналітичної, уможлиблює конструювання суцільної лінії подальшого професійного розвитку особистості” [180, с. 55].

Використання системного підходу в дослідженні формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти забезпечило представлення запланованих заходів у вигляді певної системи, в якій, за Г. Золотовою, „кожний окремий захід є її елементом, кожна дія узгоджується з іншою, напрями й види роботи не суперечать, а впливають одні з інших” [85, с. 164], і будь-яка дія суб’єкту або об’єкту процесу професійної підготовки впливає на всю систему в цілому.

Розробляючи систему формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, керувалися основними принципами загальної теорії систем (система – „безліч елементів, що знаходяться у відношеннях і зв’язках один з одним, що утворюють певну цілісність, єдність” [205, с. 365]; сукупність елементів, взаємодія яких зумовлює наявність нових інтеграційних якостей, що не властиві частинам, які її утворюють, і зв’язок між якими є настільки тісний та органічний, що зміна одних із них викликає ту або іншу зміну інших, а нерідко й системи в цілому [8]). У зв’язку з цим, логічним є висновок: система є тим ефективнішою, чим вищою є її цілісність – ступінь зв’язку елементів між собою, за якого зміна одного з них спричиняє зміну в інших або у системі в цілому; ефективність системи залежить від ступеня її сумісності з навколишнім середовищем; система, що успішно функціонує в одних умовах, може виявитися неефективною в інших; ефективність функціонування системи залежить від її оптимізації (тобто „ступеня відповідності організаційного компоненту тій меті, для досягнення якої вона створена” [206]), причому оптимальність, досягнута за одних умов, може не відбутися за інших. Використовуючи „системний підхід як спосіб наукового пізнання, що лежить у основі всіх системних досліджень і дозволяє скласти цілісне, інтегроване уявлення про досліджуваний об’єкт – матеріальний або ідеальний” [90, с. 24], слід ураховувати ті вимоги, котрі обґрунтовуються науковцями як провідні принципи побудови системи.

До основних системних принципів науковці [8; 20; 127; 231] відносять: цілісність (залежність кожного елемента від його місця і функції всередині цілого; наявність у системі інтегративних якостей, що виникають внаслідок взаємодії її елементів, і якими не володіє жоден з окремо взятих елементів); упорядкованість (можливість опису системи через установлення її структури); взаємозалежність системи і середовища (виявлення властивостей системи у процесі взаємодії з середовищем); ієрархічність (кожний елемент може бути розглянутим як система, а цілісна система – як підсистема, що входить до системи вищого порядку); множинність опису (завдяки складності адекватне пізнання системи вимагає побудови безлічі різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи) [90].

Отже, узагальнивши погляди науковців на проблему компонентно-структурного дослідження педагогічних систем загалом (щодо загальних закономірностей їхнього конструювання й функціонування) [90; 127; 231] та структурні компоненти підготовки майбутніх інженерів-педагогів зокрема [104; 132], була визначена чотирьохкомпонентна структура системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яку складають: концептуально-цільовий, суб'єкт-об'єктний, змістово-процесуальний, оцінно-результативний компоненти. При цьому кожний компонент постає як окрема система, що є елементом системної організації процесу в цілому.

Отже, *концептуально-цільовий* компонент формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти являє собою сукупність таких елементів: загальна мета процесу, конкретизована через сукупність реалізації його послідовних завдань; методологічне підґрунтя процесу як сукупність підходів і принципів, що висуваються до забезпечення дієвості розробленої системи.

Так, загальною метою формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти може бути визначено формування готовності фахівця як його спроможності ефективно використовувати сформовані зразки комунікативної діяльності викладача, майстра виробничого навчання під час реалізації ними дидактичних функцій у викладанні загальнотехнічних дисциплін, здійснення професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки учнів закладу професійно-технічної освіти. Загальними завданнями процесу формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти є: забезпечити усвідомлення суті, особливостей комунікативних технологій в професійному навчанні учнів через опанування студентами системи знань (загальнокомунікативних, професійно-комунікативних, технологічно-комунікативних); вироблення зразків комунікації під час реалізації дидактичних цілей завдяки сформованості вмінь і навичок використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти майбутніми інженерами-педагогами: (проектувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних); відпрацювання і удосконалення студентами зразків комунікативної поведінки з використанням комунікативних технологій під час педагогічної практики.

Зазначимо, що визначені завдання можуть бути реалізовані в процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, зміст якої забезпечує формування окремих елементів готовності студентів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів. При цьому єдиною суттєвою перешкодою є те, що формування такої готовності відбувається нерівномірно, несистемно, а отже й неефективно, внаслідок чого суттєво погіршується якість підготовки фахівця до означеного виду професійної діяльності. Щоб запобігти цьому, вважаємо необхідним змоделювати розвиток досліджуваного явища, „передбачивши та спрогнозувавши майбутній

позитивний результат” [211, с. 74]. Чітко визначена мета і методологічні засади, на яких будується процес її досягнення в процесі професійної підготовки студентів у закладі інженерно-педагогічної освіти, забезпечує побудову всіх інших компонентів у системі, їхню взаємодію і взаємозумовленість.

Методологічними засадами розробленої системи формування готовності інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти виступають системний, діяльнісний, технологічний, ресурсний підходи до побудови і наповнення змісту процесу професійної підготовки, а також до організації діяльності суб'єктів під час опанування цим змістом.

Системний підхід зумовлює розроблення усіх компонентів у їхньому взаємозв'язку і взаємозумовленості. Процес формування готовності майбутнього інженера-педагога до означеного виду діяльності передбачає з'ясування всіх компонентів, упровадження яких забезпечує досягнення поставленої мети. Ігнорування якогось із них призведе до руйнації системи в цілому, а отже й відсутності очікуваного результату. Системність має ураховуватися у створюваному змісті підготовки фахівців, в організації роботи з опанування теоретичного матеріалу як підґрунтя для реалізації практичної діяльності. Ще більше значення дотримання вимог системного підходу під час підготовки фахівця має саме в реалізації спеціально організованої діяльності з забезпечення змісту – в формах, методах, засобах тощо на всіх етапах діяльності. Системний підхід має простежуватися в оцінці результативності організованого процесу, встановленні кореляцій між тим, що робилося в напрямі досягнення мети і поставлених завдань, і тим, що отримали в результаті такої діяльності. Отже, системний підхід як провідний в побудові і реалізації системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти виступає методологічним фундаментом підготовки студентів.

Ураховуючи, що формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів відбувається в діяльності (навчальній, виховній, самостійній, науковій), для якої створюються спеціальні умови (розробляється зміст, добираються форми, методи, способи тощо), важливе місце належить діяльнісному підходу як методології для побудови і реалізації системи. Основні положення підходу, обґрунтовані О. Леонтєвим [135], передбачають активну діяльність особистості студента як суб'єкта пізнання нових явищ, процесів й перетворення на цій основі дійсності і власної особистості, що відбивається в підвищенні рівня готовності майбутнього фахівця до використання комунікативних технологій завдяки виробленим зразкам комунікативної поведінки в навчальному процесі закладу професійно-технічної освіти. Вироблення зразків комунікативної поведінки викладача, майстра виробничого навчання в професійному навчанні забезпечується організацією квазіпрофесійної діяльності, залученням студентів до реалізації безпосереднього навчання учнів під час практики. Відпрацювавши певні теоретичні алгоритми під час навчання в закладі вищої освіти (під час розроблення дидактичних проектів), основним для студентів виступає організація практичної викладацької діяльності на базах практики. Лише реальна активна практична діяльність студентів у їхній взаємодії з учнями в навчальному процесі закладів професійно-технічної освіти можу забезпечити готовність у подальшому використовувати вироблені зразки, а також їх удосконалювати, створювати на їхній основі нові утворення.

Важливе місце відводимо ресурсному підходу як „сукупності технологій, способів, прийомів забезпечення виявлення й використання ресурсів і розвитку потенціалів особистості з метою підвищення ефективності різних видів її діяльності, організації спілкування та стимулювання суб'єкта до самоорганізації” [138, с. 180]. Особливий акцент при цьому робимо на внутрішні ресурси особистості студента, які він має використовувати в реалізації розробленої системи – його потенціал, що реалізується у взаємодії і взаємовідносинах з учасниками педагогічного процесу; особистісні

характеристики (комунікабельність, організованість тощо). Зважаючи на те, що система передбачає, перш за все, активну участь студента, значення здобуває добір і використання способів, які стимулюють таку участь, мотивують студента до взаємодії і самоорганізації. Провідним положення для визначення як методологічного підґрунтя для розроблення системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні ресурсного підходу виступає визнання визначальної ролі особистості студента в спеціально організованому процесі, яка має розвиватися й удосконалюватися. Адже неможливо виробивши певний шаблон комунікативної поведінки, яким би ідеальним він не виявлявся, використовувати його впродовж всієї професійної кар'єри. Зміна умов життєдіяльності, професійної і освітньої галузей, особистості зумовлює пошук нових способів взаємодії, а отже й комунікації в навчальному процесі.

Технологічний підхід до побудови системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти вимагає представлення її елементів у чітко визначеній послідовності кроків, спрямованих на досягнення запланованої мети. Технологічний підхід, визнаний як ефективний і перспективний у освітній галузі, займає стійкі позиції з тенденцією поширення на всі її структурні елементи: технологічність у забезпеченні змісту підготовки, у використанні методів і прийомів, добору засобів, вироблення технологічного мислення суб'єктів освітнього процесу. Технологічний підхід у методологічному підґрунті розробленої системи передбачає з'ясування послідовності елементів змісту передбачених навчальним планом дисциплін, етапності організації діяльності під час підготовки в різних її формах тощо.

Розроблене методологічне підґрунтя зумовлює визначення принципів як основних вимог до побудови і реалізації системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Принципами як вимогами до забезпечення дієвості розробленої системи через взаємодію її компонентів виступають такі принципи:

– *інтегративності змісту*, що передбачає урахування потенційних можливостей змісту дисциплін у підготовці фахівця щодо формування їхньої готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, доповнення їх змісту, використання міжпредметних зв'язків між ними, а також розроблення спецкурсів і факультативів, зміст яких дозволяє ліквідувати прогалини, що не дозволяють забезпечити сформованість окремих компонентів готовності фахівця, а основне – завдяки узагальненню досягти сформованості усвідомлення студентами суті, особливостей комунікативних технологій у професійному навчанні учнів;

– *дуальності* процесу професійної підготовки, що передбачає поєднання теоретичної і практичної підготовки завдяки використанню можливостей педагогічної практики. Варто відзначити основний акцент на ефективну організацію практики в закладах професійно-технічної освіти, яка виступає ареною для відпрацювання студентами зразків комунікативної поведінки у взаємодії з учнями в реальному педагогічному і виробничому процесах;

– *взаємозв'язку і послідовності реалізації етапів* формування готовності інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів під час професійної підготовки фахівця відповідно до логіки організації когнітивної діяльності: формування мотивації на опанування діяльності, створення теоретичного підґрунтя для її усвідомлення, організацію засвоєння зразків діяльності в квазіумовах, відпрацювання і вдосконалення сформованих умінь реалізації діяльності в реальних умовах.

Суб'єкт-об'єктний компонент розробленої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти передбачає визначення дієвих суб'єктів, на яких покладено функцію реалізації системи, а також об'єктів, задля підготовки яких і на яких

спрямовано реалізацію розробленої системи. Провідним об'єктом, на якого покладено функцію опанування комунікативних технологій і їх використання як зразків власної комунікативної діяльності в закладі професійно-технічної освіти, виступає студент. У реальності він є суб'єктом власної діяльності, зацікавленою особою в опануванні засад комунікативної діяльності і організації дієвої взаємодії з учнями в педагогічному процесі у подальшій професійній діяльності. Варто підкреслити, що від активності і зацікавленості студентам у формуванні і підвищенні рівня власної готовності до означеного виду діяльності багато в чому залежить результативність реалізації розробленої системи. Тільки умовно студент виступає об'єктом діяльності всіх тих, на кого покладено функцію створення умов для підготовки майбутнього фахівця до такої діяльності, – викладачів закладів вищої освіти. Крім викладачів, важливу роль відіграють ті, з ким студент активно взаємодіє під час практичної діяльності на базах практики – викладачі і майстри виробничого навчання закладів професійно-технічної освіти. Слід відзначити, що тільки за умов тісної співпраці і взаємоузгодженої діяльності викладачів ЗВО і викладачів ЗПТО під час практики можливим є ефективне упровадження компонентів розробленої системи.

Наступний компонент – *змістово-процесуальний* – є ключовою ланкою побудованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, що, в свою чергу, являє собою цілісну єдність етапів: підготовчого та процедурно-технологічного, кожному з яких відповідає зміст, форми і методи.

Призначенням підготовчого етапу є з'ясування можливостей системи в подоланні окреслених проблем через визначення прогалів у змісті професійної підготовки, існуючих суперечностей, а також окреслення і створення умов для подолання проблем, пов'язаних зі змістом і процесом формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

Формами на цьому етапі виступають групові і індивідуальні форми формального і неформального спілкування з викладачами і студентами. Методами роботи на цьому етапі є: спостереження, опитування, анкетування, метод експертних оцінок, аналіз навчальних планів і програм, планів і звітів з педагогічної практики, бесіди (з керівництвом і викладачами закладу професійно-технічної освіти, викладачами кафедр, що забезпечують підготовку майбутніх фахівців до педагогічної діяльності, студентами – майбутніми інженерами-педагогами), прогнозування, аналіз, синтез, розробка інформаційно-методичних матеріалів тощо.

На підготовчому етапі важливою стала підготовка змісту шляхом доповнення передбачених навчальних дисциплін, упровадження спецкурсів. Погоджуємося з А. Литвин, яка закликає до налагодження міжпредметних зв'язків шляхом виявлення взаємопов'язаних фактів або явищ, які вивчаються різними ізольованими предметами, та узгодження, координування цих відомостей [137, с.105] на підставі принципу наступності як „реалізованому взаємозв'язку, що, пов'язуючи одні елементи з іншими, зумовлює стабільність цілого, його системність і динаміку розвитку” [137, с.110].

Програмою передбачено інтеграцію знань, здобутих при вивченні психології, педагогічних, а також загально-технічних і спеціальних дисциплін професійної підготовки педагогічних працівників для закладів професійно-технічної освіти. У процесі вивчення педагогічних дисциплін студенти чітко усвідомлюють, що педагогічна майстерність – це не щось недосяжне, а це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

З метою формування когнітивного компоненту готовності потребують вирішення такі завдання організації та змістового наповнення навчального процесу в закладі вищої інженерно-педагогічної освіти:

- 1) внесення відповідних змін до змісту гуманітарних та фахових дисциплін, які вивчаються майбутніми інженерами-педагогами;

2) створення й апробація спеціальних курсів (факультативів) з проблеми міжособистісної взаємодії між викладачами і учнями в дидактичному процесі з залученням сучасних комунікативних технологій;

3) введення елементів комунікативних технологій у зміст професійної підготовки фахівців для вироблення зразків комунікативної поведінки студентів у дидактичному процесі закладів професійно-технічної освіти;

4) запровадження спеціального сегмента завдань для виробничих практик майбутнього інженера-педагога, що передбачає активне використання засвоєних зразків, а також вироблення умінь їх удосконалення.

У свою чергу, метою підготовчого етапу є залучення всіх суб'єктів (викладачів закладу вищої освіти, керівників педагогічної практики, викладачів закладу професійно-технічної освіти, де студенти проходять педагогічну практику), координація взаємодії з ними та спрямування спільної роботи на вирішення проблеми опанування комунікативними технологіями і вміннями їх використовувати в практичній навчальній діяльності студентів – майбутніх інженерів-педагогів.

Форми та методи роботи на цьому етапі спрямовані на організацію інформування професорсько-викладацького складу кафедр, які викладають дисципліни, що містять потенціал у формуванні готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів, з метою усвідомлення ними важливості та необхідності проведення роботи з формування такої готовності: диспути, дискусії, „круглі столи”, практикуми, науково-методичні семінари, індивідуальні бесіди з керівниками практики тощо.

Отже, в межах забезпечення когнітивного компонента готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти має сформуватися відповідне методичне забезпечення підготовки майбутніх студентів при вивченні ними як дисциплін гуманітарного циклу, так і фахових дисциплін та дисциплін за вибором. Крім того, методичного опрацювання

потребує процес застосування сучасних комунікативних технологій, які недостатньо використовуються в професійній підготовці інженерів-педагогів.

Проведений аналіз змісту дисциплін професійної підготовки в закладі вищої інженерно-педагогічної освіти (п.2.1) дозволив виявити можливості передбачених планом підготовки навчальних дисциплін у формуванні готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій, а також з'ясувати прогалини, які слід заповнити необхідною інформацією. Узагальнено доповнення змісту навчальних дисциплін з підготовки майбутніх інженерів-педагогів у закладі вищої освіти представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Доповнення змісту навчальних дисциплін, що забезпечують
формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання
комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів
професійно-технічної освіти**

Назва навчальної дисципліни	Доповнення змісту дисципліни
1	2
Вступ до спеціальності (1 курс)	Модуль « <i>Виробниче навчання</i> »: особливості педагогічної діяльності інженерно-педагогічних кадрів, роль і місце комунікативної діяльності під час виконання педагогічних функцій в закладах професійно-технічної освіти.
Психологія (1 курс)	Теми « <i>Спілкування та мовна діяльність</i> » і « <i>Міжособистісні стосунки у групах людей</i> »: спілкування в середовищі закладу професійно-технічної освіти.
Теоретико-правові основи освіти (1 курс)	Тема: « <i>Особливості організації освітнього процесу в закладах професійно-технічної освіти</i> »: вимоги до комунікації між викладачами, майстрами виробничого навчання і учнями, передбаченими в документах, що регламентують педагогічну діяльність; вимоги до особистості суб'єкта педагогічної діяльності під час комунікації в навчальному процесі.

1	2
Методологічні засади професійної освіти (2 курс)	Тема <i>«Педагог як суб'єкт педагогічної діяльності»</i> : роль комунікативної функції інженера-педагога в системі професійного навчання; провідна роль комунікації для забезпечення компонентів педагогічної системи.
Теорія та методика виховної роботи (2 курс)	Тема <i>«Технології виховної роботи»</i> : комунікабельність вихователя, його вміння у виконанні виховної функції у виховних технологіях як вироблених стереотипах поведінки з учнями закладу професійно-технічної освіти.
Українське фахове мовлення (2 курс)	Тему <i>«Спілкування як інструмент фахової діяльності»</i> : функції, види, типи, форми, стратегії професійного спілкування в педагогічній діяльності; вироблення мовних кліше в навчальній діяльності учнів закладу професійно-технічної освіти.
Дидактичні основи професійної освіти (2 курс)	Модуль <i>«Дидактичні складники професійної практичної підготовки»</i> і модуль <i>«Дидактичні складники професійної теоретичної підготовки»</i> : тема <i>«Місце комунікативних технологій в системі професійної підготовки учнів професійно-технічного навчального закладу»</i> .
Основи інженерно-педагогічної творчості (3 курс)	Тема: <i>«Творчість у комунікативному аспекті педагогічної діяльності фахівця»</i> : творчість і комунікація, роль комунікативної культури викладача у взаємодії з учнями в закладах професійно-технічної освіти; суть і роль професійно-комунікативних технологій (вирішення ситуацій квазіпрофесійної діяльності).
Основи корекційної педагогіки (3 курс)	Тема <i>«Проблеми, пов'язані з фізичним і психічним здоров'ям»</i> : комунікативна функція інженера-педагога у педагогічній підтримці учнів-інвалідів у процесі професійного навчання в закладах професійно-технічної освіти; суть і роль фасилітаційних комунікативних технологій.
Методика професійного навчання (3 курс)	Модуль <i>«Проектування мотиваційних технологій і технологій формування нових знань»</i> , модуль <i>«Проектування технологій формування та контролю професійних дій, самостійної роботи учнів»</i> : матеріал з методики проектування комунікативних технологій в навчальному процесі закладів професійно-технічної освіти.
Стиль образу, мовлення та поведінки (3 курс)	Модуль <i>«Комунікативна складова образу»</i> : вплив комунікативних технологій на навчальну діяльність; формування образу викладача під час використання комунікативних технологій у навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти; суть і роль діалогічно-дискусійних технологій.

1	2
Комп'ютерні технології навчання (4 курс)	Тема: <i>«Сучасні комп'ютерні технології як засоби комунікації в навчальному процесі»</i> : вимоги до використання комп'ютерних технологій у комунікативному процесі під час навчання (аналіз позитивного досвіду): вебінар, скап-лекція.
Комунікативні процеси в педагогічній діяльності (4 курс)	Модуль <i>«Технології реалізації педагогічного спілкування в ході реалізації дидактичних проектів з технічних дисциплін в ПТНЗ»</i> : технологічний аспект побудови і реалізації комунікативних технологій відповідно до мети занять з урахуванням контингенту учнів, відпрацювання стратегії алгоритмічності комунікативної діяльності майстра виробничого навчання, викладача технічних дисциплін.
Креативні технології навчання (4 курс)	Тема: <i>«Проблеми комунікації у технологічному процесі навчання»</i> : характеристика особистісних комунікативних якостей педагога, від яких в більшому ступені залежить ефективність використання креативних технологій навчання
Методика професійного навчання: основні технології навчання (4 курс)	Тема: <i>«Комунікативні технології в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти»</i> : узагальнення інформації про комунікативні технології в професійному навчанні, роль комунікації в їхній реалізації.
Комунікативні технології в професійному навчанні учнів закладів ПТО (факультатив)	Модулі: <i>«Теоретичні аспекти використання комунікативних технологій у професійному навчанні»</i> ; <i>«Методичні аспекти використання видів комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів ПТО»</i> ; <i>«Практичні аспекти відпрацювання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів ПТО»</i>

Процедурно-технологічний етап є ключовим у змістово-процесуальному компоненті системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні і, по суті, являє собою цілісну систему елементів (що як підсистеми є інтегрованою у визначений компонент), які в сукупності складають певну технологію (як „сукупність наукових знань, засобів, прийомів, методів, організаційних процедур, спрямованих на оптимізацію процесу впливу” [24, с. 75]).

Форми й методи процедурно-технологічного етапу змістово-процесуального компоненту розподілили за чотирма узагальненими основними компонентами (напрямами), визначеними О. Коваленко в структурі навчального процесу на підставі теорії поетапного формування розумових дій [108, с.210]: мотивація виконання діяльності; складання схеми орієнтованої основи діяльності; попереднє ознайомлення з дією та умовами її виконання; відпрацювання дії, спираючись на схему орієнтованої основи діяльності; кінцевий результат навчання: уміння діяти з заданими якостями.

Так, *мотиваційний* напрям має за мету сформувати сукупність ціннісних орієнтацій, що відповідають змісту базових професійно-групових цінностей та на цій основі забезпечити професійно-педагогічну спрямованість студентів на опанування комунікативними технологіями в професійній галузі. Мотиваційний напрям передбачає роз'яснення студентам суті, ролі і значення комунікативних технологій в діяльності інженера-педагога під час виконання ним педагогічних функцій в закладах професійно-технічної освіти, важливості володіння різними комунікативними технологіями відповідно до поставленої дидактичної мети з урахуванням контингенту учнів і необхідності спеціальної роботи над виробленням зразків комунікативної діяльності з організації професійного навчання учнів. Ураховуючи, що формування мотивації студентів ефективніше відбувається за умови переконливості наведених фактів, необхідним є використання групових форм роботи зі студентами із застосуванням таких методів, як переконання, прикладу (наведення прикладів реальної практичної діяльності майстрів виробничого навчання, запрошення практикуючих у галузі професійної освіти фахівців, організація зустрічей у професійно-технічних закладах освіти з висвітленням і обговоренням досвіду фахівців тощо). Перевага групових форм полягає в можливості впливу на свідомість студентів не тільки з боку викладачів, але й одногрупників, що є більш переконливим для студентів відповідно до психо-вікових особливостей студентської аудиторії.

Інформаційно-теоретичний напрям, метою якого є забезпечити студентам можливість опанувати системою узагальнених знань, необхідних для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, передбачає створення умов для ознайомлення з інформацією стосовно використання комунікативних технологій (комунікативно-мотиваційних, комунікативно-інформаційних, комунікативно-професійних і комунікативно-контрольних) у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. Використання потенціалу змісту визначених дисциплін, внесення змін у їхній зміст, а також розроблення додаткових курсів створили умови для розширення і поглиблення інформації про суть, види комунікативних технологій, особливості технологічного підходу до організації професійного навчання тощо. Цей напрям процедурно-технологічного етапу змістово-процесуального компоненту системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій забезпечує теоретичне підґрунтя для практичної діяльності студентів-майбутніх фахівців у учнівському середовищі.

Ураховуючи думку З. Бондаренко про те, що „знання не можна передати, як річ, – воно може бути засвоєне лише завдяки власній пізнавальній активності суб’єкта” [24 с. 77], під час організації роботи з засвоєння необхідних знань важливою є заздалегідь спланована діяльність, яка дасть змогу студентам „екстеріоризувати їх у вигляді відповідних дій і вчинків” [24, с. 77], збагатити особистий досвід використання комунікативних технологій, зможе забезпечити досягнення тих цілей, заради яких організується засвоєння. Набуті знання мають виступати засобами самопізнання студентів й формування професійного ідеалу, орієнтирами для вибору адекватного вирішення професійних ситуацій, „надійними критеріями оцінювання власних вчинків і самостійних рішень” [24, с. 76-77]. Тому для формування теоретичного підґрунтя важливим було обрання активних методів під час професійної підготовки студентів. Такими методами було обрано методи проблемного навчання під час лекційних форм організації навчальної

діяльності в професійній підготовці фахівців, самостійну роботу студентів пропедевтичного характеру, що передбачає самостійний пошук інформації, доповідання її в студентській аудиторії з підготовленими питаннями для широкого обговорення під час семінарських занять. Певний потенціал у розширенні теоретичної бази з питань комунікації, комунікативних технологій навчальної діяльності, їх використання в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти має робота над кейсами – продуктами як індивідуальної науково-дослідницької діяльності, так і групової роботи студентів у малих групах з використанням активних і інтерактивних методів (мозкового штурму, брейн-рингу, „снігової кулі ” тощо).

Цілеспрямована робота в межах інформаційно-теоретичного напряму процедурно-технологічного етапу процесу формування готовності інженера-педагога забезпечує становлення її когнітивного компоненту.

Оскільки готовність до використання комунікативних технологій у професійному навчанні передбачає сформованість операційно-діяльнісного компоненту як спроможності застосування вироблених зразків поведінки майбутнього фахівця, важливу роль відводимо діяльнісному напряму, метою якого є сформувати уміння і навички використання студентами комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

Діяльнісний напрям передбачає організацію спеціальної роботи, спрямованої на відпрацювання дій, спираючись на схему орієнтовної основи діяльності з використання комунікативних технологій У зв'язку з діяльнісним характером необхідних умінь основними формами виступали практичні заняття різних дисциплін, які мають потенціал у формуванні досліджуваної готовності. Основними методами мають виступати створення квазіпрофесійних ситуацій і їхнє вирішення, використання ігрової діяльності (ділових і рольових ігор), мозкові штурми, метод „акваріуму” в різних варіаціях тощо, які ініціюють активну участь студентів у використанні умінь практичної діяльності з використанням комунікативних технологій,

передбачають повторюваність дій за певним шаблоном, що сприяє засвоєнню дій за виробленим алгоритмом разом зі стимулюванням проявів творчості для вироблення нових зразків поведінки.

Заключним у цьому компоненті і найважливішим щодо демонстрації сформованої готовності, коригування її компонентів виступає *професійно-практичний* напрям, що передбачає використання студентами знань і вмінь в професійній діяльності під час педагогічних практик, які дають змогу не тільки пов'язати теорію з практикою, вдосконалити фундаментальні знання, а й перевірити готовність до використання комунікативних технологій у навчанні учнів, до постійної самоосвіти і самовдосконалення, постійного спілкування і взаємодії з учнями. Методами реалізації роботи в цьому напрямі виступали способи організації діяльності студентів, сформульовані як завдання до педагогічної практики: аналіз професіограм фахівця професійно-технічної галузі з визначенням місця в ній комунікації і комунікативних технологій; орієнтація у видах і структурі навчальної діяльності; спостереження і аналіз за використанням комунікативних технологій викладачами закладу професійно-технічної освіти, обговорення позитивних і негативних наслідків їх використання, вироблення критеріїв оцінювання доцільності використання певних комунікативних технологій на різних етапах навчальної діяльності; добір комунікативних технологій відповідно до мети заняття при розробленні методичних матеріалів у підготовці до проведення занять відповідно до розробленого дидактичного проекту; розроблення й коригування комунікативних технологій у професійному навчанні учнів; розроблення моделі педагогічного спілкування під час реалізації проекту комунікативної діяльності в професійному навчанні учнів ЗПТО.

Саме цей етап передбачає організацію комунікативної діяльності студентів у навчальному процесі в реальних умовах. Студенти мають відчувати власну спроможність до використання комунікативних технологій, сильні і, можливо, слабкі моменти власної діяльності. На цьому етапі закріплюються і вдосконалюються сформовані на попередніх етапах проектувальні,

організаційні, координаційно-управлінські і рефлексивні уміння. Важливим на цьому напрямі є використання методів самоаналізу і самовдосконалення студентами власної комунікативної діяльності.

Останнім структурним компонентом системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти є *оцінно-результативний компонент*, який дозволяє оцінити, по-перше, результат упровадження розробленої системи, по-друге, ефективність проведеної спеціально організованої роботи зі студентами. Відповідно, його метою є оцінка рівня готовності майбутніх фахівців за критеріями і показниками даного особистісного феномену за допомогою визначених діагностичних методів і методик. Узагальнено критерії і показники готовності майбутнього фахівця до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Критерії та показники готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - характер мотивації до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО; - сформованість пізнавального інтересу до опанування комунікацією в професійному навчанні; - сформованість потреби у виробленні і самовдосконаленні вироблених зразків комунікативної взаємодії в професійному навчанні учнів закладу ПТО; - сформованість системи особистісних характеристик, значущих для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність)

Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість загальнокомунікативних знань (про комунікацію як процес взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом); - сформованість професійно-комунікативних знань (про комунікативні процеси в професійному навчанні учнів закладу ПТО); - сформованість технологічно-комунікативних знань (про алгоритм і особливості використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу ПТО)
Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість умінь використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: проектувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних

Отже, оцінно-результативний компонент розробленої системи передбачає виявлення рівня готовності майбутнього фахівця до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за трьома рівнями: високий, середній і низький. Для об'єктивності такої оцінки важливим завданням є добір діагностичних методів і методик вимірювання. Моніторинг як процедура оцінювання результативності спеціально організованої і реалізованої діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети, є обов'язковою для виявлення й констатації фактів змін, які відбулися завдяки або через здійснення втручання в звичайний перебіг процесу.

Узагальнення теоретичних засад процесу формування готовності студентів-майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти на основі виявлених прогалин і потенційних можливостей чинної професійної підготовки фахівця дозволили розробити систему формування готовності студентів-майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, графічне зображення якої подано у вигляді моделі на рис 2.1.

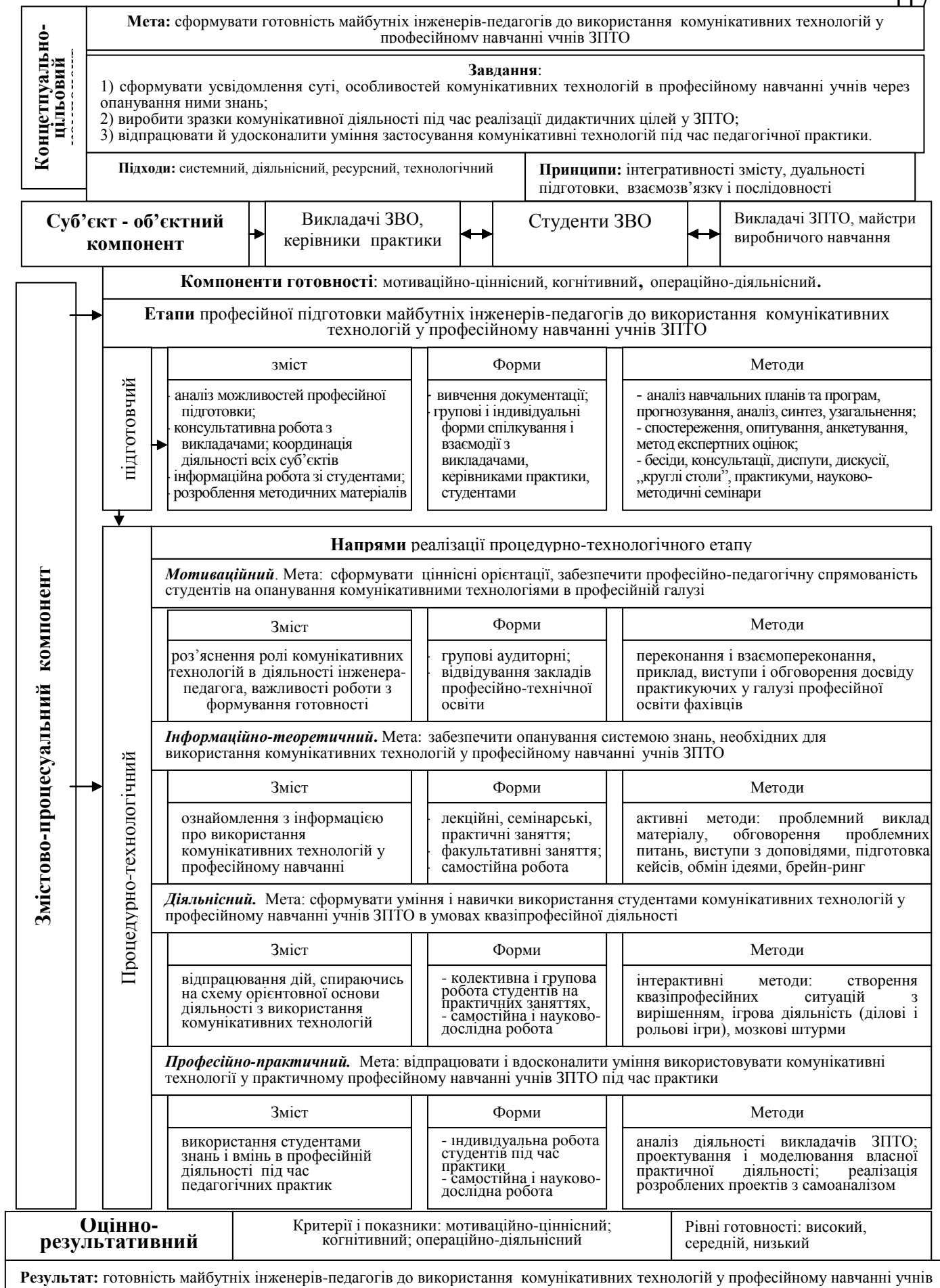

Рис. 2.1 Система формування готовності студентів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів ЗПТО

Розроблена система вимагала перевірки її ефективності шляхом організації експериментальної роботи в реальних умовах професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої інженерно-педагогічної освіти.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз нормативних документів, що регламентують процес професійної підготовки, досліджень проблеми науковцями дозволив визначити теоретико-методичні засади підготовки майбутнього фахівця інженерно-педагогічної галузі до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

З'ясовано, що відбувається перебудова вищої інженерно-педагогічної освіти відповідно до потреб сучасної української системи професійно-технічної освіти у викладачеві, здатному до саморозвитку, фахового зростання, самостійності, ініціативи, нестандартного мислення, бажання і вміння навчатися впродовж життя. Проведений аналіз змісту підготовки майбутніх фахівців за напрямом підготовки 015 „Професійна освіта”, що можуть виконувати педагогічні функції (викладача закладу професійно-технічної освіти в освітніх установах різного рівня; інструктора виробничого навчання; майстра виробничого навчання; керівника виробничої практики), засвідчив наявність інформації про комунікацію і її особливості в педагогічній діяльності в закладах професійно-технічної освіти; особливості процесу професійного навчання, роль інженера-педагога в ньому; технології організації навчальної діяльності. Разом з тим, аналіз дозволив виявити проблеми в підготовці майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти: 1) у змісті дисциплін окремо розглядаються питання стосовно процесу навчання в закладах професійно-технічної освіти, вимог до інженера-педагога під час виконання ним навчальної функції, комунікації і спілкування, технологій навчальної діяльності без урахування міжпредметних зв'язків і

відсутністю акценту на комунікативному аспекті в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти; 2) незважаючи на пріоритетність технологічного підходу до організації навчального процесу, комунікація в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти не розглядається як технологічний процес, дієвим суб'єктом якого виступає викладач, майстер виробничого навчання, що має відпрацьовувати елементи комунікативних технологій під час професійної підготовки; 3) навчання студентів комунікації, зокрема й у педагогічному процесі закладів професійно-технічної освіти не є цілісним процесом, спрямованим на опанування комунікативних технологій професійного навчання; 4) урахуваючи потенціал педагогічних практик для вироблення стереотипів професійної діяльності майбутнього інженера-педагога як суб'єкта педагогічної діяльності в закладі професійно-технічної освіти, не використовується діяльність з вироблення зразків комунікативної діяльності студентів в навчальному процесі, використання ними комунікативних технологій в професійному навчанні учнів.

Необхідність вирішення виявлених проблем зумовила розробку цілісної системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка забезпечить інтеграцію змісту підготовки з акцентуванням на суті та ролі комунікативних технологій у професійному навчанні, вироблення студентами зразків комунікативної діяльності в реалізації комунікативних технологій з досягнення дидактичної мети під час педагогічної практики.

Схарактеризовано компоненти системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічною освітою: концептуально-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи); суб'єкт-об'єктний; змістово-процесуальний (підготовчий і процедурно-технологічний (за напрямками: мотиваційний, інформаційно-теоретичний, діяльнісний, професійно-практичний) етапи), оцінно-результативний компоненти. Реалізація розробленої системи дозволить підійти комплексно до

вирішення проблеми формування готовності фахівця інженерно-педагогічної галузі як викладача до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, а отже й підвищення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців у цілому.

Розроблена система передбачає поступове формування компонентів готовності фахівця у їхній цілісності і взаємозв'язку за логікою здійснення когнітивних процесів: мотивування до активної участі в спеціально організованій діяльності, створення теоретичного підґрунтя для усвідомленої реалізації передбачених дій, організацію діяльності в квазіпрофесійних умовах з вироблення зразків поведінки, відпрацювання зразків дій і їхнє удосконалення в реальних умовах професійної діяльності під час практики.

Матеріали розділу висвітлено в наукових публікаціях автора [144; 147; 148; 151; 152].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

3.1 Організація експериментального дослідження

Для експериментальної перевірки ефективності розробленої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти як провідний метод дослідження використовувався спеціально організований педагогічний експеримент, що відбувався в стандартних умовах. Проведення експерименту дало можливість одержати конкретні результати, які об'єктивно характеризують можливості вдосконалення процесу професійної підготовки інженерів-педагогів, що виконують педагогічні функції, зокрема дидактичну, в закладах професійно-технічної освіти, до використання комунікативних технологій.

Метою педагогічного експерименту була перевірка висунутої гіпотези дослідження: успішність підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО забезпечується впровадженням розробленої і теоретично обґрунтованої, цілісної системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка спрямована на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного компонентів готовності до зазначеного виду діяльності.

Теоретичним засадам проведення експериментальних досліджень у педагогіці присвячені наукові праці В. Беспалька [18], В. Міхєєва [158],

Е. Панасенко [176] та інших. Так, основними ознаками педагогічного експерименту Е. Панасенко було визначено: наявність гіпотези; орієнтація на отримання нового знання, що включає в себе виділення чинників, які впливають на результати педагогічної діяльності; використання мови науки для опису експериментальної діяльності; розроблення програми експерименту; створення експериментальних розробок; забезпечення достовірності, відтворюваності результатів експерименту тощо [176]. Ураховували твердження В. Міхєєва про те, що педагогічний експеримент є одним із методів емпіричного дослідження, який має свої особливості, структуру і несе певне функціональне навантаження в педагогічному дослідженні [158, с. 149].

Педагогічний експеримент проводився упродовж 2011–2017 рр. на базі Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків), Бердянського державного педагогічного університету, ВНЗ „Університет імені Альфреда Нобеля”, в якому взяли участь 450 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп’ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”, з яких було утворено контрольну КГ (118 осіб) і експериментальну ЕГ (122 особи). Діагностичну аудиторію склали 210 студентів-випускників цих спеціальностей, які взяли участь у пілотному дослідженні виявлення проблем у існуючій підготовці щодо забезпечення досліджуваної готовності. Крім того, в педагогічному експерименті були задіяні викладачі закладу вищої інженерно-педагогічної освіти (34 особи), викладачі і майстри виробничого навчання закладів професійно-технічної освіти м. Харків (Харківський автомобільно-дорожній технікум, Харківський комп’ютерно-технологічний коледж, Харківське професійно-технічне училища № 32) (23 особи). Кількість учасників відповідно до етапів експериментальної роботи, їхній розподіл за етапами представлено в таблиці 3.1.

Дані про кількість учасників експериментальної роботи

Назва етапу	Мета	Кількість учасників
<i>Пілотне дослідження</i>	Виявлення існуючих проблем у готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО	210 студентів; 34 викладачі ЗВО 23 викладачі і майстри виробничого навчання закладів ПТО
<i>Констатувальний етап</i>	діагностування вхідного рівня готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за визначеними критеріями та показниками	122 студента (ЕГ) 118 студентів (КГ)
<i>Формувальний етап</i>	упровадження розробленої і теоретично обґрунтованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО	122 студента (ЕГ)
<i>Контрольний етап</i>	вимірювання та узагальнення отриманих результатів експериментального дослідження; порівняння з результатами констатувального етапу щодо рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у навчанні учнів ЗПТО	122 студента (ЕГ) 118 студентів (КГ)

У проведеному пілотному дослідженні з метою підтвердження або спростування проблеми забезпечення готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій взяла участь широка аудиторія, до якої увійшли студенти різних років навчання і різних факультетів закладу вищої інженерно-педагогічної освіти, викладачі, що забезпечують викладання педагогічних дисциплін, практикуючі викладачі ЗПТО.

Стосовно студентів нас цікавила їхня задоволеність у формуванні досліджуваної готовності і проблеми, які вони відчують. На питання „Чи маєте Ви утруднення в комунікації взагалі?” переважна більшість з опитаних 210 студентів-випускників 189 осіб (90%) дали негативну відповідь, пояснюючи це вільним володінням комунікативними засобами під час міжособистісної взаємодії. Проте на запитання „Чи вважаєте Ви, що вільно володієте комунікацією в навчальному процесі як його суб’єкти”, впевнено позитивно відповіли лише 125 осіб (близько 60%). Коли ж надалі постали питання „Які комунікативні технології використовуються в професійному навчанні?”, „Якими комунікативними технологіями професійного навчання володієте Ви?”, „Які з них вважаєте найефективнішими?” тощо, 179 студентів (85%) не змогли відповісти. Опитування студентів щодо дисциплін, які вони вивчали і в змісті яких були питання, пов’язані з комунікативними технологіями в професійному навчанні, підтвердило проведений нами аналіз змісту, в якому відсутнім є цілісне вирішення окресленої проблеми. Це підтвердили і бесіди з викладачами педагогічних дисциплін у закладі вищої інженерно-педагогічної освіти. Так, з 34 опитаних викладачів 29 (85 %) відзначили значні утруднення студентів під час практики у використанні комунікативних технологій у навчальному процесі і вказали на необхідність упровадження інтегрованих курсів (60 %), розроблення завдань для педагогічної практики (90 %).

Бесіди з викладачами закладів професійно-технічної освіти м. Харкова, які виступають базами для педагогічної практики студентів Української інженерно-педагогічної академії на основі укладених договорів про співпрацю, засвідчили потребу у внесенні змін до організації практики студентів, спрямованих на активізацію комунікативної діяльності в цілому, заохочення їх до опанування й використання ефективних комунікативних технологій в навчальному процесі.

Експериментальна частина дослідження була спрямована на перевірку ефективності розробленої системи, що, в свою чергу, передбачала вирішення

проблеми осучаснення змісту навчальних планів з підготовки студентів, розроблення ефективних форм, методів, прийомів організації їхньої навчальної діяльності. Під час роботи враховували такі чинники, як зацікавленість колективу навчальної установи, можливості закладу (зокрема технічного характеру), інтереси студентів, які брали участь у експерименті, тощо.

Під час проведення педагогічного експерименту використовували різні емпіричні *методи дослідження*, серед яких слід виділити такі:

- спостереження (застосовувалося для визначення участі всіх суб'єктів процесу професійної підготовки в експериментальній роботі, особливостей оволодіння студентами комунікативними технологіями, а також рівня готовності майбутніх фахівців до їх використання в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти; спостереження за участю студентів у запропонованих формах і методах роботи під час упровадження розробленої системи);

- анкетування (з метою з'ясування думки суб'єктів про роль і місце комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти; роль комунікативної діяльності викладача, майстра виробничого навчання у дидактичному процесі і досягнення дидактичних цілей у закладі професійно-технічної освіти; про мотиви формування готовності до використання комунікативних технологій; анкетування відбувалося із застосуванням відповідних діагностичних методик, зокрема й авторських);

- тестування, опитування (для визначення наявного рівня сформованості загальнокомунікативних, професійно-комунікативних; технологічно-комунікативних знань студентів; виявлення рівня усвідомлення, повноти і глибини знань)

- бесіди, проведені в індивідуальному порядку, та групові (для з'ясування індивідуальних характеристик студентів, які приймали участь у експерименті – здібностей, цінностей, мотивів навчання тощо, а також для отримання даних з оволодіння комунікативними технологіями); бесіди з

викладачами і керівниками педагогічних практик щодо використання потенційних можливостей елементів навчального плану з формування у студентів готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні, оцінки участі в роботі кожного студента;

– аналіз і експертна оцінка результатів діяльності студентів (їхніх письмових робіт, творчих проектів, звітів з практики тощо).

Для підтвердження вірогідності отриманих результатів під час їхньої обробки використовувалися методи математичної статистики.

Спеціально організований педагогічний експеримент з упровадження розробленої системи передбачав послідовну реалізацію традиційно визначених науковцями трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного. Для кожного з етапів дослідження було сформульовано завдання, підібрано методи, що використовувалися. Програму педагогічного експерименту з упровадження розробленої системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Програма організації педагогічного експерименту з упровадження системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів

ЗПТО

Назва етапу	Завдання реалізації етапу експериментальної роботи	Методи
<i>Констатувальний</i>	1) Здійснити «вхідне» вимірювання рівня готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО;	Тестування, анкетування, співбесіди, спостереження;

	2) підтвердити актуальність роботи з експериментальними групами в процесі експерименту з упровадження розробленої системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО.	експертна оцінка результатів діяльності, методики вимірювання компонентів готовності.
<i>Формувальний</i>	1) Ознайомити викладачів і студентів експериментальної групи з процедурою проведення експерименту; 2) узгодити оновлений зміст професійної підготовки з керівництвом закладу і викладачами дисциплін, у яких визначено потенціал щодо забезпечення формування готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; 3) ознайомити викладачів зі змістом розроблених спеціальних курсів, факультативних занять; 4) ознайомити з інструментарієм для проведення вимірювань у процесі реалізації системи; 5) упровадити розроблену систему в експериментальній групі.	Порівняння, спостереження, аналіз продуктів діяльності студентів; використання навчально-методичного забезпечення розробленої системи формування готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО.
<i>Контрольний</i>	1) Проведення контрольного вимірювання показників за кожним критерієм; 2) порівняння результатів експерименту, отриманих на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту; 3) аналіз і обґрунтування результатів педагогічного експерименту, підтвердження їхньої статистичної значущості методами математичної статистики.	Тестування, анкетування, опитування, виконання практичних завдань, написання есе, методики вимірювання компонентів готовності тощо.

Для проведення експериментального дослідження відповідно до визначених у розділі 2 критеріїв і показників рівнів готовності студентів до

використання комунікативних технологій у професійному навчанні було підібрано відповідний діагностичний інструментарій. Діагностичні методики оцінювання готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти відповідно до визначених критеріїв і показників представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Діагностичні методики оцінювання готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

Критерії	Показники	Методики
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - характер мотивації до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; - рівень сформованості пізнавального інтересу до опанування комунікацією в професійному навчанні; - сформованість потреби у виробленні і самовдосконаленні вироблених зразків комунікативної взаємодії в професійному навчанні учнів ЗПТО; - рівень сформованості системи особистісних характеристик, значущих для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність) 	<p>Тест «Професійна мотивація» (за А.Криловим); «Самооцінка професійно-педагогічної мотивації до використання комунікативних технологій у навчанні» (за М. Фетискіним); анкета на визначення спрямованості особистості («Орієнтаційна анкета Б. Басса»); тест для визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича; тест для визначення сформованості особистісних характеристик; бесіди, обговорення питань, експертна оцінка, спостереження</p>

Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - рівень сформованості загальнокомунікативних знань (про комунікацію як процес взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом); - рівень сформованості професійно-комунікативних знань (про комунікативні процеси в професійному навчанні учнів ЗПТО); - рівень сформованості технологічно-комунікативних знань (про алгоритм і особливості використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО). 	Тест з перевірки рівня знань; опитування студентів; експертна оцінка; аналіз робіт; оцінка з навчальних дисциплін, оцінка з педагогічної практики
Операційно-діяльнісний	- рівень сформованості умінь використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО: проєктувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних	Оцінка за вирішення ситуацій; спостереження за роботою студентів; експертна оцінка участі студентів у різних формах і методах роботи; оцінка за практику

Важливим завданням експериментальної апробації розробленої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти стало створення узагальненої характеристики рівнів, що представлено в таблиці 3.4. Відповідно до кожного критерію було розроблено описову характеристику за кожним показником – у чому відбивається кожна характеристика, сформована на відповідному (високому, середньому або низькому) рівні. Вимірювання передбачало фіксацію ознак у кожного окремо взятого студента з отриманої інформації завдяки оцінки з боку викладачів, спостерігачів, самооцінки студентів. Таке комплексне оцінювання має забезпечувати об'єктивність оцінювання сформованості кожного компонента готовності за критеріями і показниками.

Узагальнена характеристика рівнів готовності студентів-майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні

Рівні	Характеристика за критеріями і показниками готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні
Високий	<p>Мотиваційно-ціннісний критерій. Студент характеризується активним позитивним ставленням до майбутньої педагогічної діяльності і до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; має сформований на високому рівні пізнавальний інтерес до опанування комунікацією в професійному навчанні; усвідомлену потребу в оволодінні комунікативними технологіями професійного навчання; сформованою на високому рівні є система значущих для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність).</p> <p>Когнітивний критерій. Студент виявляє високий рівень сформованості загальнокомунікативних знань (про комунікацію як процес взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом); професійно-комунікативних знань (про комунікативні процеси в професійному навчанні учнів ЗПТО); технологічно-комунікативних знань (про алгоритм і особливості використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО); прагне до їх розширення, поглиблення й удосконалення.</p> <p>Операційно-діяльнісний критерій. Студент має на високому рівні сформовані уміння використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (проектувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних), без утруднень використовує їх під час вирішення ситуацій квазіпрофесійної педагогічної діяльності, під час практики; студент характеризується сформованою здатністю самостійно створювати нові зразки комунікативної поведінки і удосконалення комунікативних технологій; адекватно оцінює власну викладацьку діяльність і використані комунікативні технології в навчанні учнів ЗПТО.</p>

Середній	<p>Мотиваційно-ціннісний критерій. Студент характеризується нейтральним ставленням до майбутньої педагогічної діяльності і до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; має ситуативний пізнавальний інтерес до опанування комунікацією в професійному навчанні; неусвідомлену потребу в оволодінні комунікативними технологіями професійного навчання; сформованими на середньому рівні є значущі для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність), які виявляються епізодично.</p> <p>Когнітивний критерій. Студент виявляє середній рівень сформованості загальнокомунікативних знань; професійно-комунікативних знань; технологічно-комунікативних знань; прагне до їх розширення, поглиблення й удосконалення під впливом зовнішніх стимулів.</p> <p>Операційно-діяльнісний критерій. Студент має на середньому рівні сформовані вміння використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (проектувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних), має в окремих ситуаціях квазіпрофесійної педагогічної діяльності, під час практики незначні утруднення у використанні зразків комунікативної поведінки, а також у самостійному виробленні нових зразків.</p>
Низький	<p>Мотиваційно-ціннісний критерій. Студент характеризується негативним ставленням до майбутньої педагогічної діяльності і до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО; відсутнім є пізнавальний інтерес до опанування комунікацією в професійному навчанні; відсутньою є потреба в оволодінні комунікативними технологіями професійного навчання; сформованими на низькому рівні є значущі для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність), які майже не виявляються.</p> <p>Когнітивний критерій. У студента сформованими є окремі загальнокомунікативні знання; майже відсутніми є професійно-комунікативні і технологічно-комунікативні знання, при цьому студент не прагне до їх розширення, поглиблення й удосконалення навіть під впливом зовнішніх стимулів.</p> <p>Операційно-діяльнісний критерій. Студент не вміє використовувати комунікативні технології у професійному навчанні учнів ЗПТО без помилок і утруднень; не здатний до створення нових зразків комунікативних технологій.</p>

Використаний діагностичний матеріал нами було адаптовано до змістовних характеристик рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти (високого, середнього, низького) та зведено до єдиної коефіцієнтної шкали. З цією метою було введено поняття „коефіцієнт показників готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій”, умовно позначений літерою k , та побудовано коефіцієнтну шкалу, яку адаптовано до трьох визначених рівнів. У подальшій експериментальній роботі в усіх методиках педагогічного оцінювання рівня готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів було використано такі шкали розподілу: 0-0,33 – низький рівень показників готовності; 0,34-0,70 – середній рівень показників готовності; 0,71-1 – високий рівень показників готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні.

При цьому вважали, що високий рівень (В) передбачає практично стовідсоткове виявлення показників у діяльності студента. Усвідомлюючи, що для студентів це практично неможливо, включили характеристику такого рівня, припустивши, що прояв його показників спостерігається приблизно з 70%. Прояв показників середнього рівня (С) спостерігається приблизно з 34% до 70%, через те в коефіцієнті буде вираховуватися в співвідношенні $\frac{2}{3}$. Для математичного оцінювання показників низького рівня (Н) було прийнято співвідношення $\frac{1}{3}$, оскільки прояв показників цього рівня спостерігається приблизно до 30%. Для визначення k було використано модифікований варіант формули С. Сисоєвої [199, с. 428]. Таким чином, математичну обробку результатів педагогічного оцінювання здійснювали, припустивши, що:

$$k = \frac{B + \frac{2}{3}C + \frac{1}{3}H}{Q} \quad [1], \text{ де}$$

B – кількість показників високого рівня;

C – кількість показників середнього рівня;

H – кількість показників низького рівня;

Q – загальна кількість показників.

Упровадження коефіцієнтної шкали вможливило оптимізацію математичної обробки результатів дослідження й використання графічного та табличного подання результатів експерименту.

До результатів, отриманих за допомогою оброблення результатів використання обраних методик вимірювання показників за мотиваційно-ціннісним критерієм готовності („Самооцінка професійно-педагогічної мотивації до використання комунікативних технологій у професійному навчанні” (за М.Фетіскіним) (додаток А); анкета на визначення спрямованості особистості („Орієнтаційна анкета Б. Басса”) (додаток Б); тест „Професійна мотивація” (за А.Криловим) (додаток В); тест для визначення сформованості професійно значущих якостей (додаток Г); тест для визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича (додаток Д)); за когнітивним критерієм (оцінка з навчальних дисциплін, оцінка з педагогічної практики); за операційно-діяльнісним критерієм (оцінки за виконанні завдання) додавали оцінку-характеристику з боку викладачів-експертів, ураховували якісні характеристики ставлення, вчинків, дій і діяльності студентів. Комплексний підхід дозволив узагальнити отримані після оброблення результати за допомогою використання математичних методів.

Так, виявлення рівня сформованості за кожним окремим критерієм у кожного з учасників експериментальної роботи (студента ЕГ і КГ), їхній аналіз дозволили визначити рівень готовності за кожним компонентом і з’ясувати загальний результат, що відповідає певному рівню – високому, середньому або низькому.

Узагальнено отримані результати щодо готовності студентів ЕГ і КГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, отримані на констатувальному етапі експериментальної роботи, представлено в таблиці 3.5.

Узагальнені результати щодо рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів (констатувальний етап експериментальної роботи)

Компоненти	Рівні (у %)					
	Високий		Середній		Низький	
	КГ (118)	ЕГ(122)	КГ(118)	ЕГ(122)	КГ(118)	ЕГ(122)
Мотиваційно-ціннісний	3,2	1,6	18,4	19,2	78,4	79,2
Когнітивний	6,4	4,8	12,8	13,6	80,8	81,6
Операційно-діяльнісний	0	0	3,2	4,8	96,8	95,2
Загальний показник	3,2	2,4	11,2	12,8	85,6	84,8

Як бачимо з таблиці 3.5, у студентів ЕГ і КГ переважає низький рівень готовності, що пояснюється тим, що студенти тільки розпочинають професійну підготовку і здебільшого не орієнтовані на педагогічну діяльність у закладах професійно-технічної освіти, тим більше не володіють комунікативними технологіями, що засвідчив особливо операційно-діяльнісний компонент. Стосовно когнітивного компоненту, слід відзначити наявність у окремих студентів переважно загальнокомунікативних знань і це є позитивним моментом, який можна використовувати, розширюючи межі і поглиблюючи рівень їхніх професійно-комунікативних знань. Окрему увагу слід приділяти формуванню мотивації, пізнавального інтересу, усвідомленої потреби в опануванні комунікативними технологіями і їх використанню у професійному навчанні.

Аналіз отриманих результатів дозволив стверджувати, що студенти ЕГ і КГ знаходяться приблизно на однаковому рівні. Отже, у цілому отримані результати щодо рівнів готовності студентів ЕГ і КГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів на

констатувальному етапі експериментальної роботи були передбачуваними і підтвердили необхідність спеціально організованої роботи в цьому напрямі, яку пов'язуємо з упровадженням розробленої і теоретично обґрунтованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів.

3.2 Упровадження системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти

У експериментальній групі відбувалося впровадження розробленої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

Відповідно до окресленої мети, конкретизованої завданнями, дотримувалися визначених принципів. Так, відповідно до підготовчого етапу створювалися умови для подолання проблем, пов'язаних зі змістом і процесом формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. Опрацювавши нормативну документацію, що регламентує процес підготовки студентів, було проведено цикл методичних бесід з викладачами з метою з'ясування прогалин у змісті, а також виявлення можливостей дисциплін, які мають потенціал у забезпеченні формування досліджуваної готовності майбутніх інженерів-педагогів. Опитування викладачів різних кафедр, які забезпечують опанування студентами дисциплін, у змісті яких закладено аспекти досліджуваного процесу, засвідчило усвідомлення викладачами існуючої проблеми, а також дозволило окреслити шляхи її подолання. Відповіді викладачів на поставлені питання „На Вашу думку, чи є проблеми в студентів щодо готовності до реалізації процесу професійного навчання?“, „Чи

передбачає зміст підготовки інженера-педагога готовність до технологічних дій студентів у професійному навчанні?”, „Чи вирішується під час підготовки проблема комунікації студентів в професійному навчанні?”, „Чи передбачає зміст дисципліни, яку Ви викладаєте, формування готовності студентів до комунікації в професійному навчанні?” тощо підтвердили визначені проблеми, пов’язані з прогалинами у міжпредметних зв’язках, відірваністю теорії від практичної діяльності, недостатністю уваги до використання комунікативних технологій саме в навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти тощо.

Разом з викладачами було вироблено практичні поради в розробленні методичних матеріалів до певних дисциплін з акцентуванням уваги на досліджуваному аспекті, а також обговорено запропоновані зміни до певних дисциплін плану підготовки, узгоджено методи організації роботи зі студентами, спрямованої на орієнтацію студентів, їхню мотивацію і підвищення інтересу до тих проблем, вирішення яких покладається на внесені зміни до змісту підготовки.

За участю викладачів, керівників педагогічних практик було організовано і проведено диспути „Комунікація викладача з учнями закладів професійно-технічної освіти: сучасні виклики”, „Зміни в змісті професійної освіти: що залежить від викладача?”; дискусії „Чим зумовлено вибір технологій професійного навчання?”, „Дуальність професійно-технічної освіти – тенденції змін у підготовці викладача”; „круглі столи” „Комунікативні технології в професійному навчанні: на що звернути увагу під час підготовки інженера-педагога”, „Готовність інженера-педагога до комунікації в навчанні учнів – запорука ефективності професійного навчання”. Основним завданням використання таких форм роботи з викладачами закладу вищої інженерно-педагогічної освіти було забезпечення усвідомлення ними важливості та необхідності проведення роботи з формування готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів.

Під час неформального спілкування зі студентами старших курсів під час проходження ними педагогічної практики було обговорено їхнє бачення

власної готовності до використання комунікативних технологій в навчанні учнів, утруднення, які виникли в них у здійсненні функцій навчальної діяльності в закладах професійно-технічної освіти. Так, студенти відзначали свою розгубленість і неспроможність підібрати правильні фрази, спрямовані на мотивацію учнів до навчальної діяльності на конкретних заняттях; під час повідомлення нової інформації не могли утримувати увагу учнів на навчальному матеріалі тощо. Спостереження за діяльністю студентів під час проходження ними педагогічної практики підтвердили наші передбачення щодо неготовності студентів до ефективного використання комунікативних технологій. Проведене анкетування дозволило виявити, проаналізувати, узагальнити і систематизувати конкретні зауваження щодо комунікативної діяльності студентів-практикантів. Усі зауваження було зафіксовано і повідомлено керівникам педагогічної практики з метою зосередження уваги на підготовці студентів під час настановних конференцій, а також під час запровадження спеціального сегмента завдань для виробничих практик майбутнього інженера-педагога, що передбачає активне використання засвоєних зразків, а також вироблення умінь їх удосконалення. У подальшій роботі керівники практики виступали експертами в реалізації завдань експериментального упровадження професійно-практичного напрямку реалізації процедурно-технологічного етапу.

Окрема робота була спрямована на підготовку студентів до участі в експериментальній роботі. Під час групових форм роботи зі студентською аудиторією проводили бесіди з роз'яснення змін, що відбуваються в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти й вимагають відповідної реакції з боку викладачів, майстрів виробничого навчання. Особлива увагу приділялася процесам комунікації з учнями закладів професійно-технічної освіти на підставі виявлення особливостей контингенту, цілей і змісту професійно-технічної освіти, ролі викладача в ньому. Зі студентами було проведено „круглий стіл”: „Сучасні засоби комунікації: позитивний і негативний вплив”; „Професійна освіта: вимоги до

комунікативної культури викладача”. Під час проведення заходів намагалися донести до студентів необхідність цілеспрямованої роботи з формування власної особистості, здатної до ефективної комунікації в навчальному процесі.

Пропедевтична робота з викладачами, керівниками педагогічної практики, студентами створила умови для реалізації наступних етапів системи професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти.

На процедурно-технологічному етапі забезпечувався *мотиваційний* напрям шляхом роз’яснення ролі комунікативних технологій в діяльності інженера-педагога, важливості роботи з формування готовності з використанням методів переконання і взаємопереконання, прикладу. Разом зі студентами розбирали приклади педагогічної діяльності майстрів виробничого навчання з відбиттям комунікативного аспекту в їхній діяльності і взаємодії з учнями. Переконували студентів у необхідності володіння комунікативними технологіями, що забезпечить ефективність їхньої педагогічної діяльності. Запрошували з виступами практикуючих фахівців – викладачів закладів професійно-технічної освіти, які мають багатий педагогічний досвід. Викладачі розповідали різні випадки практичної діяльності, ситуації, з якими стикалися і знаходили вихід комунікативними засобами. Обговорення досвіду викладачів налаштовувало студентів на роботу над власною особистістю, викликало інтерес і потребу в практичному виробленні зразків комунікативної поведінки у взаємодії з учнями в навчальному процесі. Під час відвідування закладів професійно-технічної освіти з ознайомлювальною метою, звертали увагу студентів на необхідність спостереження і фіксації різних випадків взаємодії викладачів, майстрів виробничого навчання з учнями, які потім обговорювали під час групових аудиторних занять. Саме мотиваційний напрям забезпечував сформованість ціннісних орієнтацій студентів і професійно-педагогічну спрямованість на опанування комунікативними технологіями в професійній галузі. Окрему увагу студентів звертали на важливість

формування і розвитку професійно значущих характеристик у комунікативній дидактичній діяльності: активність, організованість, самостійність тощо. Працювали над діагностикою таких якостей і методиками їх формування.

Важливе місце в реалізації розробленої системи відводилося *інформаційно-теоретичному* напрямку, метою якого було забезпечити опанування студентами системою знань, необхідних для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. Така робота розпочиналася з перших днів навчання студентів паралельно з мотиваційним напрямом.

Так, під час викладання дисципліни „Вступ до спеціальності” забезпечувалося опанування студентами інформацією за модулем „Виробниче навчання” про особливості педагогічної діяльності інженерно-педагогічних кадрів, роль і місце комунікативної діяльності під час виконання педагогічних функцій в закладах професійно-технічної освіти. Лекційне заняття проводилося з використанням методу проблемного навчання. Спеціально підібрані питання „У чому особливості педагогічної діяльності?”, „Що виступає основним засобом педагогічної діяльності викладача?” спричиняли розмірковування студентів про роль комунікації в педагогічному процесі. Розігрування на практичному занятті ситуації неспроможності викладачем використання комунікативних засобів в освітньому процесі забезпечило усвідомлення студентами місця і особливостей комунікативної діяльності в закладі професійно-технічної освіти.

Під час вивчення на першому році навчання дисципліни «Психологія» звертали увагу студентів на особливості спілкування викладача і учнів, викладача і майстра виробничого навчання, викладача і батьків учнів в середовищі закладу професійно-технічної освіти. Психологічні аспекти спілкування між людьми накладалися на конкретні ситуації спілкування учасників освітнього процесу, які обговорювалися як питання проблемного характеру: „Вплив психо-вікових особливостей учнів ЗПТО на спілкування в освітньому процесі”, „Роль викладача у вирішенні проблеми порушення

взаємодії між учнями ЗПТО”, „Вимоги до психологічної складової викладача ЗПТО відповідно до аспектів комунікації” тощо. Вирішення таких ситуацій сприяло усвідомленню студентами психологічного підґрунтя для використання комунікативних технологій. Окрему увагу надавали ролі і значенню тренінгової роботи над власною особистістю з вироблення комунікативної поведінки. Студенти були запрошені і відвідали тренінги на базі Соціальної служби Київського району м. Харків за тематикою: „Комунікація в повсякденній взаємодії”, „Комунікація в професійній діяльності”, „Комунікаційні технології у взаємодії з підлітковою аудиторією”.

Ознайомлення студентів з темою „Особливості організації освітнього процесу в ЗПТО” під час опанування дисципліни „Теоретико-правові основи освіти” забезпечило усвідомлення чітких вимог до комунікації між викладачами, майстрами виробничого навчання і учнями. Під час ознайомлення з нормативними документами, що регламентують педагогічну діяльність у ЗПТО, окрему увагу звертали на вимоги до особистості суб’єкта педагогічної діяльності під час комунікації в навчальному процесі. Завданням для студентів було знайти положення нормативних документів, у яких відбито комунікативний аспект, розкрити його в аудиторії з поясненнями. Студенти розробляли „Кодекс честі” викладача, обґрунтовуючи вимоги до його професійних характеристик, значущих для виховного процесу і окремо для навчального процесу. Окремим розділом в цьому документі виступав розділ, присвячений комунікативній функції викладача.

Після проходження першого року навчання за експериментальною програмою було організовано брейн-ринг відповідно до питань, які розглядалися під час вивчення дисциплін. Метою його проведення було виявлення рівня оволодіння студентами питаннями психологічного, правового підґрунтя комунікації інженера-педагога в освітньому процесі ЗПТО, а також усвідомлення ролі викладача, його комунікативної функції в цьому процесі. Важливим було забезпечити розуміння студентами ролі професійно-

комунікативних знань майбутнього інженера-педагога з урахуванням наявних у них загальнокомунікативних знань.

Починаючи з другого року професійної підготовки студентів за розробленою системою формування готовності фахівця до використання комунікативних технологій в професійному навчанні, акцент робили на технологічному аспекті комунікації в освітньому процесі ЗПТО, а отже на формуванні технологічно-комунікативних знань.

Вивчення теми „Педагог як суб'єкт педагогічної діяльності” в межах дисципліни „Методологічні засади професійної освіти” передбачало систематизацію і узагальнення знань студентів про роль комунікативної функції інженера-педагога в системі професійного навчання і забезпечення компонентів педагогічної системи. Студенти самостійно готували повідомлення про комунікативну функцію викладача на різних історичних етапах існування професійно-технічної освіти; в різних країнах з висвітленням досвіду зокрема європейських країн, що визнається на світовому рівні як прогресивний. Приклади з професійної діяльності викладачів виступали зразками для наслідування в дидактичних діях студентів.

Дисципліна „Теорія та методика виховної роботи” передбачала тему „Технології виховної роботи”, під час вивчення якої звертали увагу на комунікабельність вихователя, його вміння у виконанні виховної функції у виховних технологіях як вироблених стереотипах поведінки з учнями закладу професійно-технічної освіти. На теоретичних і практичних заняттях студенти вчилися спостерігати і аналізувати культуру педагогічного спілкування викладачів закладу вищої інженерно-педагогічної освіти, складати психолого-педагогічні характеристики учнів і колективу групи в цілому, розробляти плани виховної роботи в групі, вивчати проблеми педагогічно занедбаних учнів на сторінках періодичної преси, аналізувати і опановувати методику підготовки і проведення різних форм виховної роботи з урахуванням інтересів і потреб сучасної молоді. На практичних заняттях в аудиторії студенти проводили такі форми виховної роботи, що давали змогу сформувати не тільки

професійні вміння і навички студентів, а й підвищити їхній загальний культурний рівень, культуру спілкування і мовлення, техніку та акторські здібності студентів, розширити межі світогляду в різних галузях науки, культури, спорту тощо. Розширення спектру загальнокомунікативних знань накладалося на професійний ґрунт комунікативної діяльності викладача закладу професійно-технічної освіти. Перегляд фільмів на педагогічну тематику радянського періоду „Доживимо до понеділка”, „Велика перерва”, „Опудало” тощо, а також сучасних фільмів „Школа”, „Фізрук” з обговоренням комунікативних дій вчителів сприяли виробленню елементів власної комунікативної взаємодії з учнями.

Студенти розробляли сценарії колективних творчих справ для учнівських груп за різними напрямками виховної роботи: моральне, естетичне, фізичне, трудове, сімейне тощо. Демонстрували елементи цих заходів у студентській аудиторії з подальшим обговоренням досягнень і утруднень, які виникали у взаємодії з аудиторією. Практичні заняття з підготовки та здійснення виховних заходів проводилися з урахуванням здібностей та інтересів студентів. Студенти, що готувалися до їх проведення, створювали творчі ініціативні групи, в яких були ведучі, актори, художники, звуко- і відеооператори. Інша частина виконувала ролі глядачів або членів команд, а після проведення заходу – експертів, які аналізують позитивні і негативні моменти виховного заходу, виставляють оцінки творчій групі. Таким чином, забезпечувалося формування в студентів організаційних і координаційно-управлінських умінь, необхідних компонентів їхньої готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні.

Окремим завданням під час таких занять було звернути увагу і відбити особливості комунікативних технологій викладача відповідно до поставленої мети: мотивувати учнів до активної участі, повідомити нову інформацію, використати методи заохочення в конкретних заданих ситуаціях. Студенти розробляли елементи комунікативної діяльності відповідно до груп виховних методів: формування свідомості учнів; вироблення зразків поведінки;

стимулювання діяльності і поведінки; самовиховання. Звертали увагу на важливість формування рефлексивних умінь майбутнього інженера-педагога в його комунікативній діяльності з використанням технологій рефлексії власної навчальної діяльності.

Під час опанування дисципліни „Українське фахове мовлення” відповідно до теми „Спілкування як інструмент фахової діяльності” ознайолювали студентів з правилами вироблення мовних кліше в навчальній діяльності учнів закладу професійно-технічної освіти; навчали орієнтуватися в функціях, видах, типах, формах, стратегіях професійного спілкування в педагогічній діяльності. Обмін ідеями використовувався як результат самостійної роботи студентів засобом „пошук скарбів” з метою доповнення лекцій додатковим цікавим матеріалом з методик вироблення мовних комунікативних зразків. Так, викладач розробляв питання, відповіді на які студенти знаходили в різних джерелах інформацію, а під час аудиторної роботи обмінювалися інформацією і власними думками з цього приводу з іншими студентами.

Вивчення розроблених модулів з дисципліни „Дидактичні основи професійної освіти” на третьому році навчання студентів передбачало ознайомлення студентів з місцем комунікативних технологій в системі професійної підготовки учнів ЗПТО. Використання методів проблемного навчання дозволяло включати активну участь студентів для узагальнення їхніх уявлень про класифікацію комунікативних технологій, особливості їх застосування в професійному навчанні учнів.

У зв'язку з проголошенням інклюзії в освітньому процесі, під час вивчення дисципліни „Основи корекційної педагогіки” окрема тема „Проблеми, пов'язані з фізичним і психічним здоров'ям” передбачала повідомлення інформації про комунікативну функцію інженера-педагога у педагогічній підтримці учнів-інвалідів у процесі професійного навчання в закладах професійно-технічної освіти. Студентам третього курсу було запропоновано підібрати матеріал і з використанням методу „мікрофон” дати

відповіді на запитання, поставлені викладачем відповідно до повідомленого матеріалу. Студентами з урахуванням досвіду інших країн було розроблено тенденції розвитку інклюзивної професійно-технічної освіти в Україні, визначено роль суб'єктів педагогічної діяльності в цьому процесі. Зміст дисципліни дав можливість представити суть і особливості фасилітаційних технологій як технологій підтримки, ненав'язливої допомоги окремій людині в пошуку способів розв'язування проблем, налагодженні комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності, ефективність використання яких в більшому ступені залежить від педагога.

У межах курсу для студентів було організовано практикум на базі навчальних закладів професійної освіти м.Харків, де опановують професію соціального працівника, бухгалтера учні з порушенням слуху, а також виробничий комбінат, де працюють учні з порушенням зору. Завданням для студентів було спочатку спостереження за роботою викладачів, обговорення утруднень, які виникають в їхній навчальній і виховній роботі з такою категорією учнів закладу. У подальшому студенти під час групової роботи на заняттях підбирали комунікативні технології, які б забезпечували налагодження взаємодії з такими учнями.

„Методика професійного навчання” виступала провідною дисципліною, яка містила матеріал з методики проектування комунікативних технологій в навчальному процесі ЗПТО. Ураховуючи потенціал у розширенні теоретичної бази з питань комунікації, комунікативних технологій навчальної діяльності, їх використання в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти роботи над кейсами (продуктами як індивідуальної науково-дослідницької діяльності, так і групової роботи студентів у малих групах з використанням активних і інтерактивних методів (мозкового штурму, брейн-рингу, „снігової кулі” тощо)), було широко використано саме таку роботу. Так, важливим завданням постало питання ознайомлення студентів зі структурою педагогічної технології. Використовуючи метод „снігової кулі”, спочатку було зібрано і обговорено всю інформацію, якою стосовно проблеми технологій

володіли студенти. На наступному етапі було роз'яснено умови і вимоги до створення групових „кейсів”, які містили інформацію про існуючі ефективні методики професійного навчання. З метою формування проєктувальних умінь як компонента готовності до використання комунікативних технологій інженером-педагогом, розроблені кейси було доповнено проєктами використання технологій комунікації відповідно до певної методики.

Питання зв'язку творчості педагогічної діяльності і комунікації, ролі комунікативної культури викладача у взаємодії з учнями в закладах професійно-технічної освіти розкривалися в темі „Творчість у комунікативному аспекті педагогічної діяльності фахівця” дисципліни „Основи інженерно-педагогічної творчості”. Вивчення теми відбувалося з використанням методу „аналіз ситуацій”, коли викладач пропонував підготовлену життєву, виробничу або гіпотетичну дискусійну ситуацію і разом зі студентами аналізував її обставини. Проте основним було показати роль творчості викладача в навчальному процесі ЗПТО під час використання ним комунікації. Пропонували студентам нестандартно, творчо вирішити ситуації педагогічної взаємодії, які були запропоновані іншими студентами. Результатом такої роботи виявилось спільно створене „дерево рішень”. Звертали увагу студентів на комунікативно-професійні технології, котрі доречно використовувати в професійному навчанні учнів ЗПТО.

Інформація модулю „Комунікативна складова образу” навчальної дисципліни „Стиль образу, мовлення та поведінки” дозволила студентам узагальнити і чітко усвідомити вплив комунікативних технологій на ефективність дидактичного процесу і результативність навчальної діяльності учнів. Студенти переконували один одного під час організованої дискусії в необхідності формування власного неповторного образу авторитетного викладача під час використання комунікативних технологій у навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти. Особливу увагу було приділено інформації про роль діалогічно-дискусійних технологій в навчальному процесі.

Під час вивчення теми „Сучасні комп'ютерні технології як засоби комунікації в навчальному процесі” дисципліни „Комп'ютерні технології навчання” студенти четвертого курсу отримали інформацію про вимоги до використання комп'ютерних технологій у комунікативному процесі під час навчання. Вони активно аналізували позитивний досвід їх використання, а також виявляли і характеризували утруднення, які виникають, їхні причини. Студенти самостійно підібрали цікавий матеріал про технології „вебінару”, „скап-лекції” і особливості їхнього використання в навчальній діяльності. Запропоноване завдання з реалізації уроку професійного навчання з певної дисципліни у вигляді скап-лекції для студентської аудиторії викликало інтерес студентів, а також переконало в необхідності додаткової роботи над власною особистістю під час навчальної діяльності, організованої у такий спосіб.

Модуль „Технології реалізації педагогічного спілкування в ході реалізації дидактичних проектів з технічних дисциплін в ЗПТО” навчальної дисципліни „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”, що вивчається студентами на четвертому році навчання, було доповнено узагальнюючою інформацією про технологічний аспект побудови і реалізації комунікативних технологій відповідно до мети занять з урахуванням контингенту учнів, особливостей відпрацювання стратегії алгоритмічності комунікативної діяльності майстра виробничого навчання, викладача технічних дисциплін у процесі професійного навчання. Зміст цієї дисципліни мав узагальнити загальнокомунікативні знання студентів щодо ефективних засобів комунікації; професійно-комунікативні знання про правила використання засобів комунікації в навчальному процесі під час взаємодії викладача і учнів; технологічно-комунікативні знання щодо необхідності вироблення мовних зразків у навчальній взаємодії з учнями ЗПТО.

Доповненням такої інформації виявився запропонований зміст теми „Проблеми комунікації у технологічному процесі навчання” дисципліни „Креативні технології навчання”, в якій особливу увагу було приділено характеристиці особистісних комунікативних якостей педагога, від яких в

більшому ступені залежить ефективність використання креативних технологій навчання. Для опанування такої інформації використовували самостійну роботу студентів пропедевтичного характеру, що передбачає самостійний пошук інформації, доповідання її в студентській аудиторії з підготовленими питаннями для широкого обговорення під час семінарських занять. Студенти добирали цікаві факти з педагогічної діяльності видатних педагогів-науковців і практиків, методики виявлення й аналізу сформованих особистісних характеристик, необхідних для ефективної комунікації, тощо.

Під час вивчення теми „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО” дисципліни „Методика професійного навчання: основні технології навчання” було проведено цикл оглядових лекцій, що узагальнювали всю інформації про комунікативні технології в професійному навчанні, роль комунікації в їхній реалізації.

Проте, необхідним було представлення і усвідомлення студентами всіх загальнокомунікативних, професійно-комунікативних і технологічно-комунікативних знань системно. У зв'язку з цим, основну увагу було приділено упровадженню спеціального факультативу. Розроблення змісту факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО” (додаток Е) було спрямовано на узагальнення і систематизацію всіх знань студентів, пов'язаних з проблемою комунікації, процесом навчання в ЗПТО і технологічного підходу до його забезпечення.

Факультатив, обсягом шість кредитів (180 годин), передбачав три змістових модулі. Так, перший модуль „Теоретичні аспекти використання комунікативних технологій у професійному навчанні” мав за мету систематизувати знання студентів про комунікацію в навчальному процесі і узагальнити інформацію про види комунікативних технологій в професійному навчанні ЗПТО. Ураховуючи, що студенти вже володіли інформацією про технологічність комунікативних процесів, важливим було донести інформацію про види комунікативних технологій відповідно до дидактичної мети. Окрему лекцію було присвячено характеристиці комунікативно-мотиваційних

технологій, спираючись на знання студентів про важливість, суть і особливості навчальної мотивації учнів у професійному навчанні. Студентам було запропоновано заповнити таблицю класифікації таких технологій з визначенням мети, змісту, технік забезпечення (створення ситуацій успіху, фасилітаційні технології, мотиваційні тренінги). Результатом стало розроблення студентами кейсів, присвячених опису історичного, дидактичного, методичного підґрунтя для використання даних технологій.

Так, на практичному занятті з факультативу відбувалося ознайомлення студентів з алгоритмом створення ситуації успіху в навчанні учнів як комунікативно-мотиваційною технологією. Звертали увагу на етапність роботи, що передбачає:

1. Зняття страху, що допомагає перебороти невпевненість у власних силах („Люди вчаться на своїх помилках і знаходять інші шляхи вирішення проблем”).

2. Авансування успішного результату, що допомагає викладачеві висловити тверду переконаність у тому, що його учень обов’язково впорається з поставленим завданням. Це, в свою чергу, переконує учня у власних силах і можливостях („У тебе обов’язково вийде”, „Я навіть не сумніваюсь у позитивному результаті”).

3. Прихований інструктаж учня про способи і форми здійснення діяльності, що допомагає учневі уникнути поразки, а досягається шляхом побажання („Можливо краще почати з ...”, „Виконуючи роботу, не забудьте про ...”).

4. Внесення мотиву, що показує учневі те, заради чого або кого здійснюється ця діяльність, кому буде добре після її виконання („Без твоєї допомоги твоїм друзям не впоратись...”).

5. Персональна винятковість, що визначає важливість зусиль учня в діяльності, що здійснюється або здійснюватиметься („Тільки ти міг би...”, „Тільки тобі і можу доручити...”).

6. Мобілізація активності або педагогічне виконання, що спонукає до виконання конкретних дій („Ми дуже хочемо розпочати роботу...”, „Так хочеться швидко побачити...”).

7. Висока оцінка деталі, що допомагає емоційно пережити не результат в цілому, а якусь окрему деталь („Найбільше мені сподобалось у твоїй роботі...”, „Найбільше тобі вдалося...”).

Відпрацювання студентами таких технологій в навчанні учнів надало можливість розширити базу комунікативно-мотиваційних технологій, створити підґрунтя для удосконалення власної діяльності в подальшому. Паралельно звертали увагу на рефлексивність у власній діяльності з відбиттям досягнень і прогалин, утруднень у такій діяльності.

Узагальнення інформації про комунікативно-інформаційні технології в навчанні учнів ЗПТО забезпечувалося шляхом самостійного добору студентами матеріалу про діалогічно-дискусійні технології і технології проблемного навчання, який було представлено в формі доповіді з визначенням переваг їхнього використання в навчальному процесі і вимог до викладача ЗПТО. Слід відзначити, що завдяки вивченню передбачених навчальним планом педагогічних дисциплін, студенти добре розуміються на таких технологіях, у зв'язку з чим завданням було лише адаптувати їх до процесу професійного навчання, виробити певні поради. Під час проведеного „круглого столу” студенти обговорювали сучасні тенденції розвитку технологій проблемного навчання учнів закладу професійно-технічної освіти в зв'язку з упровадженням дуальності професійної освіти, наводили приклади з досвіду зарубіжних країн.

З використанням методу „займи позицію” проводили аналіз і обговорення висловлень різних теоретиків і практиків професійно-технічної освіти. Студенти мали можливість використовувати дискусійні технології з переконання аудиторії. Розглядаючи протилежні позиції з дискусійної проблеми, студенти знайомилися з альтернативними поглядами, прогнозували наслідки індивідуальних позицій. У продовження студенти розробляли

тематику дискусій з використанням дидактичного матеріалу дисциплін ЗПТО, технології організації дискусій на обрані теми з відбиттям етапності у підготовці до проведення дискусії і реалізації.

Представлення системно інформації про комунікативно-професійні технології і їхню роль у навчальному процесі ЗПТО (технології моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; ігрові технології (рольові, ділові ігри)) відбувалося шляхом підготовки інформації окремими студентами і організацією її обговорення в аудиторії. Подальшим завданням для студентів було створення банку ситуацій професійної діяльності, розроблення рольових і ділових ігор у мікрогрупах. Під час занять використовували метод „синтез думок”, коли викладач об'єднував студентів в групи по чотири особи і відповідно до наданої ролі під час групової роботи всі разом вирішували проблеми створення квазіпрофесійних умов професійної підготовки певних професійних галузей, що потребували колективного розуму, спільної, а не індивідуальної роботи.

Окрему увагу було приділено інформації про комунікативно-контрольні технології. Навчали студентів рефлексії власної діяльності, ознайомлювали з технологіями організації рефлексії учня на уроці. Студенти працювали над виробленням власного досвіду з реалізації етапів таких технологій: зупинка предметної діяльності; відновлення послідовності виконаних дій; вивчення складеної послідовності дій; формулювання результатів; перевірка гіпотез у подальшій діяльності.

Отже, використання потенціалу змісту визначених дисциплін, внесення змін у їхній зміст, а також розроблення додаткового факультативу створили умови для розширення і поглиблення інформації про суть, види комунікативних технологій, особливості технологічного підходу до організації професійного навчання тощо. Цей напрям процедурно-технологічного етапу змістово-процесуального компоненту системи формування готовності студентів до використання комунікативних технологій забезпечував

теоретичне підґрунтя для практичної діяльності студентів-майбутніх фахівців у учнівському середовищі.

Обрання активних методів під час професійної підготовки студентів забезпечило формування теоретичного підґрунтя. Інтерактивний характер лекцій передбачав розгортання полеміки між студентами. У процесі такої роботи студенти краще осмислювали матеріал, мали змогу уточнити незрозумілі моменти, вчилися один в одного аргументувати, узагальнювати, повідомляти власну точку зору, збагачували свій досвід альтернативними варіантами вирішення поставленої проблеми. Провідною метою було не тільки збагачення і розширення теоретичних знань студентів з досліджуваної проблеми, але й розвиток їхнього мислення, розширення його меж, формування погляду на використання комунікації як дієвого засобу педагогічної діяльності. Така цілеспрямована і послідовна робота в межах інформаційно-теоретичного напряму процедурно-технологічного етапу системи формування готовності інженера-педагога забезпечила становлення її когнітивного компоненту.

Оскільки готовність до використання комунікативних технологій у професійному навчанні передбачає сформованість операційно-діяльнісного компоненту як спроможності застосування вироблених зразків поведінки майбутнього фахівця, важливим було забезпечити діяльнісний напрям для формування умінь і навичок використання студентами комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

Діяльнісний напрям передбачав організацію спеціальної роботи, спрямованої на відпрацювання дій, спираючись на схему орієнтовної основи діяльності з використання комунікативних технологій. У зв'язку з діяльнісним характером необхідних умінь, основними формами виступали практичні заняття з різних дисциплін, які мають потенціал у формуванні досліджуваної готовності. Основним методом виступало створення квазіпрофесійних ситуацій і їхнє вирішення, використання ігрової діяльності (ділових і рольових

ігор), мозкові штурми, метод „акваріуму” в різних варіаціях тощо, які ініціюють активну участь студентів у використанні умінь практичної діяльності з використанням комунікативних технологій, передбачають повторюваність дій за певним шаблоном, що сприяє засвоєнню дій за виробленим алгоритмом разом зі стимулюванням проявів творчості для вироблення нових зразків поведінки.

Активна форма занять з дисципліни „Теорія і методика виховної роботи” забезпечувала формування одночасно комплексу професійних умінь і навичок, культури педагогічної праці, закріплювала або підвищувала інтерес до виконання педагогічних функцій в закладах професійно-технічної освіти, до взаємодії з учнями, поглиблювала знання студентів, виховувала їхні моральні якості, забезпечувала розробленим методичним матеріалом для проходження практики в закладах професійно-технічної освіти (готові апробовані сценарії виховних заходів). Презентація розроблених студентами сценаріїв виховної роботи з учнями за обраними і обґрунтованими напрямками виховання (моральне, трудове, фізичне, естетичне, сімейне) супроводжувалася обговоренням пропонованих комунікативних технологій у взаємодії з учнями. Так, було розглянуто і обговорено зокрема комунікативно-мотиваційні технології (розроблення студентами технологій створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації, фасилітаційних технологій, що заохочували б учнів до активної участі в виховному заході). Студенти відпрацьовували комунікативні кліше звернення до аудиторії, підтримки зв'язків з нею, заохочення до участі в обговоренні актуальних для молоді питань „Людина і професія”, „Я – активний громадянин своєї країни!”, „Мій край – моя історія жива!” тощо.

Під час проведення занять з „Методики професійного навчання” велика увага приділялася формуванню навичок самостійної роботи, самоосвіти, умінню працювати з літературою щодо використання комунікативних засобів, проектування і реалізації процесу взаємодії в професійному навчанні, його удосконалення.

Отже, на практичних заняттях студенти проходили складний шлях від невмілих дій до більш вмілих, від непрофесійних до професійних, які характеризувалися тим, що на конкретних етапах навчання у студентів з'являються якісні зміни в їхніх діях, розробці, прийнятті та здійсненні педагогічних рішень з використанням комунікативних технологій в професійному навчанні учнів. У змісті та засобах дій виявлялися нові професійні, психічні утворення (ініціативність, відповідальність, комунікативність). Якщо на початку навчання студенти виявляли свою неготовність до організованої з боку викладача взаємодії в аудиторії, то в подальшому завдяки сформованому теоретичному підґрунтю з проблеми комунікації, правил її використання, упевненості у власних комунікативних діях, студенти ставали більш активними.

Модуль „Методичні аспекти використання видів комунікативних технологій в професійному навчанні учнів ЗПТО” факультативу (додаток Є) передбачав проведення занять з використанням проектної діяльності студентів з вироблення методичних аспектів використання певних технологій. Модуль „Практичні аспекти відпрацювання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів ЗПТО” забезпечував вироблення зразків поведінки студентів під час використання комунікативних технологій у змодельованих ситуаціях. Спочатку в роботі зі студентами було використано вправу „Ідея”, мета якої було визначити провідну ідею (мету) використання комунікативних технологій. Так, під час дискусії в малих групах та загальному обговоренні студенти визначали провідну ідею професійного навчання з застосуванням комунікативних технологій і обґрунтовували доцільність і особливості їхнього використання. Студенти розмірковували над питаннями: „Чи дійсно комунікативні технології є найбільш ефективними для розвитку базових навичок учнів?”, „Чи можна класифікувати комунікативні технології за формою організації навчальної діяльності учнів?”, „Яка форма організації роботи учнів є найбільш ефективною під час професійного навчання?” тощо.

Потім студенти опановували розроблені різними авторами технології з виробленням умінь їх використовувати на практиці.

З використанням методу організації групової роботи студентам було запропоновано скласти таблицю „Етапи реалізації комунікативних технологій в педагогічному процесі ЗПТО”, в які окремо визначалися дії педагога і учнів за етапами (додаток 3).

Проте провідним було засвоєння розроблених технологій як основи для подальшої їхньої модифікації, удосконалення відповідно до поставлених завдань, потреб аудиторії тощо. Так, студентів було ознайомлено з тренінгом на тему „Формування мотивації до навчальної діяльності”, розробленим А. Острогляд (додаток Й). Після обговорення його основних положень, студенти програвали елементи тренінгу. Потім було конкретизовано проблему учнівської аудиторії (відсутність потреби у виконанні самостійних завдань, у відвідуванні факультативу тощо), а студентам дано завдання з підбору матеріалу за зразком, спрямованого на вирішення поставлених завдань. Працюючи в такий спосіб, у студентів вироблялися вміння розроблення власних технологій, а отже й впевненість у власній спроможності долати поширені проблеми в навчальній діяльності учнів. Студенти з інтересом знайомилися з напрацюваннями один одного, аргументували власне ставлення до них, вносили пропозиції щодо покращення.

Студенти, на основі сформованих знань алгоритму створення ситуації успіху в навчанні учнів як комунікативно-мотиваційної технології, підбирали власні фрази відповідно до конкретних квазіпрофесійних ситуацій професійної діяльності викладача ЗПТО.

Ураховуючи визначену науковцями [222, с. 136-137] роль фасилітатора, що потребує від педагога певних умінь, створювали умови для формування цих умінь у студентів: уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати як хід подій, так і стиль поведінки учнів; налагоджувати просту і плідну комунікацію між членами навчальної групи; аналізувати і корегувати дії учнів; діагностувати і заохочувати ефективну (корегувати неефективну) поведінку;

сприяти створенню моделі ефективної поведінки; забезпечувати зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу, не використовуючи при цьому „наступальних” і „оборонних” форм спілкування; знаходити та активізувати конструктивні моделі поведінки при внутрішньогруповій взаємодії; активізувати подібні моделі у міжгруповій роботі; викликати довіру учнів, бути терплячим; бути справедливим, обирати нейтральну позицію при оцінюванні роботи.

Важливим завданням проведення факультативу було формування умінь студентів з самоаналізу власної діяльності – рефлексивних умінь як компоненту готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні. Використовували анкетування студентів з самооцінкою власних переваг і недоліків, обговорення здобутків і проблем тощо. Студенти відзначали, що оводіли комунікативним і педагогічним досвідом, який зможуть використовувати в майбутньому. Виробляли рекомендації для покращення своїх педагогічних і зокрема комунікативних навичок: застосовувати комплекс методів та прийомів організації комунікативної діяльності учнів; використовувати нестандартні методи та форми проведення занять, які краще активізують роботу учнів та зацікавить їх в подальшому навчанні; виробляти і використовувати нові технології, приділяти велику увагу емоційності проведення занять, адже емоційні заняття запам'ятовуються на довше тощо.

Заключним у процедурно-технологічному етапі і найважливішим щодо демонстрації сформованої готовності студентів, коригування її компонентів виступав *професійно-практичний* напрям, що передбачав використання студентами знань і вмінь в професійній діяльності під час педагогічних практик, які забезпечували не тільки зв'язок теорії з практикою, а й перевірку готовності майбутніх фахівців до використання комунікативних технологій у навчанні учнів, до постійної самоосвіти і самовдосконалення, постійного спілкування і взаємодії з учнями.

Завдання проходження педагогічної практики для студента полягали в такому: 1) ознайомитися з навчальним закладом: вивчити організацію педагогічного процесу, документацію, у якій відображено зміст професійної підготовки і вимоги до майбутніх фахівців; 2) ознайомитись з основними напрямками роботи педагогічного колективу навчального закладу; 3) вивчити досвід навчальної, методичної, виховної роботи викладача, майстра виробничого навчання; 4) розробити дидактичний проект, провести уроки й оцінити ступінь реалізації власного проекту; 5) удосконалювати техніку педагогічного спілкування; 6) розробити дидактичний проект навчання окремих тем навчального матеріалу із загально-професійних та професійних заходів (додаток Ж).

Під час виконання завдання з характеристики навчального закладу, в якому проходив практику студент, звертали увагу на важливість визначення особливостей навчальної діяльності, спрямованої на підготовку фахівця певної виробничої професії. Студенти проводили аналіз освітньо-кваліфікаційної програми та навчального плану підготовки фахівця, визначали роль комунікативної функції викладача у викладанні окремих дисциплін плану. Визначали стратегічні та тактичні цілі. Однією з цілей обов'язково визначалася комунікативна готовність учнів, яку студенти конкретизували як „уміння організовувати роботу бригади, налагоджувати контакт із колегами, коментувати свою діяльність і обґрунтовувати ухвалені рішення стосовно даної проблеми” (Олег М.); „уміння спілкуватися за допомогою спеціальних термінів” (Юлія Є.). Крім цього завданням для студентів було й визначення цілей власної комунікативної діяльності під час педагогічної практики: налагодження стосунків з педагогічним колективом закладу, з колективом учнів групи, за якою закріплювався студент; визначення позитивних зразків комунікативної взаємодії педагогів з учнями; вироблення й відпрацювання зразків використання комунікативних технологій в навчальному процесі.

Так, під час відвідування навчальних занять викладачів закладу професійно-технічної освіти в щоденнику спостережень студенти відбивали

аспекти комунікативної діяльності викладача, методи і прийоми комунікативної діяльності, які використовувалися досвідченими практиками. Після першого тижня практики було проведено круглий стіл зі студентами, на якому було обговорено ті позитивні прийоми, які вони мали презентувати і відбити доцільність і ефективність їх використання. Завданням для студентів було представити ситуацію і розробити подібні до неї, де такий комунікативний прийом може бути використаним. Так, студенти презентували комунікативні прийоми заохочення учнів до навчальної діяльності (наведення прикладів із власного досвіду, прикладу досвідчених майстрів виробництва, видатних постатей у відповідній галузі; створення проблемних ситуацій, які стимулювали інтерес і мотивацію учнів до їхнього розв'язання, тощо). Цікавими виявилися дослідження студентами комунікативних технологій, використовуваних викладачами під час контролю знань і умінь учнів. Програючи такі ситуації у власній презентації, студенти відпрацьовували певні зразки комунікативної поведінки. Так, студенти наводили критичні ситуації, в які потрапляли окремі викладачі: при швидкому темпі повідомлення нової інформації учні виявляли відкрите невдоволення й опір; підготовлений викладачем для опанування учнями не враховував недостатню готовність учнів до його сприйняття; виникнення конфліктної ситуації між учнями на попередньому занятті тощо. Презентуючи такі ситуації, які спостерігали і переживали не як активні учасники, а саме як спостерігачі за поведінкою учнів, а особливо викладачів, студенти пропонували і власні вирішення, відбиваючи при цьому позитивні і можливі негативні наслідки.

Студенти при цьому визначали професіоналізм комунікативної поведінки викладачів: „заслуговує поширення вміння викладача професійно вести себе у критичних ситуаціях” (Олена М.); „відчувається небайдужість викладача і його знання колективу в цілому і кожної окремої особистості учня в ньому” (Олег М.); „правильно підібране перше речення викладачем дозволило в подальшому побудувати продуктивну спільну діяльність на уроці” (Надія Ф.).

Намагалися донести до студентів важливість опрацювання різних ситуацій комунікативної діяльності в навчанні учнів ЗПТО, що забезпечить вироблення саме усталених зразків комунікативної діяльності.

Під час відвідування занять викладачів студенти оцінювали їхній контакт з аудиторією, а спілкуючись з викладачами, дізнавалися про їхній шлях вироблення досвіду взаємодії з учнівською аудиторією. Аналізуючи комунікативну діяльність, стиль спілкування викладача з учнями, дотримання ним вимог педагогічної етики, студенти фіксували в звітах: „викладач успішно керував навчальним процесом та створив сприятливий психологічний клімат на занятті, що сприяло засвоєнню учнями нового матеріалу” (Олег М.); „викладач створила сприятливу атмосферу, відношення до кожного учня було особливим, наче вона спілкується зі своїми дітьми; вміє керувати навчальним процесом, володіє педагогічним тактом і культурою мови” (Олена З.); „викладач уміє керувати навчальним процесом, на занятті створений робочий клімат, тон достатньо суворий, культура мови висока, у критичних ситуаціях викладач поведився професійно” (Юлія Є.); „викладач уміло керував навчальним процесом, тон, стиль відноси, манера спілкування з класом були на високому рівні, що сприяло позитивному клімату в аудиторії та гарному психологічному настрою групи” (Надія Ф.).

Під час розроблення дидактичного проекту уроків з різних дисциплін відповідно до напрямку професійної підготовки і закладу-базу практики студенти розробляли комунікативні технології. Так, студентом (Ігор М.) було запропоновано такий проект з мотиваційно-комунікативної технології на занятті за темою „Система технічного обслуговування та ремонту двигуна легкового автомобіля ВАЗ-2109” дисципліни „Експлуатація машин”: „Щоб автомобіль не доставляв зайвих проблем, необхідно регулярне проведення технічного обслуговування. Контроль за станом машини дозволить вчасно виявити проблеми і усунути їх. Таким чином, можна вберегтися від зайвих витрат і заощадити чимало часу. Технічне обслуговування транспортних засобів є сукупністю заходів, які автовласник повинен періодично вживати,

щоб підтримувати справний стан транспортного засобу. Ці заходи носять профілактичний характер, тому що спрямовані на запобігання поломок, а не на їх усунення, на відміну від ремонту. Так, витративши півгодини на заміну моторного масла, власник автомобіля захищає себе від поломки мотора внаслідок недостатньої змащення деталей. Звичайно, вічний автомобіль поки ніхто не винайшов, і рано чи пізно його все одно доведеться ремонтувати, але якщо нехтувати технічним обслуговуванням, ремонт доведеться проводити в декілька разів раніше, а його вартість буде незрівнянно вище. Тому, щоб у Вашій майбутній професійній діяльності не відбувалося таких негараздів, уважно слухайте”.

Реалізуючи дидактичні проекти за запропонованою схемою (Додаток 3), студенти відзначали місце комунікативних технологій на різних етапах, розробляли і реалізовували їх під час практики в закладах професійно-технічної освіти.

Так, завданням для студентів з вироблення умінь використання комунікативно-мотиваційних технологій було створити ситуації успіху та психологічної підтримки за різних умов:

Завдання 1. Учень не може побудувати логіку власної відповіді. Запропонуйте схему-основу відповіді.

Завдання 2. Учень хвилюється під час відповіді. Запропонуйте слова підбадьорення.

Завдання 3. Учень відмовляється приймати участь в обговоренні питань на уроці. Оберіть фрази для мотивації його участі. Запропонуйте декілька варіантів.

У подальшій роботі студентам було запропоновано створити банк ситуацій утруднення під час організації навчальної діяльності учнів, свідками яких вони були під час проходження педагогічної практики. Студенти розкривали і характеризували роль викладача як фасилітатора в таких ситуаціях.

До початку практики і під час її проведення зі студентами проводили мотиваційні тренінги із застосуванням вправ, технік, мозкових штурмів, дискусій, ігор, які дозволяли сформулювати усвідомлену настанову учнів на навчальну діяльність як особистісно значущу, забезпечували створення позитивного освітнього середовища як умови для ефективної пізнавальної діяльності. Запроваджувалися тренінгові форми навчання, що на відміну від традиційних, значно більшою мірою активізували потенціал учнів. Так, було проведено мотиваційний тренінг „Мотиви мого навчання” з використанням вправ „У навчанні мені подобається...”, „Я навчаюся в ЗПТО тому, що...”, „Самореклама”, „Сила моїх бажань”; мозкових штурмів „Спілкування – це...”, „Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування...” тощо.

У підготовці до проведення тренінгів зі студентами було опрацьовано матеріал, рекомендований В. Федорчук [221], обговорено „Підказки тренеру-початківцю” І. Вачкова [38], матеріали з тренінгової роботи К. Фопеля [223]. На основі проведеного аналізу тренінгів, їхньої структури, а також за запропонованими науковцями (В. Климчуком [103], Л. Помиткіною [183]) тренінговими вправами, орієнтовно-тематичними планами тренінгів (додаток К) студенти самостійно добирали матеріал і створювали проекти авторських тренінгів, в основу яких було покладено вирішення виявлених в певній учнівській аудиторії проблем.

З метою опанування прийомів використання комунікативно-інформаційних технологій (діалогічно-дискусійних й технологій проблемного навчання) спочатку студенти відзначали їхні особливості у використанні досвідченими викладачами під час спостережень за їхньою педагогічною діяльністю. У подальшому завданням для студентів було упровадження окремих елементів у власні дидактичні проекти: постановка проблемних питань на різних етапах уроку; формулювання дискусійних запитань. Оскільки студенти вже мали теоретичне підґрунтя про суть і особливості таких технологій, яке отримали під час навчання різних дисциплін у межах

інформаційно-теоретичного напряму процедурно-технологічного етапу, а також сформовані уміння і навички їх використання в квазіпрофесійній діяльності, під час проходження реальної практики у студентів не виникало суттєвих утруднень. Важливим було відчутти власну спроможність практичної реалізації цих технологій. Проведення занять із застосуванням інноваційних методів і форм підготовки сприяло розвитку у студентів творчого мислення, формуванню умінь визначати власну позицію та використовувати набуті психолого-педагогічні знання в різних навчально-професійних умовах. Запровадження кейс-методу на практичних заняттях дозволило студентам відпрацьовувати варіанти розв'язання проблемних, конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Завданням для студентів під час практики було відпрацювання комунікативно-професійних технологій в навчальній діяльності з учнями. Студенти розробляли квазіпрофесійні ситуації майбутньої професійної діяльності учнів у обраній виробничій галузі, для вирішення яких пропонували підготовлений ними алгоритм аналізу і рішення. Після групового обговорення під час організованої студентом-практикантом комунікації з учнями за допомогою інтерактивних методів („дерево рішень”, «„снігова куля”, „займи позицію”, „коло ідей”) учні висловлювали свою думку, аргументували її щодо вирішення ситуацій практичної професійної діяльності. Студенти навчалися бути керівниками такої комунікативної взаємодії між учнями, управляли їхньої навчальної діяльністю, узагальнювали висловлені думки.

Використання ігрових технологій, якими опанували студенти, підвищували інтерес і зацікавленість учнів у навчальній діяльності. Так, студентами було організовано рольові ігри в різних ЗПТО: „До перукарні завітав новий клієнт”, „Презентація переваг моєї професії”.

Під час відпрацювання комунікативно-контрольних технологій, зокрема технології рефлексії учнів у навчанні студенти працювали над виробленням умінь реалізації етапів: зупинка предметної діяльності; відновлення послідовності виконаних дій; вивчення складеної послідовності дій;

формулювання результатів; перевірка гіпотез у подальшій діяльності. Крім цього під час тренінгової роботи з учнями після виконання запропонованих вправ студенти використовували вправи на рефлексію їхньої діяльності за допомогою запитань „Чи важко було сформулювати відповіді?“, „Що викликало найбільші утруднення?“, „У чому причина таких утруднень?“ тощо.

Як рефлексивні завдання для самих студентів під час практики було запропоновано сформулювати рекомендації і пропозиції щодо власної подальшої педагогічної діяльності. У звітних документах студенти відзначали: „з педагогічного досвіду викладача дуже цінним було те, як він зміг зацікавити вивченням нового матеріалу учнів, що заслуговує поширення на практиці” (Надія Ф.); „власні помилки викликали бажання удосконалювати стиль спілкування і взаємодії з учнями” (Юлія Є.).

Для забезпечення самоаналізу і самовдосконалення студентів в програму практику було включено пункти з питаннями, на які студенти мали відповісти за запропонованим кліше самоаналізу проведеного навчального заняття:

1. Ваші побоювання перед проведенням заняття?
2. Ваші очікування перед проведенням заняття?
3. Що б Ви змінили в розробленому?
4. Які б доповнення Ви внесли в план і організацію заняття?
5. За підсумками заняття які Ваші очікування виправдалися?
6. Ваша оцінка проведеного заняття. Що треба вдосконалити?

Аналіз звітної документації студентів дозволив узагальнити, що найбільше побоювань студентів-практикантів були пов'язані з незрозумілими запитаннями з боку учнів, незрозумілість для учнів викладеної теми. У зв'язку з цим, у подальшій роботі було організовано тренінг з вироблення й формулювання уточнюючих питань, питань-роз'яснень.

Щодо очікувань перед заняттям студенти відзначали власні сподівання на зацікавленість і активність учнів на занятті. Для того, щоб такі сподівання справдилися, проводили цикл методичних порад щодо використання „цікавого початку уроку” з відбору матеріалу, який стимулює увагу і зацікавленість

учнів. Окрему увагу було приділено можливостям використання проблемних питань під час уроку, ознайомленню з правилами організації дискусій на уроках.

Під час самооцінки студенти були самокритичними, висловлювали розроблені ними рекомендації з удосконалення розроблених дидактичних проектів. Основним критерієм для самооцінювання виступало досягнення поставленої дидактичної мети і доцільність використаних засобів і методів для її досягнення. Студенти відзначали: „В педагогічній діяльності потрібно досконально знати те, що ти викладаєш, а також вміти зацікавити учнів до співпраці, щоб не було відчуття, що розмовляєш сам з собою” (Надія Ф.); „від проведеного заняття отримала внутрішнє задоволення та реалізувала поставлені дидактичні та виховні цілі, подолала бар’єр між великою кількістю інформації та обмеженістю часу завдяки правильній організації комунікативної взаємодії з учнями” (Юлія Є.).

Для вироблення навичок подолання певних утруднень студентам було запропоновано активну роботу з виконання вправ на формування впевненості у власних силах в навчальній діяльності (додаток Л).

Отже, відповідно до розробленої програми педагогічної практики студентів, у якій повідним було визначено комунікативний аспект, звертали увагу керівників і студентів на необхідності активної роботи з відпрацювання комунікативних технологій навчальної діяльності на практиці. Методами реалізації роботи в цьому напрямі виступали способи організації діяльності студентів, сформульовані як завдання до педагогічної практики. Так, аналізуючи професіограму фахівця професійно-технічної галузі, студенти визначали в ній місце комунікації і комунікативних технологій. Спостерігаючи за організацією навчальної діяльності учнів, визначали переваги і недоліки в використанні комунікативних технологій викладачами закладу професійно-технічної освіти, майстрами виробничого навчання. Розробляючи проекти власної педагогічної діяльності, особливу увагу студенти приділяли добору комунікативних технологій відповідно до мети заняття, розробляли методичне

забезпечення занять відповідно до змістового наповнення навчальних дисциплін.

Окрему увагу приділяли підготовці студентів до практичного впровадження розроблених дидактичних проектів: разом зі студентами розробляли, аналізували і обговорювали моделі педагогічного спілкування під час реалізації проекту комунікативної діяльності в професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти. Звертали увагу студентів на роль і важливість використання методів самоаналізу і самовдосконалення власної комунікативної діяльності. Набутий самостійний досвід в підготовці та проведенні виховних заходів в ЗПТО складав основу професійно-якісної роботи студента під час організації дозвілля учнів закладів професійно-технічної освіти.

Під час виробничої практики студентів обговорювали у „колі друзів” фактори, що перешкоджають застосуванню інноваційних комунікативних технологій. Такими перешкодами студентами було визначено: 1) власну інерцію; 2) розчарування від невдач; 3) відсутність підтримки й допомоги керівництва в цьому питанні; 4) ворожнеча людей (заздрість, ревності), які негативно сприймають прагнення до нового; 5) неадекватний зворотний зв'язок із колегами та керівниками (відсутність об'єктивної інформації про себе); 6) стан здоров'я; 7) нестача часу; 8) обмежені ресурси, скрутні життєві обставини. Окреслювали шляхи подолання виявлених факторів у вигляді створення власних „програм дій”, де з використанням технологічного підходу окреслювали етапи і конкретні заходи, які необхідно вжити для подолання або мінімізації впливу певного фактору.

Після ознайомлення і обговорення порад психолога (10 особистісно – орієнтаційних способів впливу), відпрацьовували способи у взаємодії з учнями:

1. „Прохання” (замість „наказу”): „Прошу Вас...”, „Будь ласка, сгодіть...”, „Не могли б Ви...”.

2. „Порада” (замість „рішення”): „Я б Вам порадив...”, „Я думаю, що...”, „От Вам порада досвідченої людини...”.

3. „Довірча бесіда” (замість „допиту”): „Могли б Ви розкрити причину Вашого вчинку, якщо це не є таємницею..”, „Чи можу я Вам...”.

4. „Акцент на достоїнствах” (замість „критики”): „Ви такий працездатний...”, „При Вашій охайності...”, „Ваш тонкий смак дозволяє...”, „Мені найбільше в Вас подобається...”.

5. „Симпатія”, що виявляється відкрито (замість „ярлика”): „Я радий Вас бачити...”, „Мені приємна бесіда з Вами...”, „Я люблю працювати з Вашою групою...”, „Будь ласка...”.

6. „Проекція результату” (замість „погрози”): „Якщо Ви... то потім Вам...”, „Якщо так, то тоді...”, „Якщо Ви... то Вам доведеться...”, „Якщо Ви... то, як Ви вважаєте потім, Вам...”, „Якщо так, то тоді... як Ви припускаєте...”.

7. „Стати на позицію вихованця” (замість „моралі”): „Мені теж доводилося...”, „Будь я на Вашому місці...”, „Я раніше теж думав, що...”.

8. „Обговорення на рівних” (замість „відходу від вирішення проблем дитини”): „Давайте разом...”, „Подумаємо, чим це може закінчитися...”, „Як Ви себе відчуваєте...”.

9. „Делегування повноважень” (замість „гіперопіки”): „Ви маєте право...”, „Тепер Ви одержуєте право...”, „Скористайся своїм правом...” або „Я не можу позбавити Вас ваших прав...”, „Це Ваше... і тільки Ви можете прийняти остаточне рішення цього питання”.

10. „Акцент на результаті діяльності” (замість „акценту на особистому успіху”): „Ми (Ви) сьогодні добре потрудилися”, „...багато встигли”, „Як добре вийшло!”.

Така робота виявилася ефективною, адже забезпечувала вироблення студентами мовних кліше як основи для взаємодії з учнями в професійному навчанні. У подальшому звертали увагу студентів під час проведення ними уроків професійного і виробничого навчання на використання різних методів взаємодії з класом або окремим учнем.

Останнім структурним компонентом системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти є *оцінно-результативний компонент*, який дозволяє оцінити, по-перше, результат упровадження системи, по-друге, ефективність проведеної роботи. В межах реалізації цього етапу було проведено діагностичні методики, запропоновані на контрольному етапі експериментальної роботи.

Отже, упровадження розробленої і теоретично обґрунтованої системи формування готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти представляла собою комплекс, цілісну, системну, поетапну діяльність з реалізації визначених компонентів. На кожному етапі використовувалися підібрані форми і методи роботи, адекватні поставленим завданням і окресленому змісту діяльності з використанням потенційних можливостей всіх компонентів змісту професійної підготовки майбутніх фахівців.

3.3 Аналіз результатів експериментального дослідження

На контрольному етапі експериментальної роботи було проведено аналіз результатів експериментальної роботи, отриманих після упровадження розробленої системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів у закладі професійно-технічної освіти в експериментальній групі студентів.

Аналіз ефективності впровадженої в ході формувального експерименту розробленої системи формування готовності інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів у закладі професійно-технічної освіти здійснювали відповідно до послідовності, яка визначена в параграфі 3.1 і з використанням визначених методик. Послідовно відстежували ті зміни, які відбувалися в кожного студента, фіксували їх, зводили до одного показника і узагальнювали. Відповідно

визначався рівень готовності студента за кожним показником і критерієм. Так, узагальнення отриманих результатів щодо готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за мотиваційно-ціннісним критерієм представлена в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

**Готовність студентів ЕГ і КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм
на контрольному етапі експерименту (у %)**

Критерій і показники (характер виявлення, рівень сформованості)	Групи	
	КГ (118 осіб)	ЕГ (122 особи)
Мотиваційно-ціннісний:		
1) характер мотивації до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО:		
стійкий	13,6	26,2
ситуативний	34,0	57,4
відсутній	52,4	16,4
2) рівень сформованості пізнавального інтересу до опанування комунікацією в професійному навчанні:		
високий	11,9	31,2
середній	27,2	62,3
низький	60,9	6,5
3) сформованість потреби у виробленні і самовдосконаленні вироблених зразків комунікативної взаємодії в професійному навчанні:		
сформована	17,0	30,3
частково сформована	34,0	68,1
несформована	32,0	1,6
4) рівень сформованості системи особистісних характеристик, значущих для використання комунікативних технологій у професійному навчанні (активність, самостійність, комунікативність, організованість, відповідальність)		
високий	15,3	29,5
середній	54,4	66,4
низький	30,3	4,1

Як бачимо з таблиці 3.6, стосовно показників за ціннісно-мотиваційним критерієм необхідною є спеціально організована робота, відсутність якої призводить до того, що серед студентів контрольної групи залишається

велика частка таких, які не усвідомлюють важливість комунікативних технологій у власній педагогічній діяльності, не мають потреби, інтересу і мотивації до їх опанування. Такі результати відповідають і результатам пілотного дослідження, проведеного серед студентів-випускників до початку експериментальної роботи з упровадження розробленої системи.

Стосовно студентів експериментальної групи отримані результати засвідчили необхідність посилення роботи, спрямованої на зміну характеру мотивації студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО з ситуативного (57,4%), що вимагає постійного зовнішнього стимулювання з боку викладачів ЗВО і ЗПТО, на стійкий.

Узагальнено результати щодо рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за мотиваційно-ціннісним критерієм в ЕГ і КГ представлено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

**Готовність студентів ЕГ і КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм
на контрольному етапі експерименту (у %)**

Групи	Рівні готовності		
	Низький	Середній	Високий
ЕГ (122 особи)	7,1	63,6	29,3
КГ (118 осіб)	48,1	37,4	14,5

На контрольному етапі експериментальної роботи 29,3 % студентів ЕГ демонстрували високий рівень готовності до використання комунікативних технологій, підґрунтям якої є високий рівень сформованості пізнавального інтересу до опанування комунікацією в професійному навчанні; стійкий характер мотивації до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО. Такі студенти виявляли сформовану

потребу в виробленні і самовдосконаленні вироблених зразків комунікативної взаємодії в професійному навчанні учнів ЗПТО. Викладачі визначали в таких студентах високий рівень сформованості системи особистісних характеристик, значущих для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО: студенти були активними, самостійними, комунікативними, організованими і відповідальними. Вони з задоволенням і бажанням приймали участь у дидактичних заходах на базах практики, вільно, без утруднень взаємодіяли з учнями ЗПТО у професійному навчанні і в позааудиторній роботі. В КГ по закінченню навчання на бакалаврському рівні таких студентів було виявлено 14,5 %.

Позитивним став той момент, що значно зменшилася кількість студентів, що залишилися на низькому рівні готовності за ціннісно-мотиваційним критерієм до використання комунікативних технологій – 7,1 % ЕГ і майже половина (48,1%) студентів КГ. Це ті студенти, в яких не вдалося подолати існуючу проблему з організації дидактичного процесу в ЗПТО під час практики, його оптимізації за рахунок використання комунікативних технологій. Бесіди з такими студентами підтвердили передбачення відсутності мотивації до обраної професії інженера-педагога, зокрема до реалізації її педагогічного напрямку. В експериментальній групі студенти, які перешли на середній і високий рівні з низького констатували зміни у власному ставленні до педагогічної діяльності, зацікавленість нею, засновану на впевненості у власних силах в організації дидактичного процесу, налагодження взаємодії з учнями ЗПТО.

Зважаючи на важливість теоретичного підґрунтя для усвідомленого здійснення діяльності взагалі і педагогічної зокрема, інтерес представляло виявлення змін у готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за когнітивним критерієм. Адже впевненість у власних силах і можливостях, на яких наголошували студенти ЕГ під час бесід після експериментальної роботи повинна мати теоретичне підґрунтя, засноване на базі знань суті комунікативної діяльності в

навчальному процесі, її особливостей, шляхів ефективної реалізації. Отримані результати комплексного вимірювання й оцінювання знань студентів під час вивчення різних навчальних дисциплін, проходження педагогічної практики, оцінок викладачів, результатів анкетування і тестування, спостережень і бесід зі студентами і викладачами з приводу оцінювання кожного окремого студента, надали можливість після опрацювання представити їх у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

**Готовність студентів ЕГ і КГ за когнітивним критерієм на
контрольному етапі експерименту (у %)**

Критерії і показники (рівень сформованості)	Групи	
	КГ (118 осіб)	ЕГ (122 особи)
<i>Когнітивний:</i>		
Рівень загально комунікативних знань:		
Високий	27,2	36,9
Середній	54,4	54,9
Низький	18,4	8,2
Рівень професійно-комунікативних знань:		
Високий	17,0	23,7
Середній	43,4	68,1
Низький	39,6	8,2
Рівень технологічно-комунікативних знань:		
Високий	11,9	25,6
Середній	27,2	51,2
Низький	60,9	23,2

Як бачимо з отриманих результатів, достатньо позитивними є результати стосовно сформованості загально комунікативних знань у студентів як ЕГ, так і КГ, що пояснюємо роботою, спрямованою на опанування студентами загальними знаннями про комунікацію як процес взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом. Адже в плані підготовки майбутніх фахівців передбачено спеціальні дисципліни, метою яких є формування в студентів системи таких знань („Стиль образу, мовлення та поведінки”, „Психологія” тощо). Втішними є результати й

стосовно сформованості на високому і середньому рівні у студентів КГ (60,4%) професійно-комунікативних знань про комунікативні процеси в професійному навчанні учнів ЗПТО, що пов'язуємо з докладання зусиль викладачів педагогічних дисциплін „Дидактичні основи професійної освіти”, „Методика професійного навчання”, „Методика професійного навчання: основні технології навчання” під час організації опанування студентами матеріалом. Особливо цінним виявився курс „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”. Порівняно з КГ у студентів ЕГ такі показники є вищими: лише 8,2% студентів ЕГ залишилися на низькому рівні сформованості загально комунікативних і професійно-комунікативних знань.

Щодо сформованості технологічно-комунікативних знань слід відзначити, що більшість студентів КГ (60,9%) мали суттєві прогалини у технологічно-комунікативних знаннях: не мали чітких уявлень про алгоритм і особливості використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО, плуталися в термінології. Це підтвердило необхідність і важливість узагальнюючого факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО”, який було організовано для студентів ЕГ, в яких таких утруднень не виникало. Той факт, що в ЕГ залишилися 23,3% студентів на низькому рівні сформованості технологічно-комунікативних знань, незважаючи на те, що це значно менше, ніж в КГ, зумовлює необхідність подальшого пошуку можливостей змісту теоретичної підготовки студентів у подоланні проблем зі створення теоретичного підґрунтя для реалізації комунікативної діяльності фахівця в навчальному процесі ЗПТО.

Інтерес представляло виявлення зрушень у студентів стосовно когнітивного компоненту готовності до використання комунікативних технологій в професійному навчанні в цілому, що представлено в таблиці 3.9.

Рівні готовності майбутніх інженерів-педагогів в ЕГ і КГ за когнітивним критерієм на контрольному етапі експерименту (у %)

Групи	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
ЕГ (122 особи)	13,2	58,1	28,7
КГ (118 осіб)	39,6	41,7	18,7

Аналіз кількісних показників уможливив такі висновки: у готовності студентів за когнітивним критерієм спостерігається позитивна динаміка як для учасників ЕГ, так і КГ. Проте, для КГ вона є менш несуттєвою: позитивна динаміка на високому рівні становить + 12,3%; на середньому рівні + 28,9%. На відміну від них, в ЕГ позитивна динаміка є більш помітною: на високому рівні – в ЕГ відбувся приріст +23,9%. Суттєво зросла також кількість студентів ЕГ з середнім рівнем готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні за когнітивним критерієм – + 44,5 %.

Оцінка сформованості показників операційно-діяльнісного критерію (рівень сформованості умінь використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО: проектувальних, організаційних, координаційно-управлінських, рефлексивних) передбачала повторне застосування таких діагностичних методів, як метод незалежних експертних оцінок та метод включеного спостереження під час практичних занять і особливо за поведінкою і діями студентів під час виробничої практики в ЗПТО. Оцінювалися результати діяльності студентів – розроблені і реалізовані ними дидактичні проекти. Крім цього, на контрольному етапі з метою отримання більшої вірогідності результатів упровадження розробленої системи було додатково використано метод аналізу ситуацій та метод аналізу звітної документації студентів після походження ними педагогічної практики в ЗПТО.

Метод аналізу дидактичних ситуацій комунікації у професійному навчанні учнів ЗПТО передбачав два етапи роботи. Студентам контрольних та експериментальних груп було запропоновано розв'язати по десять ситуацій. Студенти оцінювали за 10-ти бальною шкалою власні варіанти, використовувався метод перехресного оцінювання з обговоренням у групі студентів, а також оцінювання рішень ситуацій і участь студентів у обговоренні викладачем. Усереднений показник був врахований у підрахунках коефіцієнту сформованості показників готовності до використання комунікативних технологій за операційно-діяльнісним критерієм.

Метод аналізу звітної документації передбачав використання характеристик студентів-практикантів як діагностичного матеріалу. З цією метою нами було розроблено додаток до звітної документації. Цей додаток заповнювався методистами та керівниками практики з фахової кафедри, де вони відбивали власну думку щодо рівня сформованості визначених умінь студентів. Даний метод надав можливість більш впевнено оцінювати рівень готовності студентів до використання комунікативних технологій та діяльність студента під час їх використання й вироблення зразків комунікативної поведінки у взаємодії з учнями ЗПТО.

Дані, отримані після застосування діагностичних методів і методик, було узагальнено та систематизовано. Усереднені дані було визначено як коефіцієнт сформованості показників за операційно-діяльнісним критерієм. Отримані результати подано у таблиці 3.10.

Безсумнівно, саме цей компонент відіграє найважливішу роль у структурі готовності фахівця до використання комунікативних технологій в навчальному процесі у взаємодії з учнями ЗПТО, адже наявність знань, позитивної мотивації без сформованої системи умінь застосування всього цього на практиці, хоч і створює підґрунтя для подальшого самостійного опанування дій і елементів поведінки з використанням комунікативних технологій, втрачає сенс для здатності на етапі закінчення підготовки фахівця на бакалаврському рівні впевнено діяти, виконуючи педагогічні функції.

Рівень сформованості умінь використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО (у %)

Критерій і показники (рівень сформованості)	Групи	
	КГ (118 особи)	ЕГ (122 особи)
Рівень сформованості умінь використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО:		
<i>Проектувальних:</i>		
Високий	15,3	32,8
Середній	54,4	62,4
Низький	30,3	4,8
<i>Організаційних:</i>		
Високий	13,6	24,0
Середній	43,4	66,4
Низький	43,0	9,6
<i>Координаційно-управлінських:</i>		
Високий	13,6	25,6
Середній	45,9	51,2
Низький	40,5	23,2
<i>Рефлексивних:</i>		
Високий	11,9	22,4
Середній	52,4	64,8
Низький	35,7	12,8

Як бачимо з наведених у таблиці 3.10 даних, у студентів ЕГ відбулися суттєві позитивні зрушення в порівнянні зі студентами КГ в усіх визначених групах умінь. Найбільших результатів вдалося досягти у сформованості проектувальних умінь, що займають провідне місце, оскільки забезпечують на основі орієнтації в ситуації взаємодії в навчальному процесі відповідно до мети навчальної діяльності самостійний підбір і розроблення інженером-педагогом доречної комунікативної технології. Високий і середній рівні сформованості цих умінь продемонстрували більше 90 % студентів ЕГ (95,2%). Якісно це виявлялося на практиці в діяльності студентів, які без утруднень визначалися з видом технології, яку слід використати на певному

етапі уроку, розробляли проект її реалізації, визначали послідовність власних комунікативних дій тощо. Серед студентів КГ таких було виявлено 69,7%, що є відносно позитивним моментом і свідчить про ефективність викладання дисциплін, пов'язаних з навчанням студентів проектувальної діяльності, проте її недостатністю, ураховуючи, що на низькому рівні залишилися 30,3% студентів КГ.

Позитивну картину спостерігаємо й у сформованості організаційних умінь у студентів ЕГ (90,4% студентів мають високий і середній рівень), що виявлялося в спроможності студентів до організації власної комунікативної діяльності і спільної діяльності з учнями під час навчання з використанням комунікативної технології. Проте більшу частину позитивних результатів маємо стосовно середнього (66,4%), а не високого рівня сформованості таких умінь (24,0%). Це зумовлює необхідність додаткової уваги до формування таких умінь під час практики студентів в ЗПТО. У порівнянні з КГ студентів прикрим є той факт, що на низькому рівні залишилося 43,0% студентів групи, з якою не було організовано спеціальної роботи з упровадження системи формування готовності до використання комунікативних технологій у навчанні учнів ЗПТО. Такі студенти не прагнули до комунікативної взаємодії з учнями, не приділяли достатньої уваги власній комунікативній діяльності, що відзначили у звітній документації і викладачі ЗПТО.

Щодо координаційно-управлінських умінь студентів слід відзначити, що більша кількість студентів ЕГ демонстрували вміння налагодження взаємодії з усіма суб'єктами під час використання комунікативних технологій і управління групою комунікативною взаємодією під час навчальної діяльності учнів, сформовані на високому (25,6%) і середньому (51,2%) рівнях, порівняно з КГ, де таких студентів було 13,6% і 45,9% відповідно. Зважаючи на те, що на низькому рівні такі вміння продемонстрували 23,2% студентів ЕГ, актуальною постає посилення роботи зі студентами в цьому напрямі, розширення можливостей студентів у практичній комунікативній діяльності з

учнями під час виховної роботи, у виробничому навчанні, за рахунок практикумів тощо.

Оцінка сформованості рефлексивних умінь також переконливо свідчить про позитивну роботу зі студентами ЕГ, 87,2% з яких продемонстрували уміння аналізу і адекватної самооцінки результатів використання комунікативних технологій у навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти, сформовані на високому і середньому рівнях. У КГ таких студентів було виявлено 64,3%, при цьому на низькому рівні залишилося більше третини з групи студентів (35,7%). Як відзначили викладачі ЗПТО і викладачі-керівники педагогічної практики від ЗВО, студенти під час організації і проведення навчальних занять виявляли підвищені вимоги до власної особистості, відповідальність за підготовку і організацію взаємодії з учнями.

Узагальнено рівні готовності студентів КГ і ЕГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО за операційно-діяльнісним критерієм представлено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Рівні готовності майбутніх інженерів-педагогів ЕГ і КГ за операційно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту (у %)

Групи	Рівні готовності		
	Низький	Середній	Високий
ЕГ (122 особи)	12,6	61,2	26,2
КГ (118 осіб)	37,6	48,8	13,6

Аналіз табличних даних педагогічного оцінювання дозволив дійти висновку про наявність позитивної динаміки в готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів за операційно-діяльнісним критерієм. Ця динаміка є суттєво помітнішою для учасників ЕГ. Позитивні зміни на високому рівні в ЕГ становлять приріст на 26,2 %, а в КГ – 13,6% у порівнянні

з результатами на констатувальному етапі експериментальної роботи, коли жодний студент КГ і ЕГ не демонстрував високого рівня. Помітною є й позитивна динаміка на середньому рівні: в ЕГ – + 58,0%, а в КГ – + 45,6 %. Важливим є той факт, що студенти ЕГ краще впоралися на контрольному етапі з вирішенням ситуацій практичної взаємодії з учнями, застосовуючи проєктувальні, організаційні, координаційно-управлінські і рефлексивні уміння, порівняно зі студентами КГ, які відчували утруднення, підбираючи правильні фрази у мотивації учнів, організації пізнавальної діяльності учнів, або організації контролю за їхньою навчальною діяльністю. На це вказували і викладачі, які керували практикою студентів у закладах професійно-технічної освіти. Студенти ЕГ менше звертисся по допомогу у підготовці до проведення занять, рідше в них виникали питання, ніж у студентів КГ. Пов'язуємо це з додатковою роботою, що була організована зі студентами під час реалізації цілісної системи на її етапах і в усіх напрямках.

Таким чином, на контрольному етапі експериментальної роботи було здійснено аналіз узагальнених результатів щодо рівнів готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів за всіма критеріями і показниками. Аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати про наявність суттєвої відмінності в рівнях сформованості показників готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів контрольної та експериментальної груп до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО. Узагальнені результати щодо рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні на контрольному етапі представлені у таблиці 3.12.

Узагальнені результати щодо рівнів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів за компонентами (контрольний етап експериментальної роботи) (у %)

Компоненти	Рівні (у %)					
	Високий		Середній		Низький	
	КГ (118)	ЕГ(122)	КГ(118)	ЕГ(122)	КГ(118)	ЕГ(122)
Мотиваційно-ціннісний	14,5	29,3	37,4	63,6	48,1	7,1
Когнітивний	18,7	28,7	41,7	58,1	39,6	13,2
Операційно-діяльнісний	13,6	26,2	48,8	61,2	37,6	12,6
Загальний показник	15,6	28,1	42,6	60,9	41,8	11,0

Порівняльна характеристика отриманих результатів на констатувальному і контрольному етапах експериментальної роботи представлена у таблиці 3.13 і на рисунку 3.1.

Таблиця 3.13

Динаміка у рівнях готовності студентів ЕГ і КГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів (у %)

Рівень	КГ (118 осіб)			ЕГ (122 особи)		
	Конст. етап	Контр. етап	приріст	Конст. етап	Контр. етап	приріст
Високий	3,2	15,6	+ 12,4	2,4	28,1	+ 25,7
Середній	11,2	42,6	+ 31,4	12,8	60,9	+ 48,1
Низький	85,6	41,8	- 43,8	84,8	11,0	- 73,8

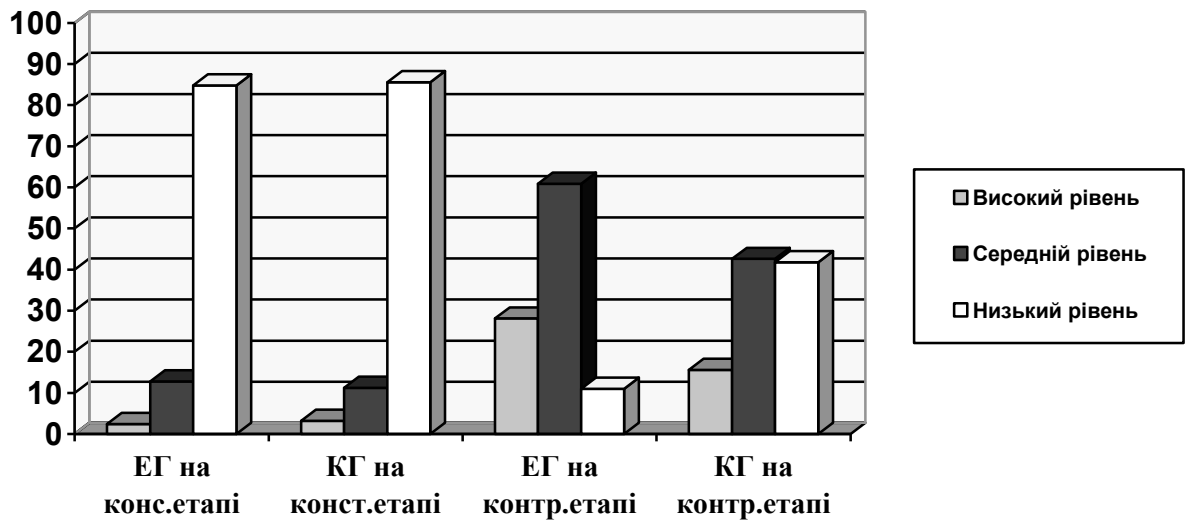

Рис. 3.1. Динаміка у рівнях готовності студентів ЕГ і КГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів (у %)

Слід зазначити, що в студентів як ЕГ, так і КГ спостерігається негативна динаміка у низькому рівні. Проте для контрольної групи цей показник дорівнює – 43,8 %, а для ЕГ – 73,8%. Це засвідчує, що майже вдвічі більша частина студентів ЕГ набула позитивної динаміки, тобто підвищили внаслідок участі в експериментальній програмі з упровадження розробленої системи рівні сформованості показників готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО.

Отриману позитивну динаміку у рівнях готовності студентів ЕГ до використання комунікативних технологій пов'язуємо з цілеспрямованою роботою, організованою відповідно до розробленої цілісної системи формування готовності студентів закладів вищої інженерно-педагогічної освіти, яка забезпечує інтеграцію змісту підготовки з акцентуванням на суті та ролі комунікативних технологій у професійному навчанні, вироблення студентами зразків комунікативної діяльності в реалізації комунікативних технологій з досягнення дидактичної мети під час педагогічної практики.

Аналіз ефективності експериментальної роботи з формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО проводився також за допомогою обробки

результатів дослідження методами математичної статистики.

Для визначення ефективності розробленої системи формування установлювалася достовірність різниць між визначеними експертами показниками рівня готовності студентів контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапах експерименту.

Оцінка даних, отриманих в результаті експериментальної роботи з упровадження системи формування готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні, відбувалася способом аналізу статистичних таблиць. Усі відповіді по кожному з критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний) розподілялися на низькі (Н), середні (С) та високі (В).

Під час аналізу використовувався такий алгоритм. Усі учасники експериментальної роботи розподілялися на дві групи А, В. За результатами їх відповідей складається відповідна таблиця. У цій таблиці прийнято, що x_i ($i = 1, 2, 3$) – кількість людей, які складають групу А та відповідають одному з рівнів; тоді $x = x_1 + x_2 + x_3$ – кількість учасників у групі А. Якщо n – загальна кількість усіх учасників експерименту, то $(n-x)$ – загальна кількість людей у групі В; $(n_i - x_i)$ – кількість учасників, що отримали одну з оцінок за рівнями (Н, С, В), відповідно. Розподіл учасників за рівнями (Н, С, В) у групі В відповідно $(n_i - x_i)$; $i = 1, 2, 3$.

При цьому у процесі дослідження необхідно відповісти на запитання: чи змінюється розподіл за строками залежно від ефекту стовпців. Розрахунки виконуються за такою формулою

$$\chi^2_{\phi} = \frac{n^2}{x(n-x)} \left(\left(\frac{x_1^2}{n_1} + \frac{x_2^2}{n_2} + \frac{x_3^2}{n_3} \right) - \frac{x^2}{n} \right)$$

Величина χ^2_{ϕ} має $(k-1)$ ступінь свободи, у нашому випадку k (кількість строк) дорівнює трьом, таким чином, χ^2_{ϕ} має два ступені свободи. Якщо $\chi^2_{\phi} < \chi^2_{\tau}$, то розподіл за рівнями готовності фахівця від виду групи (експериментальна чи контрольна) не залежить. Якщо $\chi^2_{\phi} > \chi^2_{\tau}$, то наявний

ефект групи, тобто група А істотно відрізняється за результатами експерименту від групи В. У нашому випадку $\chi^2_{\tau} = \chi^2_{2; 0,05} = 5,99$.

Проведення аналізу результатів відбулося за наведеною схемою. На першому етапі аналізу перевірялася якість формування КГ та ЕГ. Для цього рівень готовності студентів – об'єктів експериментальної роботи, які увійшли до складу кожної групи, оцінювали за критеріями (мотиваційно-ціннісний (K_1), когнітивний (K_2), операційно-діяльнісний (K_3)). Якщо групи сформовані коректно, то ефект групи (ефект стовпця) виявлятися не повинен, оскільки оцінюються дані, отримані до початку впровадження системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО.

У результаті перевірки величини фактичного значення χ^2 склали: для мотиваційно-ціннісного критерію значення $\chi^2_{\phi(K1)} = 0,79$, для когнітивного – $\chi^2_{\phi(K2)} = 1,22$, для операційно-діяльнісного критерію – $\chi^2_{\phi(K4)} = 0,79$. Оскільки всі наведені результати менші, ніж $\chi^2_{\tau} = 5,99$, то необхідно визнати, що ефект стовпців (ефект виду групи) відсутній до початку реалізації системи, значить всі групи показали приблизно однаковий розподіл за рівнями готовності студента до використання комунікативних технологій у професійному навчанні, тобто групи сформовані коректно.

У результаті перевірки даних, отриманих після реалізації формувального етапу експерименту в ЕГ, виявлено, що всі величини більші, ніж $\chi^2_{\tau} = 5,99$. При цьому групи КГ, ЕГ наприкінці експериментальної роботи за своїм розподілом за отриманими рівнями сформованості показників готовності інженера-педагога відрізняються. Зокрема, є якісні зрушення ЕГ, що суттєво вплинуло на розподіл, порівняно з початком експерименту. Отже, можна дійти висновку, що (у відповідності до правил прийняття рішень) такий результат дає підстави для прийняття альтернативної гіпотези, тобто у рівнях готовності студентів – майбутніх інженерів-педагогів ЕГ після впровадження розробленої цілісної системи формування готовності студентів закладів вищої інженерно-педагогічної освіти до використання комунікативних технологій у

професійному навчанні учнів ЗПТО відбулися статистично значущі зміни у порівнянні з рівнем готовності студентів КГ.

Таким чином, отримані результати підтверджують ефективність запропонованої нами цілісної системи формування готовності студентів закладів вищої інженерно-педагогічної освіти, яка забезпечує інтеграцію змісту підготовки з акцентуванням на суті та ролі комунікативних технологій у професійному навчанні, вироблення студентами зразків комунікативної діяльності в реалізації комунікативних технологій з досягнення дидактичної мети під час педагогічної практики, до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти.

Висновки до розділу 3

Для експериментальної перевірки ефективності розробленої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти було проведено педагогічний експеримент упродовж 2011–2017 рр. на базі Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків), Бердянського державного педагогічного університету, ВНЗ „Університет імені Альфреда Нобеля”, в якому взяли участь 450 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп’ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”, з яких було утворено контрольну КГ (118 осіб) і експериментальну ЕГ (122 особи), 34 викладачі ЗВО і 23 викладачі і майстри виробничого навчання закладів професійно-технічної освіти м. Харків.

Уточнено критеріальну базу виявлення рівнів готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО, яка логічно співвідноситься з її

компонентами – мотиваційно-ціннісним, когнітивним, операційно-діяльнісним. Установлено критерії, показники й рівні їх сформованості (високий, середній, низький), розкрито їх змістове наповнення.

Отримані на констатувальному етапі експерименту результати щодо рівнів готовності студентів ЕГ і КГ до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО підтвердили необхідність спеціально організованої роботи в цьому напрямі шляхом упровадження розробленої і теоретично обґрунтованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Упровадження розробленої і теоретично обґрунтованої системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти являє собою комплекс, цілісну, системну, поетапну діяльність з реалізації визначених компонентів. На кожному етапі використовувалися підібрані форми і методи роботи, адекватні поставленим завданням і окресленому змісту діяльності з використанням потенційних можливостей всіх компонентів змісту професійної підготовки майбутніх фахівців.

Контрольний етап експерименту засвідчив позитивний вплив системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти на формування досліджуваного феномена. На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що впровадження цілісної системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти призвело до значущих змін у рівнях готовності студентів експериментальної групи.

Матеріали розділу відбито у публікаціях автора [148; 150; 153].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі досліджено проблему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти шляхом розроблення, теоретичного обґрунтування та експериментальної апробації цілісної системи формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до означеного виду діяльності. Досягнута мета дослідження, вирішені завдання та підтверджена гіпотеза є підставою для формулювання таких висновків:

1. На підставі аналізу та інтеграції визначень науковців з урахуванням важливих характеристик професійне навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти як провідний напрям професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність професійної підготовки робітничих кадрів, визначено цілеспрямованою, послідовно організованою взаємодією спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачі загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, майстри виробничого навчання, керівники виробничих практик) та учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовленою змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій галузі, необхідністю розв'язання завдань освіти, виховання і загального розвитку особистості майбутнього працівника.

Визначено особливості процесу професійного навчання учнів ЗПТО, а саме: поєднання теоретичного та практичного напрямів підготовки, загального та професійно орієнтованого змісту, організація продуктивної праці під час навчання, залучення до цього процесу викладачів, майстрів професійного навчання, мета якого – формування загальнокультурної, розвиненої творчої особистості учня, готової до виконання конкретних професійних функцій у виробничій галузі та сфері послуг.

2. Ураховуючи особливості навчальної діяльності в закладах професійно-технічної освіти, комунікативні технології у професійному навчанні учнів ЗПТО визначено як професійно орієнтовані технології вибору педагогом стратегії спілкування і взаємодії з учнями в навчальному процесі з

метою встановлення взаємовідносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання і формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки виробленню соціального і професійного комунікативного досвіду.

Розроблено таку класифікацію комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО: комунікативно-мотиваційні (створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги); комунікативно-інформаційні (діалогічно-дискусійні та проблемного навчання); комунікативно-професійні (моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; рольові та ділові ігри); комунікативно-контрольні (рефлексії в навчанні) технології.

3. У дисертації готовність майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти визначено як результат процесу професійної підготовки фахівця, що виявляється в його спроможності належним чином застосовувати комунікативні технології під час організації навчальної діяльності учнів. Також обґрунтовано структурні компоненти досліджуваної готовності: мотиваційно-ціннісний (мотивація щодо опанування комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО та їх використання в навчальному процесі, спрямованість на оволодіння ними, зокрема шляхом самовдосконалення, інтерес і активність студента в цьому процесі, сформовані особистісні якості); когнітивний (загальнокомунікативні; професійно-комунікативні; технологічно-комунікативні знання); операційно-діяльнісний (проектувальні, організаційні, координаційно-управлінські та рефлексивні уміння).

4. Теоретично обґрунтовано систему формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, яка ґрунтується на системному, діяльнісному, технологічному, ресурсному

підходах. Охарактеризовано її складові: концептуально-цільову, суб'єкт-об'єктну, змістово-процесуальну, оцінно-результативну.

Розкрито сутність концептуально-цільового компонента, який містить мету (сформувати готовність майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти), завдання (сформувати усвідомлення суті, особливостей комунікативних технологій у професійному навчанні учнів через опанування ними знань; виробити зразки комунікативної діяльності під час реалізації дидактичних цілей у ЗПТО; відпрацювати й удосконалити уміння застосовувати комунікативні технології під час педагогічної практики); методологічні підходи (системний, діяльнісний, технологічний, ресурсний) і принципи (інтегративності змісту, дуальності підготовки, взаємозв'язку і послідовності реалізації етапів).

Визначено, що суб'єкт-об'єктний компонент системи передбачає взаємодію викладачів ЗВО і ЗПТО, керівників практики, майстрів виробничого навчання і здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп'ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”.

Змістово-процесуальний компонент представлено змістом і технологією спеціально організованої етапної діяльності, спрямованої на формування компонентів готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО. Цей компонент реалізовувався шляхом модернізації змісту підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньо-професійними програмами „Економіка” і „Комп'ютерні технології” зі спеціальності 015 „Професійна освіта”, що передбачає: оновлення змісту гуманітарних та фахових навчальних дисциплін; упровадження навчальної програми й навчально-методичного забезпечення факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО”; удосконалення змісту програм педагогічних практик.

Модернізований зміст реалізовувався через такі етапи: підготовчий (аналіз можливостей професійної підготовки; консультативна робота з викладачами; координація діяльності всіх суб'єктів; інформаційна робота зі студентами; розробка методичних матеріалів) і процедурно-технологічний, що передбачає поступове формування компонентів готовності фахівця за такими напрямками: формування ціннісних орієнтацій й професійно-педагогічної спрямованості студентів на опанування комунікативними технологіями в професійній галузі (мотиваційний); опанування студентами системою знань, необхідних для використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО як створення теоретичного підґрунтя для усвідомленої реалізації передбачених дій (інформаційно-теоретичний); формування умінь і навичок використання студентами комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу професійно-технічної освіти в умовах квазіпрофесійної діяльності (діяльнісний); відпрацювання й удосконалення вміння використовувати комунікативні технології у практичному професійному навчанні учнів під час практики (професійно-практичний).

Визначено сутність оцінно-результативного компонента, який відтворює досягнення поставленої мети – готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу ЗПТО. Цей компонент містить: оцінно-критеріальні засади досліджуваної готовності (критерії, показники, рівні); комплекс моніторингово-коригувальних і діагностичних процедур, що здійснюються після завершення кожного з етапів формування та при підбитті підсумків (вхідний і вихідний контроль; поточний і підсумковий контроль); результат, якому властива позитивна динаміка у рівнях готовності до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладу ЗПТО.

5. Узагальнення результатів експериментальної роботи, їх кількісний і якісний аналіз свідчать про ефективність упровадженої системи формування готовності майбутнього інженера-педагога до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів ЗПТО.

Виявлено позитивну динаміку готовності студентів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти, а саме: на 25,7% зросла кількість студентів, рівень готовності яких віднесено до високого; на 48,1% збільшилася кількість студентів із середнім рівнем і, відповідно, зменшилася кількість студентів з низьким рівнем – на 73,8 %. Аналіз результатів свідчить про статистично значущу різницю отриманих результатів, підтверджену за допомогою критерію Пірсона χ^2 .

6. Підготовлено навчальну програму та навчально-методичний комплекс, електронний варіант курсу лекцій, завдання для самостійної роботи студентів, інструктивні матеріали щодо їх виконання з факультативу „Комунікативні технології в професійному навчанні учнів ЗПТО”; робочу програму та методичні рекомендації щодо проходження педагогічної практики; методичні матеріали до впровадження в навчальний процес оновленого змісту дисциплін „Вступ до спеціальності”, „Психологія”, „Теоретико-правові основи освіти”, „Методологічні засади професійної освіти”, „Теорія та методика виховної роботи”, „Українське фахове мовлення”, „Дидактичні основи професійної освіти”, „Методика професійного навчання”, „Основи інженерно-педагогічної творчості”, „Стиль образу, мовлення та поведінки”, „Комп’ютерні технології навчання”, „Комунікативні процеси в педагогічній діяльності”, „Креативні технології навчання”, „Методика професійного навчання: основні технології навчання”.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. Подальшого вивчення потребують такі питання: розвиток комунікативної компетентності інженерів-педагогів у процесі дидактичної діяльності; вплив комунікативної компетентності на ефективність виконання професійних функцій фахівця тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абільтарова Е. Н. Професійна підготовка майбутніх інженерів-педагогів у галузі охорони праці з використанням комп'ютерних технологій навчання. *Пробл. інж.-пед. освіти*: зб. наук. пр. Х.: Укр. інж.-пед. акад., 2009. Вип. 24/25. С. 230–237.
2. Абрамова О. А. Специфика профессионального общения в структуре профессиональной деятельности педагога. *Современные исследования социальных проблем* (электронный научный журнал). 2012. № 1 (09). URL: http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/33276/ssoar-mrsp-2012-1-abramova-Specific_professional_communication_in_the.pdf?sequence=1
3. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб: Златоуст, 1999. 472 с.
4. Алімасова Д.П. Підготовка майбутніх менеджерів до використання нових інформаційних технологій у професійній діяльності: автореф. дис. канд. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Ялта, 2014. 20 с.
5. Альохіна Н.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Ялта РВВКГУ, 2013. Вип. 40. Ч.2. С.51-56.
6. Андреева Г. М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 1999. 375 с.
7. Арндарчук И. В. Коммуникативные технологии в системе высшего образования: психолого-педагогический аспект. URL: www.sgu.ru/files/nodes/63395/Arendachuk.pdf.
8. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. М.: Политиздат, 1981. 432 с.
9. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога. *Молодь і ринок*. 2015. № 6 (125). С.10-13.
10. Балл Г. О., Медінцев В. О. Методологічні питання вдосконалення наукової комунікації з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних

технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. № 2. URL: <http://journal.iitta.gov.ua>

11. Барабанова З. П. Организация образовательного взаимодействия между педагогом и учащимися. *Современные наукоемкие технологии*. 2008. № 1. С. 40–42.

12. Барановська Л.В. Навчання студентів професійного спілкування: монографія. Біла Церква, 2002. 256 с.

13. Барановська Л.В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: дис. д. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед.ун-т імені М.П.Драгоманова. К., 2004. 385 с.

14. Белялова А. Р. Коммуникативная технология обучения иностранным языкам в системе высшего педагогического образования. *Современные коммуникативные технологии в языковом образовании*: матер. междунар. науч.-практ. конф. Хабаровск: Изд-во Тихоокеанского гос. ун-та, 2008. С. 31–34.

15. Березюк О. С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1995. 169 с.

16. Берулава М.Н. Интеграция содержания образования. М.: Педагогика, 1993. 172 с.

17. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.: Изд-во Института профессионального образования, 1995. 336 с.

18. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. 210 с.

19. Бірюк Л. Ретроспектива формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/52/1.pdf

20. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. М.: Знание, 1969. 48 с.
21. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. М.: Знание, 1986. 344 с.
22. Бойко Е. И. Еще раз об умениях и навыках. *Вопросы психологии*. 1997. № 1. С. 137-141.
23. Бойко О. Д. Аналіз інформаційно-комунікативних технологій як механізму досягнення політичного результату. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Boyko.pdf
24. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2008. 200 с.
25. Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии. *Педагогика*. 1993. № 5. С. 12-15.
26. Брюханова Н.О. Основы педагогического проектирования в инженерно-педагогической освіті: монографія. Х.: НТМТ, 2010. 438 с.
27. Брюханова Н. О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2007. № 17. С.148–162.
28. Булавина С. М. Современные коммуникативные технологии при преподавании русского языка как государственного: на материале работы со студентами вуза сервиса: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. Волгоград, 2007. 202 с.
29. Бурбига В. А. Особистісно-орієнтоване навчання як парадигма підготовки майбутнього інженера-педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2017. № 56-57. С.18-25.
30. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 336с.

31. Бутенко Т. О. Обґрунтування педагогічної технології формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2009. Вип. 3. С. 94-98.

32. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. к. пед. н.: спец. 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2011. 20 с.

33. Васильєв І.Б., Бакатанова В.Б. Системно-компетентнісний підхід до формування змісту педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійної школи. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Х.: УПА, 2012. № 37. С.18-24.

34. Васильєва М.П. Роль комунікативної компетентності в професійній діяльності фахівців освітньої галузі. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2017. № 56-57. С.132-137.

35. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: дис. д. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2003. 428 с.

36. Васильєва М. П. Формування комунікативних умінь як компонента педагогічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Х., 1997. 23 с.

37. Васильєва Н. Н. Личностно-ориентированная межкультурная коммуникативная технология обучения студентов: дисс. канд. пед. наук: 13.00.08. Ростов н/Д, 2000. 240 с.

38. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой работы. М.: Экспо, 2007. 416 с.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

40. Волкова Н.В. Методи формування творчої особистості майбутнього інженера-педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2017. № 54-55. С.

41. Волкова Н.В. Системний підхід до професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі харчових технологій. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. № 11. С. 10-14.

42. Волкова Н.П. До питання про підготовку майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 34 (87). С. 112-119.

43. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. К.: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.

44. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації: автореф. дис. д. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Луганськ, 2006. 44 с.

45. Врублевська Е.Г. Педагогические условия развития способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности (на материале учреждений дополнительного образования детей): дис. канд. пед. наук. Хабаровск: Хабаровский государственный педагогический университет, 1999. 226 с.

46. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. пр. Полтава, 2011. Вип. 8 (2). С. 88-94.

47. Вторнікова Ю. С. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 188-193.

48. Гапоненко Л.О. Теорія і практика підготовки студентів до педагогічного спілкування: монографія. Д.: Пороги, 1997. 226 с.

49. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24.

50. Головінов В. Професійно-технічна освіта в умовах світової та вітчизняної фінансово-економічної кризи. Проблеми старі – виклики нові. *Професійно-технічна освіта*. 2008. № 4. С. 3-7.

51. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

52. Горбатюк Р.М., Волкова Н.В. Інтеграція професійної освіти і виробництва як чинник модернізації підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі харчових технологій. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2018. Т.6. № 1. С. 89-102.

53. Горбатюк Р. Визначення готовності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю до професійної діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 32. С. 279-284.

54. Горбатюк Р. Інтеграційний підхід до вивчення психолого-педагогічних і фахових дисциплін майбутніми інженерами-педагогами. *Педагогіка і психологія: Науковий вісник Чернівецького ун-ту*. 2009. Вип. 451. Чернівці: Рута. С.50-63.

55. Горбатюк Р.М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю: монографія. Тернопіль, 2009. 400 с.

56. Горбатюк Р., Тулашвілі Ю. Мобільне навчання як нова технологія освіти. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2013. Вип. 27. С.31-34.

57. Гребенюк Г.Е. Теоретические и методологические основы непрерывного профессионального образования специалистов строительно-архитектурного профиля: дис. д. пед.н.; спец.: 13.00.04. К., 1997. 416 с.

58. Гриценюк І.А. Педагогічні умови організації виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю: автореф. дис. канд. пед. н: спец. 13.00.04. К., 2007. 23 с.

59. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі. Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2002. 116 с.

60. Гуревич Р.С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: Монографія / За ред. С.У.Гончаренка. К.: Вища школа, 1998. 229 с.

61. Данилина Ю. А. Трансформация коммуникативных технологий на современном этапе развития информационного общества: на примере рекламы и «Паблик Рилейшнз»: автореф. дисс. канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Москва, 2009. 34 с.

62. Дегтярьова Г. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів філологічних дисциплін у системі післядипломної освіти: монографія. Х.: Мачулін, 2016. 584 с.

63. Десятов Т.М. Сучасне наукове бачення неперервної професійної освіти: стратегія розвитку в масштабах геополітичних регіонів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. № 2. С. 9-23.

64. Джантіміров А. Ю. Багаторівнева підготовка інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2007. 255 с.

65. Джантіміров А. Сучасні проблеми підготовки майбутніх педагогів для професійно-технічних навчальних закладів. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 31-37.

66. Джантіміров А. Ю. Система підготовки інженерно-педагогічних кадрів в Україні: шляхи реформування. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. Вип. IV. С.45-54.

67. Дидактические основы подготовки инженеров-педагогов: уч. пособ. / Под ред. П.Ф.Кубрушко, В.П.Косырева. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф. пед. ун-та, 1997. 200 с.

68. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Академвидав, 2004. 352 с.

69. Дідух В.Р. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх рятувальників державної служби з надзвичайних ситуацій. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. Вип. 15. С. 249-254.

70. Друзьська Т., Романенко Т., Лісовицький В. Психолого-педагогічне забезпечення розвитку професійної компетентності майстра виробничого навчання. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 48-55.

71. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: [монографія]. Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. 192 с.

72. Дуганець В.І. Теорія і практика виробничого навчання майбутніх фахівців аграрно-інженерного напрямку: дис. д. пед. н.; спец. 13.00.04. Кам'янець-Подільський, 2016. 603 с.

73. Дуплійчук О. М. Проектно-комунікативна технологія як складова професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_1_12.pdf.

74. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

75. Єльнікова Г.В. Модернізація професійного навчання персоналу в ринкових умовах. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки, перспективи*: зб. наук. пр. К.: ІПТО НАПН України. 2012. Т.2. С.16-24.

76. Єльнікова Г.В. Теоретико-концептуальні підходи до управління професійно-технічною освітою в умовах децентралізації. *Децентралізація управління професійно-технічної освіти*. К.: Наукова думка, 2012. С.118-141.

77. Єрмакова З. І. Розвиток комунікативної компетентності викладачів професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті: автореф. дис. канд. пед. н.; спец: 13.00.04. / ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля». Дніпропетровськ, 2015. 20 с.

78. Заброцький М. М. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 28-32.

79. Завіниченко Н.Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2003. 229 с.

80. Загородна О. Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Вінниця, 2010. 254 с.

81. Закон України «Про вищу освіту» [№ 76-VIII від 28.12.2014](http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu?start=12). URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu?start=12>

82. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

83. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебн. пособие М.: Моск. псих.-пед. ин-т, 2005. 216 с.

84. Зельдович Б.З. Ділове спілкування. М.: Изд-во «Альфа-ПРЕС», 2007. С. 121-124.

85. Золотова Г.Д. Системний підхід до профілактики адиктивної поведінки дітей. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [педагогічні науки]*: зб. наук. пр. Луганськ, 2014. № 5 (288). Ч. I. С. 163-178.

86. Зязюн І. А. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. К.: Віпол, 2000. 636 с.

87. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. К., 2003. 246 с.

88. Ільченко В.Р., Гуз К.Ж. Інтегрований курс як умова підвищення ефективності природничо-наукової освіти в старшій школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С.116-125.

89. Ільчук В.В. Формування комунікативної компетентності викладачів спеціальних дисциплін у технічних ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського, 2013. Вип.36. С.264-269.

90. Іонова О.М. Системний і синергетичний підходи. *Наукові підходи до педагогічних досліджень*: колективна монографія / За ред. В.І.Лозової. Х.: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. С. 22-80.

91. Калініченко Т.В. Комунікативна діяльність інженера-педагога при викладанні технічних дисциплін. *Нові технології навчання*: наук.-метод. зб. К.: НМЦ ВО, 2002. Вип. 33. С.124-129.

92. Калініченко Т.В. Комунікативна складова інженерно-педагогічної діяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2005. Вип.9. С.76-83.

93. Калініченко Т.В. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності: метод. реком. до занять [для студ. інж.-пед. спец.]. Х.: УПА, 2010. 56 с.

94. Калініченко Т. В. Метод формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2017. № 56-57. С.238-248.

95. Калініченко Т. В. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2015. № 47. С.129-137.

96. Калініченко Т.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки: дис. канд. пед. н.; спец.: 13.00.04. Х., 2016. 407 с.

97. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учителя. М.: Просвещение, 1987. 190 с.

98. Каньковський І.Є. Система професійної підготовки майбутнього інженера-педагога автотранспортного профілю: автореф. дис. д. пед. н.; спец.: 13.00.04. К., 2014. 47 с.

99. Капська А. Й. Гра як активний метод навчання студентів майстерності слова. *Рідна школа*. 1991. № 10. С.71-73.

100. Капченко Р. Л. Інновації у професійному навчанні – засіб формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural>

101. Кирилович І. Професійна компетентність майстра виробничого навчання: методи діагностики та впливу. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 55-61.

102. Киричук В. О., Миронова Л. М., Єнотаєва Л. Є. Комунікативна компетентність у спілкуванні вчителя з обдарованою дитиною: дидакт. посіб. К. : Інформаційні системи, 2010. 158 с.

103. Климчук В.О. Тренінг внутрішньої мотивації: результати апробації та структура. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №10. С. 52-59. DOI: <http://eprints.zu.edu.ua/4127/1/7.pdf>

104. Коваленко Д. В. Теоретико-методичні основи системи неперервної професійно-правової підготовки інженерів-педагогів: дис. д. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 486 с.

105. Коваленко О.Е., Брюханова Н.О., Гирич З.І. Дидактичні основи професійної освіти: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів інж.-пед. спеціальностей. Х.: ВПП «Контраст», 2008. 144 с.

106. Коваленко О. Е., Брюханова Н. О., Калініченко Т. В. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності: навч. посіб. Х. : ВПП «Контраст», 2008. 111 с.

107. Коваленко О.Е., Брюханова Н.О., Корольова Н.В. Методика професійного навчання: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів інженерно-педагогічних спеціальностей. Х.: ВПП «Контраст», 2008. 488 с.

108. Коваленко О.Е. Методика професійного навчання: підруч. для студ. вищих навч. закл. Х.: Вид-во НУА, 2005. 360 с.

109. Коваленко О. Е., Штефан Л. В., Лисенко С. А. та ін. Теоретичні основи. *Інноваційні технології навчання в діяльності інженера-педагога*: навч.

посіб. для інженерів-педагогів: у 2 ч. Х. : Вид-во ТОВ «Цифрова друкарня № 1», 2013. Ч. 1. 195 с.

110. Коваленко О. Проблеми інженерно-педагогічної освіти в Україні. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 12-20.

111. Ковальова К.В. Комунікативна компетентність інженерів-аграрників: сутність та структурні компоненти. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 113. С.99-106.

112. Ковальська В.С. Особливості організації ділових ігор у процесі навчання майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2010. № 26-27. С.119-124.

113. Ковальчук В.І., Сергеева Л.М., Ілько І.В. Як стати майстерним педагогом: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л.І. Даниленко. К.: ТОВ «Етіс плюс», 2007. 84 с.

114. Ковлер А. И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт. М.: ИГП РАН, 1995. С. 127.

115. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: автореф. дис. к.пед.н.: спец. 13.00.04 / Полтавський нац. пед.ун-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 2015. 20 с.

116. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. М.: ИКЦ «Март», 2005. 448 с.

117. Козловська І. М. Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дис. докт. пед. наук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2001.

118. Кондрацька Л. А. Теорія і технологія культурологічної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичних спеціальностей: автореф. дис. д. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2004. 40 с.

119. Коновець О. Ф. Масова комунікація: теорії, моделі, технології: навч. посіб. К.: ЛГУ, 2009. 266 с.

120. Концепція підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». URL: <http://uipa.edu.ua/files/2015/06/implementaciya/konserciya-bakalavr.pdf>

121. Концепція професійно-художньої освіти. Професійно-технічна освіта. 2000. № 2. С.45.

122. Корніяка О.М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця – педагога і психолога. *Гуманітарний вісник: наук.-теор. зб.* Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький пед. ун-т імені Григорія Сковороди», 2013. Вип. 30. С. 544-551.

123. Корніяка О.М. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності педагогів і психологів у період їх професійної адаптації. *Психолінгвістика: зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди”*. Переяслав-Хмельницький: ПП “СКД”, 2010. Вип. 7. С.31-40.

124. Кочина В.В. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутнього інженера-педагога транспортної галузі: автореф. дис. канд. пед. н.; спец.: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Х., 20 с.

125. Краєвська О.Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв у процесі професійної підготовки: дис. канд. пед. наук. Тернопіль, 2015. URL: http://www.tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/dis_Krayevska%20O_1.pdf.

126. Кручек В.А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: дис. канд. пед. н., спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004.

127. Кузьміна Н.В. Методология системных исследований: уч. пос. Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. 172 с.

128. Куницина В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М., Межличностное общение: Учебник для вузов. СПб: Питер, 2001. С. 18.
129. Лаврентьева Н.Г. Интеграция в педагогическом процессе дошкольного учреждения: традиции и современность. *Integration of education.* № 3. 2013. С.61-64.
130. Лазарев М.І. Методика формування та підтримки мотивації навчальної діяльності студентів в інтенсивних технологіях навчання. *Розвиток інноваційних процесів у навчально-виховних закладах. Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка:* зб. наук. пр.. Х.: Стиль-Издат, 2003. С.70-82.
131. Лазарев М.І. Полісистемне моделювання змісту технологій навчання загально інженерних дисциплін: монографія. Х.: Вид-во НФаУ, 2003. 356 с.
132. Лазарева Т. А. Підготовка майбутніх інженерів-технологів до творчої професійної діяльності: монографія. Х.: Право, 2014. 528 с.
133. Леднев В.С. Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. 2-е изд., исправл. М.: МГАУ, 2002.120 с.
134. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. 2-е изд., перераб. М.: Высш.шк.,1991. 224 с.
135. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Смысл, 2004. 346 с.
136. Лернер И. Я. Внимание: технологии обучения. Советская педагогика. 1990. № 3. С. 139-141.
137. Литвин А. Наступність у професійному навчанні: методичні засади. Педагога професійної школи: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С.105-115.
138. Лозова В.І., Микитюк С.О. Ресурсний підхід. *Наукові підходи до педагогічних досліджень:* колективна монографія / За ред. В.І.Лозової. Х.: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. С. 166-188.

139. Лозовая В. И., Калашникова В. И. Формирование познавательной активности школьников в процессе организации их общения: учеб. пос. Х.: ХГПИ, 1990. 84 с.
140. Лосєва Н. М. Самовдосконалення викладача. Донецьк: ДонНУ, 2004. 300 с.
141. Лузан П. Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті: технологічний аспект. *Науковий вісник інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. К.: Вид-во ПТО НАПН України, 2012. С. 5-12.
142. Луцишин А. Комунікативна філософія як пропозиція світоглядних парадигмальних змін. *Вісник Львівського університету. Серія філософія*. 2009. Вип. 12. С. 60–66.
143. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М.: Педагогика, 1972. 208 с.
144. Мефанік М.С. Значение коммуникативной технологии в подготовке будущих инженеров-педагогов. *Инновационные процессы в образовании: стратегия, теория и практика развития*: материалы VI Всеросс. науч.-практ. конф., (Екатеринбург, 11-14 ноября 2013 г.). Екатеринбург: изд-во Рос.гос.проф.-пед.ун-та, 2013.Т. II, С. 138-140.
145. Мефанік М.С. Комунікативна діяльність інженера-педагога у професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2017. № 54-55. С. 149-156.
146. Мефанік М.С. Комунікативні технології в педагогічній діяльності. *Розвиток інженерно-педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу*: матеріали Всеукр. науч.-практ. конф. (Бердянськ, 11-13 вересня 2013 р.). Бердянськ: БДПУ, 2013. С. 111-112.
147. Мефанік М. С., Лисенко С.А. Особливості формування комунікативної компетентності куратора студентської групи в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Бердянського

державного педагогічного університету. Бердянськ: БДПУ, 2012. № 2. С. 196-204.

148. Мефанік М.С. Особистісно-орієнтована навчально-виховна робота в педагогічних ВНЗ в умовах інформаційного суспільства. *Перспективи розвитку науки*: сб. науч. докладов (Гданськ, 28-30 листопада 2012 р.). Гданськ, 2012. Ч. 3. С. 39-40.

149. Мефанік М.С. Особливості освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х. : УПА, 2015. № 48-49. С. 103-111.

150. Мефанік М.С. Педагогічні умови успішної організації комунікативної діяльності учнів на уроках з виробничого навчання. *Педагогика. Актуальные научные проблемы. Рассмотрение, решение, практика*: сб. науч. статей. 2016. № 2. С. 44-45.

151. Мефанік М.С. Підготовка майбутнього інженера-педагога до ділової комунікації. *XLVIII науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2015). Х.: УПА, 2015. Ч. 4. С. 16-17.

152. Мефанік М.С. Проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. *Sciences of Europe*. 2018. Vol.4. № 28. P. 41-45.

153. Мефанік М. С. Роль куратора академічної групи. *XLV науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2012 р.). Х.: УПА, 2012. Ч. 4. С. 30.

154. Мефанік М.С. Свідомість та інформація. *Теоретические и практические инновации в науке*: материалы междунар. науч.-практ. конф. (Гданськ, 28-30 квітня 2012 р.). Гданськ, 2012. Ч. 3. С.88-90.

155. Мефанік М. С. Условия успешной адаптации инженера-педагога к учебно-воспитательной деятельности в вузе. *Педагогические и*

психофизиологические проблемы адаптации детей и молодежи: материалы междунар. науч.-практ. интернет-конф., (Белгород, 18-22 марта 2013 г.). Белгород: БелИПКППС, 2013. С. 176-179.

156. Мефанік М. С. Формування комунікативної культури учнів професійно-технічного навчального закладу. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-педагог. журнал.* 2015. № 12 (131). С.144-148.

157. Микитюк В.О. Педагогічна майстерність викладача в підготовці студентів-юристів. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. К.; Запоріжжя, 2002. Вип. 25. С.85-88.*

158. Михеев В. Моделирование и методы теории измерений в педагогике. М.: Красанд, 2010. 224с.

159. Мишин К. А. Развитие коммуникативных технологий дознавателей структур таможенной службы: автореф. дисс. канд. пед. н.: спец.: 19.00.06 «Юридическая психология». Москва, 2007. 26 с.

160. Мозговий В.Л. Формування готовності до педагогічної діяльності майбутніх інженерів-педагогів аграрного профілю: автореф. дис. канд. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2010. 21 с.

161. Моисеев В. А. Паблик рилейшнз – средство социальной коммуникации (теория и практика). К.: Дакор, 2002. 506 с.

162. Момот Л.Л. Проблемно-поисковые методы обучения в школе К.: Рад. шк., 1984. 63 с.

163. Монахов В. М. Концепция создания и внедрения новой информационной технологии обучения. *Проектирование новых информационных технологий обучения: сб. науч. трудов / [под ред. В. М. Монахова]. М.: Мысль, 1991. С. 4–30.*

164. Назаренко В.С. Підходи до процесу розвитку інформаційно-комунікаційних компетентностей учителів у закладах післядипломної освіти. *Таврійський вісник.* 2011. № 1 (33). С. 102-109.

165. Назарчук А. В. Общество как коммуникация в трудах Никласа Лумана. Вопросы философии. 2006. № 6. С. 156–173.

166. Никитина Н. Н., Железнякова О. М., Петухов М. А. Основы профессионально-педагогической деятельности: учебн. пособие. М.: «Мастерство», 2002. 288 с. (Среднее профессиональное образование).
167. Ничкало Н.Г. Перспективи розвитку професійної освіти і проблеми підготовки педагогів нової генерації. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 4-12.
168. Ничкало Н.Г. Проблеми формування сучасного виробничого персоналу в Україні: стратегія і перспективи наукових пошуків. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*: зб. наук. пр.; [за ред. І.А.Зязюна, Н.Г.Ничкало]. К., 2003. С.142.
169. Ничкало Н.Г. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія. 2-ге вид., доп. Черкаси: Вибір, 2002. 322 с.
170. Ніколаєнко С.М. Інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в Україні. К.: Книга, 2007.
171. Общая и профессиональная педагогика: уч. пособие для студентов пед. вузов / Под ред. В.Д. Симоненко. М.: Вентана-Граф, 2006. 368 с.
172. Олійник В.В. Наукові основи управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: Монографія. К.: Міленіум, 2003. 503 с.
173. Олійник В.В., Семиченко В.А., Пуховська Л.П., Данилюк Л.І. Наукові засади розроблення прогностичної моделі розвитку післядипломної освіти в Україні. *Післядипломна освіта в Україні*. 2007. № 1. С.18-23.
174. Палига О. В., Притула І. А. Інноваційні технології навчання при підготовці кваліфікованих робітників в системі професійно-технічної освіти. Василівка, 2015. 22 с.
175. Панов В.И. К проблеме психолого-педагогического проектирования и экспертизы образовательного учреждения. *Психологическая наука и образование*. 2001. № 2. С.15.

176. Панасенко Е. А. Експеримент у педагогічних дослідженнях в Україні: теорія та практика (1943–1991 рр.): монографія. Донецьк: “Донбас”, 2013. 756 с.
177. Паржицький В.В. організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї: автореф. дис. канд. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2006. 22 с.
178. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е изд. М.: Просвещение, 1991. 223 с.
179. Пермінова С. О. Комунікативна компетентність менеджера в сучасній діловій взаємодії. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16 (1). С. 30-35.
180. Петренко Л. М. Сучасні наукові підходи до розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 20 (255). С. 43-55.
181. Петухов М. А. Научные основы профессионально-технологической системы обучения специальным предметам: учеб. пособие. М.: Вузовский учебник, 2009. 313 с.
182. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти: мета, зміст, особливості застосування в сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаївського нац. ун-ту імені В.О.Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*. 2013. Вип.40. С.26-31.
183. Помиткіна Л. Психологічний тренінг як спосіб корекції внутрішньоособистісних дисгармоній старшокласників [Електронний ресурс]. DOI: <http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/19501/1/doc>
184. Почепцов Г. Г. Коммуникационные технологии XX века. М.: Рефл-Бук; К.: Баклер, 2009. 488 с.
185. Примак Т. О. PR для менеджерів і маркетологів: навч. посіб. К.: Центр учбової літ., 2013. 201 с.

186. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посібник. Харків: Колегіум, 2008. 344 с.
187. Пушкар Т. М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій: дис. канд. пед. н. спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомир, 2016. 262 с.
188. Радкевич В.О. Проблеми професійного навчання на виробництві. *Професійне навчання на виробництві*: зб. наук. пр. К., 2003. Вип. 1. С. 36–46.
189. Рурік Г.Л. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу*: наук. пос. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. С. 344-380.
190. Русанов Г. Г. Організація підготовки педагогів ПТНЗ до роботи в умовах децентралізації управління професійним навчанням: Методичні рекомендації / За ред. Л. М. Сергєєвої. К.: «Арт Економі», 2011. 64 с.
191. Савенкова Л.О. Теоретико-методичні основи підготовки майбутнього педагога до професійного спілкування: дис. д.пед. н.: 13.00.01. К., 1998. 413 с.
192. Сажко Г.І., Ашерев А.Т., Ковалнко О.Е., Громов С.В., Яшун Т.В. Педагогічна спрямованість навчального процесу інженерів-педагогів: монографія. Х.: УПА, 2005.
193. Сажко Г.І., Шеховцова В.І. Формування фандрайзингових умінь у майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. *Молодий вчений*. 2015. № 9(2). С. 66-70.
194. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. М.: Академия, 2008. 256 с.
195. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. К.: Віпол, 2000. С. 176-203.

196. Семиченко В.А. Психологія спілкування. К.: «Магістр-S», 1998. 152 с.
197. Семушина Л.Г., Ярошенко Н.Г. Содержание и методы в средних специальных учебных заведениях: учеб.-метод. пособие. М.: Высш. шк., 1990. 192 с.
198. Сисоєва С.О., Соколова І. В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукових досліджень: наук. видання. К.: ЕКМО, 2012. 362 с.
199. Сисоєва С. Професійна підготовка в контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 20-24.
200. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування особистості учня: дис. докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 428 с.
201. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения: уч. пособие. М.: Форум; Инфра-М, 2007. С. 8-9.
202. Скворцова С. О., Вторнікова Ю.С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: монографія. Одеса: Абрикос Компани, 2013. 290 с.
203. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. зав. М.: Издательский центр „Академия”, 2002. 576 с.
204. Слостенин В. А., Руденко Н. Г. О современных подходах к подготовке педагога. Педагогика. 1999. № 6. С. 55-62.
205. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой. Москва: Юрист, 1997. 407 с.
206. Словник–довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ: УДЦССМ, 2000. 260 с.

207. Смирнов С.А., Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии; Под ред. С.А.Смирнова. М.: Изд. центр «Академия», 2001. 512 с.
208. Собко Я. Проектування змісту інтегративних курсів у професійно-технічних навчальних закладах. Педагога професійної школи: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С.98-104.
209. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. СПб.: Изд-во В. А. Михайлова, 2002. 461 с.
210. Социальные коммуникации (теории, методология, деятельность): словарь-справочник [авт.-сост. В. А. Ильганаева]. Х.: Городская типография, 2009. 346 с.
211. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Житомир, 2009. 261 с.
212. Старєва А. М. Інтерактивна технологія навчання студентів у вищій школі. *Наукові праці. Педагогічні науки*: наук.-метод. журн. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. Т.42. Вип. 29. С. 29-32.
213. Сушенцева Л.Л. Формування професійної мобільності кваліфікованих робітників у професійно-технічних закладах: теорія і практика. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 439 с.
214. Тархан Л.З. Коммуникативные процессы в педагогической деятельности: уч. пос. Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2013. 192 с.
215. Тархан Л. З. Парадигма професійної інженерно-педагогічної освіти (компетентісний підхід). *Проблеми освіти*: наук.-метод. зб. К.: Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України, 2007. Вип. 50. С. 70–73.
216. Творчість і технології в наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: наук. видання / за ред. С.О.Сисоєвої. К.: КІМ, 2008. 424 с.
217. Товажнянский Л.Л. Романовский А.Г., Бондаренко В.В., Пономарев А.С., Черванева З.А. Основы педагогики высшей школы. Х.: НТУ «ХПИ», 2005. 600 с.

218. Тюнников Ю.С. Методика выявления и описания интегративных процессов в учебно-воспитательной работе СПТУ. М.: АПН СССР, 1988. 47 с.
219. Уколова Ю. С. Проблема доверия к другому в коммуникативной философии. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 175–181.
220. Устемиров К., Шаметов Н.Р., Васильев И.Б. Профессиональная педагогика. Алматы, 2005. 432 с.
221. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.
222. Фісун О.В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2010. Вип. 34. DOI: [znpkhnpu_zntndr_2010_34_21.pdf](https://doi.org/10.26907/2542-0410.2010.34.21).
223. Фопель К. Психологические группы: Рабочие материалы для ведущего: практическое пособие / Пер. с. Нем. 2-е изд., стер. М.: Генезис, 2000. 256 с.
224. Харабет В. Інноваційна діяльність педагога професійної школи як система. *Педагога професійної школи*: зб. наук. пр. К.: Наук. світ, 2002. Вип. V. С. 88-98.
225. Холод О. М. Діапазон поняття «соціально-комунікаційні технології». URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf
226. Хоменко В. Г. Сучасний стан та тенденції професійної підготовки інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 40-41. С. 16-22.
227. Чеботарьова І. О. Організаційно-когнітивні аспекти технології формування комунікативної компетентності керівників ЗНЗ в Україні та розвинених країнах світу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х. : УПА, 2016. № 52-53. С. 217-226.
228. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: метод. пос. М.: Народное образование, 1996. 159 с.
229. Штефан Л. В., Романовская Е. А. Активизация учебно-познавательной деятельности будущих инженеров-педагогов посредством

деловых игр. *Теорія і практика управління соціальними системами*: зб. наук. пр. 2012. № 3. С. 60-68.

230. Энциклопедический словарь / под ред. А. А. Бодалева. М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. С. 138–139.

231. Юдин Э.Г., Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода. М.: Наука, 1973. 270 с.

232. Юрко Т. Б. Коммуникативная технология обучения русскому языку и литературе: формы и методы работы на уроке. URL: <http://www.openclass.ru/node/215528>

233. Ягупов В. В. Становление понятийно-терминологического аппарата компетентностного подхода к профессиональному образованию *Професійна педагогіка: Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*: зб. наук. пр. К.: Педагогічна думка. 2013. Вип. 6. С. 26-33.

234. Якимович Т.Д. Інтеграція теоретичного і виробничого навчання в процесі професійної підготовки фахівців (на матеріалі електронної промисловості): автореф. дис. канд. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К. 2001. 21 с.

235. Яловий І. Ф., Дячок В. А. Модернізація професійного навчання учнів з урахуванням інноваційних педагогічних і виробничих технологій. *Педагог професійної школи*: методичний посібник (за матеріалами Всеукр. наук.-метод. семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників (21 вересня 2009 р.)» / За заг. ред. Т.М.Герлянд. К.: ІПТО АПН України, 2009. Вип. 1. с.69-74.

236. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися. К.: Освіта, 1993. 206 с.

237. Etimological Dictionary URL: http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=competency&searchmode=none

238. Mitchell P. D. Educational technology. *The Encyclopedia of Educational Media Communications and Technology*. L., 1978.

239. Research and Practice in Technology Enhanced Learning. 2014. Vol. 9. No. 2. С. 349-362.

240. Savignon S. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. New York: McGraw-Hill Humanities, 1997. 288 p.

241. Tuning Educational Structures in Europe. Phases I–V, 2003–2008. [Электронный ресурс]. URL: [//http://www.tuning.unideusto.org](http://www.tuning.unideusto.org).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Самооцінка професійно-педагогічної мотивації до використання
комунікативних технологій у професійному навчанні
(за М.Фетіскіним)**

Дайте, будь ласка, відповіді на питання. Помітьте хрестиком ствердження, з якими Ви погоджуєтесь. Якщо Ви згодні з певним ствердженням і можете відповісти "завжди", то підкресліть літеру "З", якщо Ви робите так не завжди, але часто, то помітьте літеру "Ч", якщо "не дуже часто" - "НДЧ", рідко, то підкресліть літеру "Р", а якщо ви так ніколи не робите, то поставте "Н".

	Питання-ствердження	З	Ч	НДЧ	Р	Н
А	Люблю слухати розповіді (лекції) про взаємодію викладачів, майстрів виробничого навчання з учнями	З	Ч	НДЧ	Р	Н
Б	Чекаю з нетерпінням педагогічної практики, ситуацій взаємодії з учасниками педагогічного процесу	З	Ч	НДЧ	Р	Н
В	Вважаю, що лекції про комунікацію педагога містять надто простий матеріал, їх можна і не записувати, на семінарах не виступаю	З	Ч	НДЧ	Р	Н
Г	Читаю і шукаю новий матеріал лише про діяльність викладача в закладі ПТО тоді, коли отримую завдання від викладача, але особистого інтересу він у мене не викликає	З	Ч	НДЧ	Р	Н
Д	Купую за можливістю книги та брошури про педагогічний досвід, зокрема в закладах ПТО	З	Ч	НДЧ	Р	Н
Е	Звертаю увагу на педагогічні ситуації взаємодії в педагогічному процесі тільки тоді, коли в них є цікаві конфлікти, інтриги, факти	З	Ч	НДЧ	Р	Н
Є	Роблю виписки (за можливістю і вирізки) із інтернет-видань, книг про роботу вчителів, про	З	Ч	НДЧ	Р	Н

	сучасні педагогічні проблеми					
Ж	Читаю статті про педагогічний досвід, збираю особисту бібліотеку	3	Ч	НДЧ	Р	Н
З	Читаю лише уривки (вибірково окремі місця) із статей про педагогічний досвід, на придбання педагогічної літератури часу на витрачаю	3	Ч	НДЧ	Р	Н
И	Спостерігаю за комунікацією педагогів тільки в час, що відведено на педагогічну практику	3	Ч	НДЧ	Р	Н
І	Залюбки приймаю участь в аналізі ситуацій, що виникають у закладі ПТО, намагаюсь при цьому дещо записати	3	Ч	НДЧ	Р	Н
К	Приймаю участь в організованих бесідах з викладачами тільки тоді, коли цього вимагає викладач	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Л	Добираю матеріал, що висвічує інноваційні процеси в навчальних закладах ПТО	3	Ч	НДЧ	Р	Н
М	Люблю працювати з педагогічною, психологічною літературою в читальній залі бібліотеки, дома у вільний час, люблю вирішувати педагогічні ситуації	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Н	До семінарів та практичних занять, перш за все, роблю те, що будуть перевіряти	3	Ч	НДЧ	Р	Н
О	Обкладинку реферату намагаюсь оформити красиво (щонайменше акуратно), оскільки вважаю, що це свідчить про мою старанність	3	Ч	НДЧ	Р	Н
П	Погоджуюсь виступати на конференції, висловлювати свою точку зору з актуальних проблем	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Р	Виявляю інтерес до роботи моїх однокурсників, що добре	3	Ч	НДЧ	Р	Н

	вчаться					
--	---------	--	--	--	--	--

Оцініть, будь ласка, свої відповіді таким чином: "завжди" - 5 балів, "часто" - 4 бали, "не дуже часто" - 3 бали, "рідко" - 2 бали, "ніколи" - 1 бал. Максимальна кількість балів - 30.

Б+Д+Ж+І+М+П = професійна потреба, функціональний інтерес (високий рівень сформованості мотивація формування нормативної поведінки);

А+Е+С+К+Л+Р = допитливість до знань, що розвивається, епізодична зацікавленість (середній рівень);

В+Г+З+И+Н+О = показна зацікавленість, байдуже відношення (низький рівень).

Додаток Б

**Визначення спрямованості особистості (особистої спрямованості)
(„Орієнтаційна анкета Б. Басса”)**

Анкета складається з 27 пунктів – суджень, по кожному з яких можливі три варіанти відповідей, які відповідають трьом видам спрямованості особистості. Респондент повинен обрати одну відповідь, яка найбільшою мірою виражає його думку або відповідає реальності, і ще одну, яка, навпаки, найбільш далека від його думки або ж найменш відповідає реальності. Відповідь „найбільш” отримує 2 бали, „найменш” – 0, залишилася не обраною – 1 бал. Бали, отримані за всіма 27 пунктами, підсумовуються для кожного виду спрямованості окремо.

За допомогою методики виявляються наступні спрямованості:

1. Спрямованість на себе („Я,,) – орієнтація на пряме винагороду і задоволення безвідносно роботи і співробітників, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертність.

2. Спрямованість на спілкування (С) – прагнення за будь-яких умов підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності і емоційних відносинах з людьми.

3. Спрямованість на справу (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, яке корисне для досягнення спільної мети.

Інструкція „Опитувальний лист,, складається з 27 пунктів. По кожному з них можливі три варіанти відповідей: А, Б, В.

1. З відповідей на кожен з пунктів виберіть ту, яка найбільш відповідає Вашій позиції щодо даного питання. Можливо, що якісь із варіантів відповідей здадуться Вам однаково цінними. Проте ми просимо Вас обрати з них тільки один, а саме той, який найбільшою мірою відповідає Вашій позиції і є найцінніший для Вас. Літеру, якою позначена відповідь (А, Б, В), напишіть на аркуші для запису відповідей поряд з номером відповідного пункту (1 - 27) під рубрикою „найбільше”.

2. Потім з відповідей на кожний з пунктів оберіть ту, яка найменше відповідає Вашій позиції, найменш для Вас цінна. Літеру, якою позначена відповідь, знову напишіть на аркуші для запису відповідей поряд з номером відповідного пункту у стовпчику під рубрикою „найменше,,.

3. Таким чином, для відповіді на кожне з питань Ви використовуєте дві літери, які й запишіть у відповідний стовпчик. Решта відповідей ніде не записуються.

Намагайтеся бути максимально правдивим. Серед варіантів відповіді немає „хороших” або „поганих”, тому не намагайтеся угадувати, яка з відповідей є „правильною” або „кращою” для Вас. Час від часу контролюйте себе, чи правильно Ви записуєте відповіді, чи поруч з тими пунктами. У випадку якщо Ви виявите помилку, виправте її, але так, щоб виправлення було чітко видно.

Тестовий матеріал

1. *Найбільше задоволення я отримую від:*

А. схвалення моєї роботи;

Б. свідомості того, що робота зроблена добре;

- В. свідомості того, що мене оточують друзі.
2. *Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:*
- А. тренером, який розробляє тактику гри;
  - Б. відомим гравцем;
  - В. обраним капітаном команди.
3. *По-моєму, кращим педагогом є той, хто:*
- А. проявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;
  - Б. викликає інтерес до предмета так, що учні із задоволенням поглиблюють свої знання в цьому предметі;
  - В. створює в колективі таку атмосферу, при якій ніхто не боїться висловити свою думку.
4. *Мені подобається, коли люди:*
- А. радіють за виконану роботу;
  - Б. із задоволенням працюють у колективі;
  - В. прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. *Я хотів би, щоб мої друзі:*
- А. були чуйні і допомагали людям, коли для цього представляються можливості;
  - Б. були вірні й віддані мені;
  - В. були розумними і цікавими людьми.
6. *Кращими друзями я вважаю тих:*
- А. з ким складаються хороші взаємини;
  - Б. на кого завжди можна покластися;
  - В. хто може багато чого досягти в житті.
7. *Найбільше я не люблю:*
- А. коли у мене щось не виходить;
  - Б. коли псуються відносини з товаришами;
  - В. коли мене критикують.
8. *По-моєму, найгірше, коли педагог:*
- А. не приховує, що деякі учні йому несимпатичні, насміхається і жартує над ними;
  - Б. викликає дух суперництва в колективі;
  - В. недостатньо добре знає свій предмет.
9. *У дитинстві мені найбільше подобалося:*
- А. проводити час з друзями;
  - Б. відчуття виконаних справ;
  - В. коли мене за що-небудь хвалили.
10. *Я хотів би бути схожим на тих, хто:*
- А. домігся успіху в житті;
  - Б. по-справжньому захоплений своєю справою;
  - В. вирізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
11. *У першу чергу школа повинна:*
- А. навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
  - Б. розвивати насамперед індивідуальні здібності учня;
  - В. виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.

12. *Якби у мене було більше вільного часу, найохочіше я використав би його:*

- А. для спілкування з друзями;
- Б. для відпочинку і розваг;
- В. для своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. *Найбільших успіхів я добиваюся, коли:*

- А. працюю з людьми, які мені симпатичні;
- Б. у мене цікава робота;
- В. мої зусилля добре винагороджуються.

14. *Я люблю, коли:*

- А. інші люди мене цінують;
- Б. відчувати задоволення від виконаної роботи;
- В. приємно проводжу час з друзями.

15. *Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:*

- А. розповіли про будь-цікавій справі, пов'язаним з навчанням, роботою, спортом і т.п., в якому мені довелося брати участь;
- Б. написали про мою діяльність;
- В. обов'язково розповіли про колектив, в якому я працюю.

16. *Найкраще я вчуся, якщо викладач:*

- А. має до мене індивідуальний підхід;
- Б. зуміє викликати у мене інтерес до предмету;
- В. влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.

17. *Для мене немає нічого гірше, ніж:*

- А. образа особистої гідності;
- Б. невдача при виконанні важливої справи;
- В. втрата друзів.

18. *Найбільше я ціную:*

- А. успіх;
- Б. можливості доброї спільної роботи;
- В. здоровий практичний розум і кмітливість.

19. *Я не люблю людей, які:*

- А. вважають себе гірше за інших;
- Б. часто сваряться і конфліктують;
- В. заперечують проти всього нового.

20. *Приємно, коли:*

- А. працюєш над важливим для всіх справою;
- Б. маєш багато друзів;
- В. викликаєш захоплення і всім подобаєшся.

21. *По-моєму, в першу чергу керівник повинен бути:*

- А. доступним;
- Б. авторитетним;
- В. вимогливим.

22. *У вільний час я охоче прочитав би книги:*

- А. про те, як заводити друзів і підтримувати хороші відносини з людьми;
- Б. про життя знаменитих і цікавих людей;

В. про останні досягнення науки і техніки.

23. *Якби у мене були здібності до музики, я волів би бути:*

А. диригентом;

Б. композитором;

В. солістом.

24. *Мені б хотілося:*

А. придумати цікавий конкурс;

Б. перемогти в конкурсі;

В. організувати конкурс і керувати ним.

25. *Для мене найважливіше знати:*

А. що я хочу зробити;

Б. як досягти мети;

В. як організувати людей для досягнення мети.

26. *Людина повинна прагнути до того, щоб:*

А. інші були задоволені ним;

Б. насамперед виконати своє завдання;

В. його не потрібно було дорікати за виконану роботу.

27. *Найкраще я відпочиваю у вільний час:*

А. в спілкуванні з друзями;

Б. переглядаючи розважальні фільми;

В. займаючись своєю улюбленою справою.

Тест «Професійна мотивація» (за А. Криловим)

Інструкція. Запропоноване опитування складається з тверджень, кожне з яких має різні кінцівки. Необхідно з трьох варіантів кінцівки обрати найбільш вірну. Далі у бланку відповідей необхідно відшукати відповідь і відмітити її колом. Будьте уважні: для кожного твердження необхідно обрати тільки одну відповідь.

- 1) Мені подобається:
  - а) виконувати будь-яку роботу, якщо я знаю, що моя праця не пропаде даром;
  - б) вчитися всьому новому, для того, щоб досягти поставлених цілей;
  - в) робити все якомога краще, тому що це допоможе мені у житті.
- 2) Я вважаю, що:
  - а) необхідно робити все, що доручають, якомога краще, тому що це необхідно мені у житті;
  - б) своєю роботою необхідно бути корисним оточуючим, тоді і вони будуть відповідати тим самим;
  - в) можна займатися чим завгодно, якщо це наближує до досягнення поставлених цілей.
- 3) Я люблю:
  - а) пізнавати щось нове, якщо мені це знадобиться у майбутньому;
  - б) виконувати будь-яку роботу якомога краще, якщо це хтось помітить;
  - в) робити будь-яку справу якомога краще, тому що це приносить задоволення оточуючим.
- 4) Я вважаю, що:
  - а) головне у будь-якій роботі – це те, що вона приносить користь оточуючим;
  - б) у житті необхідно спробувати все;
  - в) у житті головне – це постійно вчитися новому.
- 5) Мені приємно:
  - а) коли я роблю будь-яку роботу так добре, як я це можу;
  - б) коли моя робота приносить задоволення оточуючим, тому що це головне у будь-якій роботі;
  - в) виконувати будь-яку роботу, тому що працювати завжди приємно.
- 6) Мене приваблює:
  - а) процес надбання нових знань та навичок;
  - б) виконання будь-якої роботи на межі моїх можливостей;
  - в) процес тієї роботи, який приносить дійсну користь оточуючим.
- 7) Я упевнений (а) у тому, що:
  - а) будь-яка робота цікава тоді, коли вона важлива і відповідальна;
  - б) будь-яка робота цікава тоді, коли вона корисна для мене;
  - в) будь-яка робота цікава тоді, коли можу майстерно її виконати.
- 8) Мені подобається:
  - б) бути майстром своєї справи;

- в) робити щось самому, без будь-чиєї допомоги;
 г) постійно вчитися чомусь новому.
- 9) Я вважаю, що:
- а) було б краще, якщо б результати моєї праці були б видні оточуючим;
 б) у будь-якій роботі важливим є результат;
 в) необхідно скоріше оволодіти необхідними знаннями і навичками, щоб робити самому все, що забажається.
- 10) Мені хочеться:
- а) займатися тільки тим, що мені приємно;
 б) робити будь-яку справу якомога краще, оскільки тільки таким чином можна зробити дійсно добре;
 в) щоб моя робота приносила користь оточуючим, тому що це допоможе мені у майбутньому.

Шкала оцінювання:

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ключ	б	в	в	в	а	а	в	в	б	б

Коефіцієнт сформованості професійної мотивації вираховується за формулою:

$$K_{\xi} = \frac{N_1}{N}$$

де - K_{ξ} - коефіцієнт сформованості професійної мотивації студента

N_1 - кількість збігів за шкалою;

N - загальна кількість питань.

Тест на сформованість професійно значущих якостей

Оцініть за п'ятибальною шкалою (поставте + у відповідній графі) рівень сформованості якостей особистості педагога в себе і попросіть це зробити свого колегу. Цифра "5" означає вищий прояв якостей, а цифра "1" свідчить про його повну відсутність.

<i>Якості особистості</i>	1	2	3	4	5
Комунікативність					
Товариськість					
Почуття такту					
Відкритість у спілкуванні					
Відповідальність					
Терпимість					
Справедливість					
Вимогливість до інших					
Самостійність					
Почуття особистісної гідності					
Вимогливість до себе					
Самоконтроль					
Активність					
Ініціативність					
Цілеспрямованість					
Творчість, креативність					
Організованість					
Працелюбність					
Врівноваженість					
Пунктуальність					

Рівень сформованості професійно значущих якостей визначається сумою балів, що було набрано при оцінюванні (або самооцінці). За високий рівень приймається сума в межах від 81 до 100 балів, середній - 60, вище середнього від 61 до 80, нижче середнього - від 59 до 40, низький - від 39 до 20 балів. Змістовна інтерпретація рівня здійснюється на основі наведених особистісних якостей.

Додаток Д

Інструкція проведення тестів для визначення ціннісних орієнтацій (за методикою М. Рокича)

Система ціннісних орієнтації визначає змістовну сторону спрямованості особистості та є основою її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Найбільш поширеною на сьогодні є методика вивчення ціннісних орієнтації М. Рокича, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей. Остання обставина обумовлює сумнів багатьох дослідників щодо надійності методики через суттєву залежність результату від адекватності самооцінювання респондента.

Саме тому дані, отримані за допомогою методики М. Рокича, бажано підкріплювати даними інших методик.

М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

- термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;
- інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби.

Кожному респонденту надаються два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках (кожна цінність написана на окремій картці). У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значимості, а потім записує за порядком значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція для респондентів: «Зараз Ви отримаєте набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх у порядку значущості для Вас, виходячи із принципів, якими ви керуєтесь у вашому житті. Уважно вивчіть картки й, обравши ту, яка для Вас найбільш значуща, розташуйте її на першому місці. Потім оберіть другу за значущістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу справжню позицію».

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх групування респондентом у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються „конкретні” і „абстрактні” цінності, цінності професійної самореалізації та особистого життя тощо.

Інструментальні цінності можуть групуватися в моральні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших тощо.

Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтації. Соціальний педагог чи психолог повинен спробувати визначити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей. Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне і психічне);
- цікава робота ;
- краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві);
- кохання (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень);
- наявність хороших і вірних друзів;
- суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- розваги (задоволення) (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

- акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
- вихованість (хороші манери);
- високі потреби (високі вимоги до життя і високі домагання);
- життєрадісність (почуття гумору);
- старанність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків у собі та інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);

- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоювання своєї думки, поглядів;
- тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);
- широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, традиції, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність в роботі);
- чуйність (турботливість).

Для подолання недоліків методики М. Рокича і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації можливі зміни інструкцій, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

1. У якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?
2. Як би Ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?
3. Як, на Ваш погляд, це зробила б досконала у всьому людина?
4. Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?
5. Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?
6. Як це зробили б Ви через 5 або 10 років?
7. Як ранжували б картки близькі Вам люди?

Приклад тесту на визначення рівня сформованості знань

1. **Комунікативна технологія - це:**
  - А) послідовна реалізація дій викладача;
  - Б) процес взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, думками, ідеями, емоціями, досвідом;
  - В) поетапне упровадження комунікативних засобів взаємодії між людьми
2. **Комунікативні технології в навчанні учнів закладу ПТО - це**
  - А) методи формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки виробленню соціального і професійного комунікативного досвіду
  - Б) стратегії спілкування і взаємодії з учнями в навчальному процесі з метою встановлення взаємовідносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання
  - В) професійно-орієнтовні технології вибору педагогом стратегії спілкування і взаємодії з учнями в навчальному процесі з метою встановлення взаємовідносин, які сприяють забезпеченню ефективності навчання і формуванню готовності учнів до виконання професійних функцій завдяки виробленню соціального і професійного комунікативного досвіду
3. **Класифікація комунікативних технологій за дидактичною метою**
  - А) комунікативно-мотиваційні; комунікативно-інформаційні; комунікативно-професійні; комунікативно-контрольні
  - Б) комунікативно-пізнавальні; комунікативно-рефлексивні; комунікативно-дискусійні; комунікативно-контрольні
  - В) комунікативні; організаційні; проектувальні; діагностичні.
4. **Вибір комунікативних технологій в навчанні учнів закладів ПТО залежить від:**
  - А) контингенту учнів, дидактичної мети, особистості викладача
  - Б) історичних і санітарних умов
  - В) дидактичної мети, яка підповідає меті і завданням навчання учнів
5. **До комунікативно-мотиваційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО належать:**
  - А) діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання
  - Б) створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги.
  - В) словесні, практичні, контрольні
6. **До комунікативно-інформаційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО належать:**
  - А) діалочні тренінги
  - Б) проблемні питання
  - В) діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання
7. **До комунікативно-професійних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО належать:**
  - А) діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання
  - Б) технології моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; ігрові технології (рольові, ділові ігри).
  - В) словесні, практичні, контрольні
8. **До комунікативно-контрольних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО належать:**
  - А) дискусійне опитування
  - Б) рефлексивні технології
  - В) бесіди, тести, анкети

Програма факультативу

«Комунікативні технології в професійному навчанні учнів закладів ПТО»

1. Мета та завдання факультативу: узагальнити і систематизувати знання студентів, пов'язаних з проблемою комунікації, процесом навчання в закладах ПТО і технологічного підходу до його забезпечення.

2. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- особливості комунікативних процесів у закладах ПТО;
- роль викладача у комунікації;
- суть і завдання комунікативної діяльності викладача закладу ПТО;
- комунікативні технології в навчальному процесі, їх класифікація;
- характеристику видів комунікативних технологій за дидактичною метою;
- етапи створення й реалізації комунікативних технологій

вміти:

- аналізувати різні комунікативні технології в дидактичному процесі;
- розробляти дидактичні проекти з використанням комунікативних технологій;
- проводити моніторинг доцільності і ефективності різних комунікативних технологій;
- реалізовувати розроблені і перевірені комунікативні технології в умовах квазіпрофесійної діяльності;
- розробляти елементи власних комунікативних технологій;
- проводити самоаналіз власної педагогічної діяльності з реалізації комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО.

На вивчення факультативу відводиться 180 години / 6 кредитів ECTS.

3. Заняття, їх зміст та обсяг, обсяг самостійної роботи.

№ тем	Зміст	Обсяг лекційних занять (год.)		Обсяг самостійної роботи (год.)	
		Денна форма	Заочна форма	Денна форма	Заочна форма
1	2	3	4	5	6
	Модуль №1 «Теоретичні аспекти використання комунікативних технологій у професійному навчанні» <small>(назва модулю)</small>	10		20	

1	Загальна характеристика комунікативних процесів в навчанні. Мета, завдання, структура і зміст факультативу. Місце комунікативного компонента в структурі інженерно-педагогічної діяльності. Комунікативна діяльність в закладах ПТО, її місце і роль. Завдання комунікативної діяльності викладача закладу ПТО.	4		8	
2	Комунікативні технології у професійному навчанні. Комунікативна технологія, її суть. Класифікація комунікативних технологій за дидактичною метою, характеристика видів комунікативних технологій. Особливості комунікативних технологій в навчанні учнів закладів ПТО. Роль викладача у використанні комунікативних технологій в професійному навчанні.	6		12	
Модуль №2 <u>«Методичні аспекти використання видів комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів ПТО»</u> (назва модулю)		10		20	
3	Особливості комунікативно-мотиваційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: створення ситуацій успіху та психологічної підтримки під час комунікації; фасилітативні технології; мотиваційні тренінги.	4		6	
4	Особливості комунікативно-інформаційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: діалогічно-дискусійні і технології проблемного навчання.	2		4	
5	Особливості комунікативно-професійних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: технології моделювання і вирішення квазіпрофесійних ситуацій; виконання вправ; ігрові технології (рольові, ділові ігри).	2		6	
6	Особливості комунікативно-контрольних технологій у професійному навчанні учнів закладі ПТО: рефлексивні технології	2		4	
Модуль №3 <u>«Практичні аспекти відпрацювання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів ПТО»</u> (назва модулю)		10		20	
7	Розроблення дидактичних проектів з використанням комунікативних технологій: теоретичні аспекти	6		10	
8	Вимоги до використання й оцінки ефективності комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО	4		10	

Практичні (семінарські) заняття їх зміст та обсяг

№№ тем	Зміст	Обсяг занять (год.)	
		Денна форма	Заочна форма
1	2	3	4
	<p align="center">Модуль №1</p> <p align="center">«Теоретичні аспекти використання комунікативних технологій у професійному навчанні» (назва модулю)</p>	20	
1	Розробка і реалізація комунікативних технологій: етапи ціле покладання, проектування, моделювання, організації, реалізації, управління, контролю, оцінки	10	
2	Виступи з доповідями. Розробка програми психологічного настроювання на реалізацію комунікативних технологій.	4	
3	Вимоги до викладача закладу ПТО під час використання комунікативних технологій: вимоги до рівня сформованості знань, умінь і навичок. Вимоги до особистісних професійно значущих якостей педагога.	6	
	<p align="center">Модуль №2</p> <p align="center">«Методичні аспекти використання видів комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО» (назва модулю)</p>	20	
4	Техніка створення і реалізації комунікативно-мотиваційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: Виконання вправ на вироблення зразків поведінки викладача під час комунікації в навчальному процесі.	4	
5	Техніка створення і реалізації комунікативно-інформаційних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: Виконання вправ на удосконалення умінь з організації навчальної діяльності учнів. Виступи з доповідями. Проведення «круглого столу».	4	
6	Техніка створення і реалізація комунікативно-професійних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО: Виконання вправ на використання різних стратегій поведінки в залежності від ситуації.	4	
7	Техніка створення і реалізації комунікативно-контрольних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО. Виконання вправ зі встановлення особистісного контакту з учнями, використання технологій.	4	
8	Методика самоорганізації викладача на всіх етапах підготовки і використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів ПТО.	4	
	<p align="center">Модуль №3</p> <p align="center">«Практичні аспекти відпрацювання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів закладів ПТО» (назва модулю)</p>		
8	Відпрацювання тренінгу на тему: «Формування мотивації до навчальної діяльності»	6	
9	Відпрацювання активних методів у використанні інформаційно-комунікативних технологій: проблемний виклад матеріалу, обговорення проблемних питань, виступи з доповідями, підготовка кейсів, обмін ідеями, брейн-ринг. Розроблення кейсів.	6	

10	Відпрацювання інтерактивних методів у використанні комунікативно-професійних технологій: створення квазіпрофесійних ситуацій з вирішенням, ігрова діяльність (ділові і рольові ігри), мозкові штурми. Відпрацювання алгоритму створення ситуації успіху в навчанні учнів.	6	
11	Виконання вправ, спрямованих на вироблення й удосконалення проєктувальних, організаційних, координаційно-управлінських і рефлексивних умінь	6	
12	Розроблення й презентація проєктів педагогічної діяльності з використанням комунікативних технологій у навчальному процесі закладу ПТО	16	
13	Виконання завдань, спрямованих на самовдосконалення		
14	Обговорення результатів роботи	4	

4. Методи навчання: Лекції, семінарські заняття, практичні заняття, робота в Інтернеті, індивідуальна науково-дослідна робота, розв'язування творчих завдань, використання інтерактивних методів, виконання проєктів.

5. Методи контролю: Поточне оцінювання, оцінка за індивідуальні роботи, оцінка за проєкт, оцінка за участь у груповій роботі, підсумкова контрольна робота (тест).

Програма педагогічної практики (внесення змін)

Вимоги: У результаті походження практики студент повинен

знати:

- сутність та структуру педагогічної діяльності інженера-педагога у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, вимоги до її здійснення, особистісні характеристики педагогів (у тому числі важливих та, навпаки, недопустимих якостей);
- роль інженера-педагога у професійній підготовці молоді, прийоми педагогічної майстерності інженера-педагога, шляхи індивідуалізації й диференціації навчання, стилі педагогічної діяльності;
- потреби-мотиви-цілі учня (студента) як суб'єкта педагогічної системи, його вікові особливості і особливості педагогічного процесу, види і структуру навчальної діяльності;
- роль і види принципів навчання та виховання;
- методи, засоби та форми навчання і виховання, їх класифікації, характеристики, умови вибору та вимоги до реалізації;
- методи, засоби та форми контролю у професійній діяльності, їх класифікації, характеристики, умови вибору та вимоги до реалізації;
- типи трудових процесів та їх вплив на вибір системи виробничого навчання, види та структурні елементи, умови вибору та особливості застосування цих систем;
- характеристики складників педагогічного процесу, види, типи і структуру уроків теоретичного й виробничого навчання;
- сутність і етапи становлення виховних систем і шкіл;
- правові основи виробничих процесів, тенденції розвитку технічних систем і технологічних процесів у відповідній галузі;
- теорію педагогічного цілепокладання;
- засоби діагностування стану компонентів педагогічних, способи коригування умов навчання;
- види, структуру та способи перетворення структур навчально-наукових текстів, інформаційно-методичне забезпечення навчального процесу та його відмінні властивості;
- текстові структури, їх будову й правила текстотворення, види дидактичних матеріалів;
- сутність технології, особливості її застосування в педагогічній теорії та практиці, види педагогічних технологій та умови їхнього вибору;
- мотиваційні технології навчання;
- дидактичні технології формування орієнтовної основи діяльності (ООД);
- основні технології формування виконавчої діяльності на запланованих рівнях;
- системи контролю за навчальною діяльністю майбутнього фахівця;

- креативні технології навчання;
- структуру творчої особистості, творчі можливості особистості, методи оцінювання рівня сформованості творчої особистості учня;
- зміст і форми виховання, структуру системи діяльності педагога-вихователя;
- моделі риторичного впливу, принципи, стилі і засоби педагогічного спілкування, складові моделі педагогічного спілкування під час підготовки фахівців;
- значення зворотного зв'язку між педагогом та учнями (студентами), методи збору та класифікації інформації про фактичну надійність і якість педагогічного спілкування;
- чинники й критерії ефективної роботи педагога у процесі комунікативної діяльності;
- складові педагогічного проектування, їх взаємозв'язки та особливості реалізації;
- структуру науково-дослідної діяльності, види, напрямки, принципи, методи, засоби здійснення науково-дослідної роботи у галузі освіти, способи оптимальної самоорганізації наукової діяльності;
- методи збору експериментальної інформації, показники успішності наукового-дослідження.

вміти:

- знаючись на сутності й структурі педагогічної діяльності інженера-педагога у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, вимогах до її здійснення, особистісних характеристиках педагогів (у тому числі важливих та, навпаки, недопустимих якостей) уміти аналізувати його професіограму;
- усвідомлюючи велику роль інженера-педагога у професійній підготовці молоді, на основі знань прийомів педагогічної майстерності інженера-педагога, шляхів індивідуалізації й диференціації навчання уміти визначати стилі педагогічної діяльності;
- виходячи з потреб-мотивів-цілей учня (студента) як суб'єкта педагогічної системи, на основі знань його вікових особливостей і особливостей педагогічного процесу визначати види і структуру навчальної діяльності;
- знаючись на ролі і видах принципів навчання та виховання, уміти визначати ступінь їхньої реалізації у педагогічному процесі;
- прагнучи вільного, свідомого й ефективного використання методів, засобів та форм навчання і виховання у власній професійній діяльності, на основі знань їхніх класифікацій, характеристик, умов вибору та вимог до реалізації уміти здійснювати комплексний аналіз цих дидактичних й виховних складників у їхньому взаємозв'язку й взаємозумовленості у процесі переймання досвіду у навчальному закладі при відвідуванні навчальних занять та виховних заходів педагогічних працівників ПТНЗ, ВНЗ;
- прагнучи вільного, свідомого й ефективного використання методів, засобів та форм контролю у власній професійній діяльності, на основі знань їхніх класифікацій, характеристик, умов вибору та вимог до реалізації уміти здійснювати комплексний аналіз цих дидактичних складників у їхньому

взаємозв'язку й взаємозумовленості у процесі переймання досвіду у навчальному закладі при відвідуванні навчальних занять та виховних заходів педагогічних працівників ПТНЗ, ВНЗ;

– усвідомлюючи переважний технологічний вид діяльності у працівників виробничої чи сервісної сфер (робітників або службовців), на основі знань типів трудових процесів та їхнього впливу на вибір системи виробничого навчання, видів та структурних елементів, умов вибору та особливостей застосування цих систем уміти обґрунтовувати доцільність використання кожної з них;

– виходячи з характеристик складників педагогічного процесу, на основі знань видів, типів і структури уроків теоретичного й виробничого навчання співвідносити типи і структурні елементи цих уроків;

– знаючись на сутності і етапах становлення виховних систем і шкіл, уміти визначати особливості їхнього застосування в умовах сьогодення;

– знаючись на правових основах виробничих процесів, тенденціях розвитку технічних систем і технологічних процесів у відповідній галузі, уміти будувати докладну, цілісну функціональну структуру реальної діяльності майбутнього фахівця того чи іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, уміти розробляти кваліфікаційну характеристику, навчальні плани та програми підготовки;

– проявляючи бажання усестороннього вивчення категорії цілей у структурі діяльності, враховуючи здобутки у теорії педагогічного цілепокладання, формулювати освітньо-професійні цілі, які виражені в еталонних діях учнів (студентів) на глобальному та етапному рівнях;

– усвідомлюючи наступність у навчально-виховному процесі, на основі знань засобів діагностування стану компонентів педагогічних систем уміти розробляти способи коригування умов навчання;

– цікавлячись видами, структурою та способами перетворення структур навчально-наукових текстів, на основі знань інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу та його відмінних властивостей уміти здійснювати вибір необхідних джерел інформації;

– віддаючи належне значенню текстів як носіїв змісту навчання, необхідності вільного володіння професійною термінологією, знаючись на текстових структурах, їх будові й правилах текстотворення, уміти розробляти дидактичні матеріали;

– розуміючи сутність технології, особливості її застосування в педагогічній теорії та практиці, уміти відтворювати види педагогічних технологій та умови їхнього вибору;

– переймаючись визначальною роллю професійної спрямованості серед структурних елементів особистості, на основі знань її зв'язків з іншими елементами, складових та чинників, що впливають на вибір, а також прийомів формування уміти проектувати й коригувати мотиваційні технології;

– усвідомлюючи складові педагогічної діяльності інженерів-педагогів та вимоги щодо їхнього виконання, знаючись на частинах дії, їхньої спрямованості й способах формування, особливостях організації

конспектування навчально-технічного матеріалу та використання малюнків на дошці, засобів ТЗН в процесі формування нових знань, на підставі обраного типу навчання уміти цілеспрямовано проектувати й коригувати основні дидактичні технології орієнтовної основи діяльності (ООД);

– усвідомлюючи складові педагогічної діяльності інженерів-педагогів та вимоги щодо їхнього виконання, знаючись на частинах дії, їхньої спрямованості й способах формування, положеннях теорії поетапного формування пізнавальних дій та методиках прискореного навчання, різноманітних дидактичних засобів формування виконавчих дій (лабораторні роботи, розв’язання технічних задач; виконання завдань та інше) уміти цілеспрямовано розробляти й коригувати основні технології виконавчої діяльності на запланованих рівнях;

– усвідомлюючи складові педагогічної діяльності інженерів-педагогів та вимоги щодо їхнього виконання, знаючись на частинах дії, їхньої спрямованості й способах формування, різних прийомах та засобах контролю, на підставі аналізу вихідних умов та мети навчання з урахуванням вимог до об’єктивної перевірки та оцінювання компетенцій учнів при засвоєнні технічних дисциплін уміти розробляти й корегувати систему контролю за навчальною діяльністю майбутнього фахівця;

– прагнучи розвитку творчої особистості учня ПТНЗ, знаючись на структурі методик навчання технічній творчості, уміти розробляти креативні технології навчання;

– на підставі знань структури творчої особистості, творчих можливостях особистості, уміти вибирати й застосовувати методи оцінювання рівня сформованості творчої особистості учня;

– усвідомлюючи визначальну роль сім’ї і колективу у процесі виховання особистості, знаючись на змісті і формах виховання, структурі системи діяльності педагога-вихованця, уміти проектувати й коригувати технології виховної роботи у професійно-технічних та вищих I-II рівнів акредитації навчальних закладах;

– усвідомлюючи роль комунікативних умінь викладача у процесі педагогічного спілкування, його зовнішнього вигляду і психоемоційного стану, знаючись на моделях риторичного впливу, принципах, стилях і засобах педагогічного спілкування, уміти розробляти модель педагогічного спілкування під час реалізації проекту підготовки фахівців;

– на шляху до здобуття практичного досвіду щодо застосування методів та засобів навчання й виховання, керуючись спрямованістю конкретного заняття та характеристикою учнівського колективу, уміти демонструвати застосування тих чи інших методів та засобів професійної підготовки і виявляти при цьому вимогливість, справедливість, спостережливість, зібраність тощо;

– знаючись на значенні зворотного зв’язку між педагогом та учнями (студентами), методах збору та класифікації інформації про фактичну надійність і якість педагогічного спілкування, виявляючи екстравертивність, артистизм, привітність, пластичність, почуття гумору, доброзичливість,

педагогічний такт, рівновагу, витримку, емпатію тощо уміти встановлювати контакт з навчальною групою;

– усвідомлюючи власну роль у навчально-виховному процесі, прагнучи досконалості, на основі знань про чинники й критерії ефективної роботи педагога, здійснювати самоаналіз комунікативної діяльності та її корекцію;

– проявляючи ерудованість й практичну підготовленість з питань науково-педагогічного дослідження і маючи розвинену уяву, прагнучи знизити ступінь експромтів в освітньому процесі та налагодити його як єдиний цілеспрямований механізм, що стійко забезпечує необхідні результати, знаючись на складових педагогічного проектування, їхніх взаємозв'язках та особливостях реалізації уміти прогнозувати розвиток педагогічної та навчальної ситуації;

– переслідуючи мету вирішення сформульованої науково-педагогічної проблеми, володіючи знаннями щодо структури науково-дослідної діяльності, видів, напрямків, принципів, методів, засобів здійснення науково-дослідної роботи у галузі освіти, способів оптимальної самоорганізації наукової діяльності, уміти цілеспрямовано й наполегливо здійснювати наукові дослідження в освітній галузі;

– прагнучи отримання достовірної інформації стосовно доцільності й ефективності певних наукових рішень та знаючись на методах збору експериментальної інформації, показниках успішності наукового-дослідження, уміти опрацювати та критично оцінювати отримані результати.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Ознайомлення студентів з особливостями навчально-виховної роботи навчального закладу, його матеріально-технічною базою, системою роботи педагогічного колективу

Тема 1. Знайомство з навчальним закладом, його діяльністю та структурою

Тема 2. Знайомство з матеріально-технічною й навчально-виробничою базою навчального закладу

Тема 3. Знайомство з навчальною групою

Тема 4. Аналіз освітньо-кваліфікаційної документації, що регламентує процес підготовки конкретних фахівців (освітньо-кваліфікаційної характеристики, навчального плану, навчальної програми)

Тема 5. Аналіз документації з виховної роботи (планів виховної роботи навчального закладу-базис практики)

Тема 6. Планування виховних заходів, підготовка до проведення запланованої виховної роботи

Тема 7. Ведення щоденника педагогічних спостережень

Тема 8. Планування навчальних занять, підготовка до проведення запланованої навчальної роботи

Тема 9. Складання і погодження індивідуального плану проведення усіх видів робіт на період практики з керівниками практики від навчального закладу-базис практики, подання на затвердження цього плану основному керівникові практики від академії (викладачеві кафедри ПМПН)

Змістовий модуль 2. Навчальна робота: відвідування та поглиблений аналіз уроків викладачів навчального закладу-бази практики та студентів-практикантів, виготовлення наочних матеріалів, розробка, проведення та самоаналіз навчальних занять. Виховна робота: відвідування та поглиблений аналіз виховних заходів, що проводять викладачі навчального закладу-бази практики та студенти-практиканти, ведення щоденника педагогічних спостережень, розробка, проведення та самоаналіз виховних заходів, відвідування батьківських зборів, профорієнтаційна робота з учнями навчального закладу-бази практики

Тема 1. Вибір навчальних тем для проведення занять

Тема 2. Відвідування й аналіз занять, проведених майстрами виробничого навчання, викладачами навчального закладу-бази практики і студентами-практикантами (не менш 3 навчальних занять)

Тема 3. Підготовка і проведення навчальних занять. Студент проводить не менш 2 навчальних занять, 1 з яких відкрите, із запрошенням керівників практики від академії. Здійснення самооцінки власної діяльності

Тема 4. Відвідування й аналіз виховних заходів, проведених класним керівником і студентом-практикантом (не менш 2 виховних заходів)

Тема 5. Підготовка і проведення виховних заходів. Здійснення самооцінки власної діяльності

Тема 6. Анкетування учнів

Тема 7. Профорієнтаційна робота з учнями навчального закладу-бази практики на інженерно-педагогічні спеціальності УПА

Тема 8. Відвідування педагогічних рад, методичних комісій, батьківських зборів тощо

Схема розроблення дидактичного проекту

1. Тема уроку:
2. Дисципліни:
3. Технічні і дидактичні засоби навчання:
4. Розробка бінарних дій викладача та учнів на занятті

Структурні елементи уроку	Дії викладача	Дії учня
Організаційний момент		
Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація		
Актуалізація базових знань		
Організація сприйняття та осмислення нового матеріалу		
Закріплення, узагальнення і систематизація засвоєного матеріалу		
Вирішення завдань		
Опитування по ходу перевірки рішення		
Підбиття підсумків, оцінка		
Видача домашнього завдання (з коментарями викладача)		

Приклад дидактичного проекту

Тема: «Стилістичне оформлення текстових документів. Вставка автозмісту»

Дисципліни: «Інформатика та комп'ютерна техніка»

Етап організації структури уроку та його ціль (задачі)	Час (хв.)	Педагогічний інструментарій			Взаємодія суб'єктів педагогічного процесу	
		методи	засоби	форми	Зміст діяльності викладача (майстра виробничого навчання)	Зміст діяльності учнів
Організація початку роботи	3	Бесіда	-	Фронтальна	1.1. Входить до кабінету 1.2. Встановлює тишу. 1.3. Вітає учнів. 1.4. Робить переклик.	- Учні відповідають на вітання викладача - Готують до уроку робоче місце
Повідомлення теми, мети, задач уроку, мотивація мети	5	Розповідь	-	Фронтальна	2.1. Викладач оголошує тему уроку: «Стилістичне оформлення текстових документів. Вставка автозмісту» та його мету: «Сформувати та закріпити вміння давати визначення поняття «стиль», характеризувати необхідність використання стилів, описувати технології створення, редагування та використання стилів під час створення текстових документів, характеризувати послідовність дій при створенні автозмісту.» 2.2. Повідомляє про важливість	- Слухають, сприймають та осмислюють тему та мету уроку. - формують відношення до теми уроку, усвідомлюють мету та її значення для майбутньої професійної діяльності, важливість і актуальність теми

					вивчення даної теми	
Актуалізація опорних знань	5	Бесіда	Питання до бесіди	Фронтальна	<p>3.1.Проводить фронтальне опитування по базовим знанням:</p> <p>1. Для чого використовується MS Word?</p> <p>2. Чим відрізняється редагування і форматування тексту?</p> <p>3. Які прийоми ви використовуєте під час форматування тексту?</p> <p>4. Які параметри форматування можна використати по відношенню до шрифту?</p> <p>5. Які параметри форматування можна використати по відношенню до абзаців?</p>	<p>Відновлюють базові знання</p> <ul style="list-style-type: none"> - Відповідають на запитання усно - Доповнюють відповіді своїх одногрупників
Організація сприйняття і первинне осмислення нового матеріалу (Формування ООД)	40	бесіда з елементами пояснення, демонстрація	Конспект, Комп'ютер, проектор	Фронтальна	<p>4.1.Викладає матеріал уроку за відповідними пунктами плану:</p> <p>1. Загальні відомості про стилі форматування</p> <p>А) Поняття стилю в текстових документах</p> <p>Б) Типи стилів</p> <p>В) Використання стилів</p> <p>2. Робота зі стилями</p> <p>А) Створення нового експрес стилю</p> <p>Б) Змінення наявного стилю</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Уважно переглядають демонстрацію викладача - Повторюють дії викладача на персональних комп'ютерах - Ставлять питання по незрозумілим фрагментам навчального матеріалу - Слухають і усвідомлюють відповіді викладача

					<p>В) Видалення стилів з колекції</p> <p>3. Створення автозмісту</p> <p>А) Застосування стилів заголовків</p> <p>Б) Додавання змісту</p> <p>В) Форматування автозмісту</p> <p>4.2. Показує усі названі прийоми на комп'ютері з проектором</p>	
Закріплення, узагальнення і систематизація засвоєного матеріалу (Формування ВД)	20	Самостійна робота	Комп'ютер	Індивідуальна	<p>5.1. Повідомляє завдання для самостійної роботи:</p> <p>«Відформатувати запропонований документ, використовуючи не менше трьох власних і трьох стандартних стилів. Створити автозміст за зразком. Додатково: створити титульну сторінку та вставити номера сторінок, не враховуючи титульної»</p> <p>5.2. Допомагає учням у виконанні, відповідає на питання, за необхідності показує окремі прийоми роботи ще раз</p>	<p>- Виконують самостійну роботу</p> <p>- Ставлять питання по незрозумілим фрагментам навчального матеріалу</p> <p>- Слухають і усвідомлюють відповіді викладача</p>
Підбиття підсумків, оцінка	5	Розповідь	-	Фронтальна	<p>6.1. Підводить підсумки уроку: «Сьогодні ми познайомилися зі стилями в текстових документах, побачили приклад використання стилів у великих</p>	<p>- Вислуховують підведення підсумків уроку викладачем</p>

					<p>текстових документах. Навчилися змінювати стандартні, створювати нові стилі та застосовувати їх у документах. Також ми навчилися додавати автозміст, використовуючи стилі заголовків. Сподіваюсь, що отримані знання знадобляться у подальшій навчальній та трудовій діяльності.»</p> <p>6.2.Визначає педагогічну ефективність проведеного заняття і ступінь досягнення цілей уроку.</p>	
Видача домашнього завдання	2				<p>7.1.Видає домашнє завдання: «До наступного уроку треба переглянути наступний параграф за цією темою у підручнику, а також підготувати питання, які ви не засвоїли під час вивчення даної теми»</p> <p>7.2.Відповідає на питання, що виникають в учнів</p>	<p>- Записують домашнє завдання в конспект</p> <p>- Задають питання по незрозумілих моментах</p>

**Тренінг на тему: «Формування мотивації до навчальної діяльності»
(автор А.Острогляд)**

Тренінг спрямований на підвищення рівня сформованості мотиваційної сфери до навчальної діяльності.

У програмі тренінгу використовуються вправи, техніки, мозкові штурми, дискусії та ігри, які дають можливість створити позитивне середовище та дають змогу замислитися над своїм майбутнім життям.

Мета:

- Формувати в учнів різні види мотивів (пізнавальні, саморозвиток та мотивація досягнення);
- Навчити вільно володіти собою, бути впевненими у собі, правильно себе мотивувати та досягати успіху.

Обладнання: м'ячик, фломастери, олівці, папір, картки та ватман.

Структура тренінгу: тренінг «Формування мотивації до навчальної діяльності» розрахований на 3 заняття по 45 хвилин, з періодичністю 1 заняття на тиждень. Кожне заняття має три блоки: вступ, основна частина та завершення роботи.

Заняття 1 (45 хвилин)

Блок I (вступна частина)

Мета: познайомитись з учасниками, створити доброзичливу обстановку та налаштувати учнів на роботу.

• **Організаційний момент (1хв.)**

Доброго дня, як ваш настрій? Чи налаштовані ви на роботу? Сьогодні, і в наступні декілька зустріч ми з вами будемо працювати над темою «Формування мотивації до навчальної діяльності». Метою наших занять в першу чергу буде навчитись правильно себе мотивувати та досягати успіху, також не менш важливим буде навчитися вільно володіти собою та бути впевненим у собі. Знаючи тему та мету наших зустрічей, я пропоную вам першу вправу.

• **Вправа «Очікування» (3хв.)**

Мета: допомогти учасникам усвідомити власні очікування від тренінгу.

Кожен із вас на аркуші паперу напише те, що він очікує від наших зустрічей. В кінці наших занять, ми обговоримо чи виправдалися ваші очікування.

Так як ми з вами зустрічаємося в такій формі уроку уже не перший раз то ви пам'ятаєте, що ми працюємо за правилами. Давайте пригадаймо їх...

• **Вправа «Правила групи» (2хв.)**

Мета: затвердити та зафіксувати правила групи.

- *Правило піднятої руки* (якщо хтось хоче висловити свою думку, то не викрикує, а піднімає руку, після чого надається слово);

- *Правило «Це МОЯ думка...»* (це правило дає можливість учням кожному висловлювати СВОЄ враження з приводу чогось. Кожен говорить за себе а не за когось, наприклад: а от Маша думає, що... або у Маші точно є якийсь доповнення... Кожен із учасників тренінгу відповідає за СВОЮ поведінку і висловлює СВОЮ думку).

- *Правило STOP* (говорити тільки по суті теми не переходити цю межу);

- *Конфіденційність.*

Якщо у когось є бажання доповнити цей список, то кажіть і ми обов'язково допишемо ваше правило.

- **Вправа «Привітання» (2хв.)**

Мета: презентувати себе, налаштувати учнів на роботу.

Мене звати...; у майбутньому я хочу бути...

Блок II (основна частина)

Мета: розподілити учасників на відвертість та на підвищення мотивації до навчання.

- **Вправа «Притча» (8хв.)**

Мета: покращення вміння до аналізування ситуацій.

Ми сьогодні будемо працювати над темою, яка безпосередньо є однією із головних для вас – це навчальна діяльність. Мені хочеться спочатку розповісти вам притчу про навчання.

Жив на світі учень який поставив перед собою мету – навчитися всього. У навчанні йому не було рівних. Одного разу він зрозумів, що знає більше ніж вчитель тому він вирішив попроситися, але попросив порекомендувати йому ще кращого. І йому відповіли, що немає рівних учителю Вонгу. Учень довгі роки шукав зустрічі із цим мудрецем і через 20 років добрався учень до Гори Мудрості, де жив Вонг, але побачив його уже на смертельному ложі. Єдине, що встиг запитати Учень: «Як стати найосвіченішою й найрозумнішою людиною». І Вонг йому відповів: «Знай, нещасний, що нікого й нічого навчити неможливо».

Учень довго сидів на Горі Мудрості, міркуючи над останніми словами вчителя. Минуло ще багато років і сивочолий Учень, бавлячись на лавочці зі своїми правнуками, спостерігав, як діти грають у шахи. І звернувся із запитанням до наймолодшого: «Хто тебе навчив цієї гри?» І хлопчик весело відповів: «Хто мене може навчити? Я сам захотів і навчився». У ту ж саму мить Учень збагнув найбільшу таємницю, відповідь на яку він шукав усе своє життя.

Я думаю, що дана притча є дуже повчальною для всіх нас. І слова «Сам захочу і сам навчуся» мають стати девізом нашого життя.

Обговорення притчі:

1. Чи є дана притча особисто для вас корисною?
2. Що б ви змінили в ній?
3. Чи змогли б ви як учень все життя вчитися і пізнавати щось нове?
4. На вашу думку, яка в учня була мотивація, що він все своє життя присвятив зустрічам з більш мудрішими людьми як він.

• **Вправа «Я все зможу!»**

Мета: підвищення мотивації до навчання за допомогою новим видам діяльності або іншому реагування на ситуацію.

Учасники по черзі розповідають про якусь справу, яку їм особливо добре вдається виконати. Після розповіді вони відповідають на два питання:

1. Де може стати в нагоді це вміння?
2. Як їм вдалося цього навчитися?

Обговорення:

1. Чи виникло у вас бажання навчитись тому, що вміє робити хтось інший?
2. Хто з учасників вас здивував?

• **Вправа «Відвертість» (8 хв.)**

Мета: налаштувати учасників на відверте спілкування.

Перед вами є багато карток. Ви будете брати картку й продовжувати фразу але перед тим як ми розпочнемо, у мене до вас буде прохання, коли ви будете брати картку в руки, продовжуйте її правдиво:

Відверто кажучи, коли я йду до школи ...; я у школі ненавиджу...; коли вчителька мене лає...; коли вчитель мене хвалить...; я буду краще навчатися, якщо...; діти з якими я вчуся...; моя прихована мрія, щоб у школі...; коли я думаю про школу...; коли дзвенить дзвінок...; коли у нас контрольна...; коли закінчуються уроки...; коли я відповідаю біля дошки...; коли я одержую двійку...; коли я одержую дванадцять....

Обговорення:

1. Складно було говорити правду?
2. Правду потрібно нести по життю. Адже якщо ви не розумієте те, що говорить вам вчитель, не потрібно боятись попросити його вам повторити. Якщо ви будете уточнювати незрозумілі вам речі, це мінімізує і конфліктні ситуації і підвищить вашу мотивацію вчитися краще.

• **Вправа «Протилежні двері» (7хв.)**

Метою вправи є налаштування учасників тренінгу на те, що тільки від них самих залежить те, які вони відкриватимуть двері.

Уявіть собі, що перед вами наліво двері й направо двері. За одними знаходиться те, що приносить вам радість у навчанні, а за другими те, що мучить вас й чого ви не любите у школі. Розділіть листок навпіл і намалюйте або напишіть.

Обговорення:

1. Які відчуття у вас були при малювання одних та інших дверей?
2. Що було легше вам намалювати?
3. А що ви можете змінити у собі, щоб при відкритті будь-яких дверей ви отримували радість?

• **Вправа «Будинок моєї мети» (8 хв.)**

Мета: надати можливість учасникам усвідомити власну реалізацію життєвих цілей.

Перш ніж приступити безпосередньо до виконання даної справи, вам необхідно об'єднатися в групи й намалювати будинок, який допоможе досягнути успіхів у навчанні.

Деталі малюнка:

Дах – мета, яку ставити перед собою під час навчання.

Стіни – завдання, вирішивши, які можна досягти мети.

Стежка – якими методами і способами можна досягти.

Будяки й каміння – це бар'єри, які заважають вам досягнути мети.

Блок III (завершення роботи)

Мета: завершити роботу та налаштувати учнів на оптимістичну ноту.

- **Вправа «Посмішка по колу» (3хв.)**

Мета: отримати позитивні емоції.

На завершення нашого тренінгу я вам пропоную останню розважальну вправу. Нам потрібно, повернувшись до сусіда, побажати йому щось приємне, взяти посмішку в свої руки і передати йому, і так роблять всі по черзі.

Заняття 2 (45 хвилин)

Блок I (вступна частина)

Мета: налаштувати учнів на роботу.

- **Організаційний момент (1хв.)**

Доброго дня! Сьогодні ми з вами продовжимо нашу тему. І перш ніж розпочати, я вам пропоную згадати правила яких ми будемо дотримуватись протягом нашого заняття.

- **Вправа «Правила групи» (1хв.)**

Мета: затвердити правила групи.

Якщо у когось є бажання доповнити цей список, то кажіть і ми обов'язково допишемо ваше правило.

- **Вправа «Привітання» (2хв.)**

Мета: налаштувати учнів на роботу.

Через п'ять років я бачу себе...; метою мого життя є....

Блок II (основна частина)

Мета: підвищити впевненість у власних силах та підбадьорювати себе при невдачах.

- **Вправа: «Робота над помилками» (7хв.)**

Мета: підвищити впевненість у собі.

Для наступної справи «Робота над помилками» нам потрібні будуть аркуші паперу. Кожен із вас візьме по аркуші, де проаналізує і напише невдачу, яку він пережив в минулому. Поміркуйте над кожною помилкою, визначте, що корисного ви придбали в результаті цієї невдачі (досвід, якості характеру, розуміння якихось процесів в житті і т.д.).

Обговорення:

1. Чи може бути людина сильна, якщо у її житті трапилась якась невдача?

2. А якщо людина опустила руки при першій же невдачі, чи можна мотивувати себе на подолання цієї перешкоди? А що для цього потрібно?

(направити учнів на думку, що у людини перш за все повинно бути бажання чогось досягти або щось змінити).

- **Техніка «Живої і мертвої води» (8хв.)**

Мета: придбати нові методи боротьби із відсутністю мотивації.

Зараз я вам пропоную намалювати малюнок на тему «Що мені заважає добре навчатися?» Намалювавши те зло, яке вам заважає вчитися я пропоную від нього позбавитися раз і назавжди. Для цього нам потрібно взяти свій малюнок і порвати його. Тепер ваші книги як символи знань, допоможуть вам бути ерудованішими, тому що саме за допомогою книги виростає нове життя й нові можливості.

Обговорення:

1. Як ще можна позбавитися від того, що вам заважає в навчання?
2. Чи є особисто ваш метод, яким ви користуєтесь?
3. Чи потрібні нам такі техніки?

- **Гра «Через 10 років» (11 хв.)**

Мета гри – формування мотивації до професійної діяльності.

Перш ніж розпочати гру, учням пропонується придумати історію про свій кар'єрний шлях протягом 10 років, після чого кожен учасник виступає з повідомленням про власну успішну кар'єру.

Решта учасників – журналісти які можуть задавати будь-які питання.

Гра через 10 років, проходить у дружній і веселій обстановці, що сприяє включенню побудови індивідуального перспективного плану професійного розвитку кожного учасника гри.

Обговорення:

1. А якщо так складеться, що ви не зможете вчитись на ту професію яку ви обрали і в результаті чого ви не зможете стати неперевершеним професіоналом, якого ви мені зараз описуєте, що тоді? Що ви будете робити чи змінювати?

- **Вправа «Попроси або похвали самого себе» (4хв.)**

Мета: навчитися підтримувати, підбадьорювати і надихати самого себе.

Взагалі, людина може просити і спонукати до дії не тільки інших, але і самого себе. Іноді, коли не хочеться нічого виконувати (але ви усвідомлюєте важливість справи), спілкування з самим собою, переконання в тому, що дану роботу необхідно виконати допомагають подолати труднощі самоорганізації. Для цього потрібно попросити себе виконати щось важливе для вас. Залежно від ваших особистих якостей і ситуації ви можете використовувати як переконання в необхідності діяльності, так і прохання та ласкаві слова. Коли ви все ж таки виконали певне завдання, не забувайте хвалити себе уміння схвалювати, підбадьорювати і надихати самого себе це дуже допомагає в роботі.

- **Мозковий штурм «Чому люди не переборюють невдачі» (8хв.)**

Учні пропонується висловитися з приводу того, чому люди не переборюють невдачі. Ведучий фіксує відповіді на ватмані. Зразкові варіанти відповідей можуть виглядати так: «Людина не хоче переборювати труднощі тому що:

- їй так комфортно;
- хоче щоб її всі жаліли яка вона нещасна, намагалась, але...»

В кінці підводиться підсумок і робиться узагальнення.

На завершення нашої зустрічі я вам пропоную вправу, яка нам подарує позитивні емоції.

Блок III (завершення роботи)

Мета: завершити роботу та налаштувати учнів на оптимістичну ноту.

- **Вправа «Посмішка по колу» (3хв.)**

Мета: отримати позитивні емоції.

На завершення нашого тренінгу я вам пропоную останню розважальну вправу. Нам потрібно, повернувшись до сусіда, побажати йому щось приємне, взяти посмішку в свої руки і передати йому, і так роблять всі по черзі.

Заняття 3 (45 хвилин)

Блок I (вступна частина)

Мета: налаштувати учнів на роботу.

- **Організаційний момент (1хв.)**

Доброго дня! Сьогодні ми з вами будемо допрацьовувати нашу тему. І перш ніж розпочати, я вам пропоную згадати правила яких ми будемо дотримуватись протягом нашого заняття.

- **Вправа «Правила групи» (1хв.)**

Мета: затвердити правила групи.

Якщо у когось є бажання доповнити цей список, то кажіть і ми обов'язково допишемо ваше правило.

- **Вправа «Привітання» (2хв.)**

Мета: налаштувати учнів на роботу.

Метою мого життя є...

Блок II (основна частина)

Мета: отримання досвіду розгляду проблеми з різних точок зору та осмислення своїх життєвих і професійних перспектив.

- **Гра «Песиміст, оптиміст та жартівник»(10 хв.)**

Мета: отримати досвід для умілого реагування на ситуацію з різних точок зору.

1. На першому етапі роботи, я вам пропоную написати в декількох реченнях ситуацію, що викликає у вас сильні негативні емоції коли ви не можете мотивувати себе до роботи. Написана історія повинна містити – лише факти та дії. Наприклад: я не хочу робити домашнє завдання з певного предмету, але я розумію, що це необхідно. Тому я берусь за виконання даної роботи але роблю її аби як.

2. Після написання історій, учасники здають свої аркуші і тренер зачитує в групі всі варіанти і група обирає декілька із них, що стосуються всіх.

3. Після чого групі потрібно розділитися на три підгрупи і доповнити ту історію, яку вони отримали. Можна обрати лише одну історію для того, щоб оцінити її в різних емоційних станах. Завдання: потрібно наповнити кожену

історію емоційним вмістом – песимістичним (1-ша група), оптимістичним (2-га група) та жартівливим (3 група). Необхідно, скласти запропоновану історію і доповнити її деталями, властивими песимістові або оптимісту, або жартівнику. Наприклад: песимісти – я не хочу робити домашнє завдання з певного предмету, але я розумію, що це необхідно. Тому я берусь за виконання даної роботи але роблю її аби як... тому що все одно мене ніхто не запитає про дану роботу, і взагалі, мені байдуже на все...

4. Після того, як учасники закінчили роботу, кожен представник певної групи зачитує свою версію закінчення певної історії. Після чого, тренер пропонує обговорити результати гри і ту реальну допомогу, яку отримав для себе кожен учасник.

- **Дискусія «Мої життєві плани» (8 хв.)**

Мета: визначення перспективних життєвих та професійних цілей.

Кожен учасник разом з групою отримує можливість поміркувати над питаннями:

- що він очікує від свого життя,
- які його цілі,
- які цінності для нього значущі,
- чим можна було б пожертвувати.

- **Вправа «Почати діяти» (7 хв.)**

Мета: усвідомлення важливості вчасного виконання роботи.

Перш ніж відкласти роботу в «чорний ящик» подумайте над тим, що рано чи пізно, вам прийдеться відкрити його і виконати ту роботу, про яку ви вже забули. Тому щоб не було конфліктних ситуацій з приводу не тимчасового виконання певних обов'язків, не пакуйте роботу, по можливості робіть її одразу. Якщо ви ніяк не можете себе змусити зробити це, спробуйте мотивувати себе. У цьому випадку мотивація пов'язана з першим поштовхом до початку роботи, а не з самою роботою. Тому в першу чергу задайте собі питання, що буде якщо ви його виконаєте, і навпаки що ви отримаєте якщо цього не зробите...

На завершення нашої зустрічі я вам пропоную вправу, яка нам подарує позитивні емоції.

- **Вправа «Я в майбутньому» (8хв.)**

Мета: аналіз і осмислення своїх життєвих і професійних перспектив.

Ведучий тренінгу видає учасникам альбомні листи для малювання, а також викладає в центр олівці, фломастери, маркери, ручки. Кожен учасник повинен намалювати себе в майбутньому.

В кінці відбувається захист учасниками свого малюнка: він пояснює те, що намалював, і відповідає на питання.

Блок III (завершення роботи)

Мета: закріпити пройдену роботу.

- **Вправа «Очікування» (5хв.)**

Кожен із вас на аркуші паперу написав те, що він очікує від наших зустрічей. І так, наші заняття уже завершилися, тому я вам пропоную по черзі підійти, взяти своє очікування і прокоментувати його, виправдались вони чи

ні. А на останок, мені хотілося б побажати вам безмежної мотивації по життю. Щоб ви не опускали руки при перших же невдачах. І на останок, наша завершальна права.

- **«Посмішка по колу» (Зхв.)**

Мета: отримати позитивні емоції.

А зараз, на завершення нашого сьогоднішнього тренінгу я вам пропоную останню розважальну вправу. Нам потрібно, повернувшись до сусіда, побажати йому щось приємне, взяти посмішку в свої руки і передати йому, і так роблять всі по черзі.

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТРЕНІНГУ

(за Л.Помиткіною) [183]

№	Тема і мета заняття	К-сть годин	Методичні прийоми
1	2	3	4
1.	Знайомство. Встановлення сприятливого психологічного клімату. Нейтралізація емоційної напруги. Створення позитивної мотивації та зацікавленості в роботі тренінгу.	1	1. Вступна бесіда. 2. Гра “Снігова куля”. 3. Активізація уяви. 4. Позитивний психологічний настрій.
2.	Ознайомлення з поняттям самовдосконалення. Ознайомлення з прикладами самовдосконалення видатних людей світу. Розвиток вміння скласти свою програму самовдосконалення.	1,5	1. Приклади самовдосконалення видатних людей. 2. Позитивний настрій. 3. Написання власної програми самовдосконалення.
3.	Нейтралізація емоційної напруги. Розкриття змісту і шляхів самовдосконалення. Усвідомлення мотивації досягнень. Розвиток мотивів до покращання своєї особистості.	1,5	1. Емоційна рівновага. 2. Магічне слово “самовдосконалення”. 3. Позитивний настрій “Саме сьогодні”.
4.	Створення позитивного настрою на роботу. Мотивація необхідності самопідтримки. Розвиток вміння схвалювати свої дії. Усвідомлення необхідності розвитку цілеспрямованості, впевненості у собі.	1	1. Вправа “Схвалення”. 2. Аутотренінг “Про себе”. 3. Релаксація “Картинка для душі”.
5.	Закріплення позитивних емоцій. Розвиток умінь створювати настрій на подальші успіхи. Формування позитивного образу “Я”. Освоєння вміння схвалювати, надихати себе.	1	1. Вправа “Похваліть самого себе”. 2. Вправа “Оплески”. 3. Релаксація “Я – це Я”.
6.	Формування вміння зосереджуватися на вагомих для себе життєвих цілях. Усвідомити життєвих закономірностей. Розкриття своїх нових цілей. Розвиток взаємопідтримки учасників.	1	1. Вправа “Погляд з боку”. Завдання “Склади програму заохочення для іншого”. Позитивний психологічний настрій.

7.	Розвиток віри у свої можливості, співчуття до інших. Оволодіння навичками вміння підбадьорювати інших. Розвиток мотивації до успіху.	1,5	1. Вправа “Маяк”. 2. Релаксація “Зосередження на свічці”. 3. Вправа “Пропоную допомогу”.
8.	Допомога учневі в об’єктивізації самооцінки, самопізнанні та розумінні особливостей своєї поведінки, баченні та усвідомленні власних недоліків. Допомога у накресленні програми самовиховання та самовдосконалення, у прийнятті свідомих рішень щодо оптимізації своєї поведінки.	1	1. Вправа “Я – реальний, Я – ідеальний”. 2. Слухання віршів Р.Кіплінга “Заповідь”, Е.Помиткіна “Великое в малом”. 3. Вправа “Комплімент для іншого”.
9.	Створення простору для нового ідеального стану. Усвідомлення необхідності позбавлення недоліків у повсякденному житті. Розвиток навичок доводити справу до кінця. Спрямування мислення на покращання свого життя.	1	1. Вправа “Бажано–небажано”. 2. Концентрація і усвідомлення проблеми.
10	Виявлення можливих перешкод на шляху самовдосконалення. Усвідомлення зв’язку між баченням свого майбутнього та сьогоднішнім.	2	Спрямована уява “Ваше місце”.
11	Розвиток вміння робити висновки щодо розвитку своєї особистості. Формування навичок встановлення адекватної самооцінки. Заохочення до участі в тренінгу у майбутньому.	1,5	1. Вправа. “Незакінчені речення”. 2. Вправа “Добро по колу”. 3. Колективний малюнок.

Вправи на формування впевненості у власних силах в навчальній роботі

Вправа 1

1. Уявіть якомога яскравіше, що ви досягли своєї мети, що ваша мрія здійснилася, що успіх, слава, багатство і щасливе життя нарешті стали реальністю. Створіть картинку приємного, щасливого майбутнього.

2. Уявіть, як ви наполегливо (але із задоволенням) багато працюєте задля вашої мети. Слід якомога яскравіше «прокрутити» в уяві картинку, де ви з величезною насолодою займаєтеся певною діяльністю (наприклад, це може бути навчання чи професійна діяльність). Часом ця діяльність є досить складною, ви відчуваєте труднощі, але вам цікаво і ви прагнете подолати перешкоди і будь-що досягти своєї мети.

3. Спробуйте ці дві картинки пов'язати одну з одною. Наприклад, як результат тривалої роботи і значних зусиль — успіх, щастя, багатство і слава. Намагайтесь поєднати ці картинки у певній послідовності.

Вправа 2

1. Згадайте випадок зі свого життя, коли ви переживали значний успіх. Заплющити очі та уявіть собі це яскраво. Створіть картинку в уяві. Зверніть увагу на розмір, точність і якість цієї картинки, на ті рухи, звуки, переживання, котрі створюють або супроводжують її.

2. Далі поміркуйте про мету, якої ви прагнете досягти. Уявіть її чітко. Прокрутіть в уяві картинку — досягнення мети.

3. Розмістіть в уяві цю картинку туди ж, де була і попередня. Ваше завдання полягає в тому, щоб ці дві картинки накласти одна на одну. Прагніть пережити радість, задоволення від майбутнього успішного завершення справи (досягнення мети) так, як ви відчували це в минулому.

Вправа 3

1. Попросіть себе обов'язково виконати щось важливе для вас.

Можете використовувати аналогічні прийоми, які застосовуєте, коли просите інших виконати щось.

Використовуйте:

- переконання в необхідності діяльності;
- прохання і ласкаві слова (наприклад, можете сказати собі: «Ти будеш молодець, коли зробиш це!» або «Ти ж молодчина, все зможеш виконати, будь ласка, зроби це, буде нелегко, але ти зможеш!»).

2. Напишіть кілька форм, варіантів прохання і переконання самого себе. Виберіть найкращі варіанти.

3. Виробіть загальні правила, принципи переконання самого себе чи прохання до самого себе.

Вправа 4

Технологія («секрети») створення ситуації успіху може бути такою:

1. Сплануйте досягнення певної мети (або етапу її досягнення). Мету слід вибрати середньої складності, оскільки досягнення легких цілей не переживається як успіх, а досягнення надто складних часто є неможливим. Якої мети ви хотіли б досягнути?

2. Докладіть усіх зусиль, щоб досягти бодай однієї мети або успішно виконати поставлені перед собою завдання. Чи досягай цієї конкретної мети? Які труднощі відчували?

3. Розбийте мету на ряд конкретних проміжних етапів і усвідомте важливість досягнення кожного з них. Ставте перед собою якомога більше конкретних (і реальних) цілей і прагніть досягти їх. Які конкретні етапи досягнення мети?

4. Визначте кількісні показники, за якими ви могли б фіксувати навіть незначні позитивні зрушення у вашій справі. Це надасть вам азарту і додаткової спонукальної сили (як у спорті, де кількість набраних очок стимулює).

5. Похваліть самого себе за те, що досягай навіть незначного успіху («Який я молодець!»). Позитивні емоції, пов'язані з досягненням успіхів, ніколи не завадять.

6. Відзначте себе за досягнення навіть незначного успіху, «нагородіть» себе чимось за цей успіх. Який приз чи винагороду ви собі приготували.

Вправа 5

1. Поміркуйте над тим, яким би ви хотіли себе бачити: достатньо здібним, але неорганізованим (тобто який боїться поразки і постійно відкладає справу на потім) чи недостатньо здібним, але наполегливим, організованим (який не боїться невдачі).

2. Поміркуйте, чи визначається поразка (невдача) саме відсутністю здібностей. Які інші фактори, на вашу думку, можуть визначити невдачу?

3. Запишіть позитивні моменти, пов'язані з невдачею (що дає вам невдача, чого навчає).

4. Поміркуйте і запишіть, що ви сказали б іншій людині, яка зазнала поразки і відчуває розчарування. Запишіть, як би ви спробували не лише втішити, а й надихнути людину на подальшу діяльність.

5. Запишіть, що ви сказали б самому собі у хвилини невдачі і розчарування. Які слова змогли б не лише відновити втрачену душевну рівновагу, а й спонукати до наполегливої діяльності задля досягнення мети?

6. Удосконаливши текст, запишіть його яскравими літерами на обкладинці зошита чи на картці, попрацюйте над ним, спробуйте прокрутити відповідні ситуації в уяві, активізуючи записаний текст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті у наукових фахових виданнях України*

1. **Мефанік М.С., Лисенко С.А.** Особливості формування комунікативної компетентності куратора студентської групи в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ : БДПУ, 2012. № 2. С. 196–204.
2. **Мефанік М.С.** Особливості освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць*. Х. : УПА, 2015. № 48–49. С. 103–111.
3. **Мефанік М.С.** Формування комунікативної культури учнів професійно-технічного навчального закладу. *Молодь і ринок*. 2015. № 12 (131). С. 144–147.
4. **Мефанік М.С.** Комунікативна діяльність інженера-педагога у професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць*. Х. : УПА, 2017. № 54–55. С. 149–156.

Статті у закордонних виданнях

5. **Мефанік М.С.** Проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у професійному навчанні учнів закладів професійно-технічної освіти. *Sciences of Europe*. 2018. Vol. 4. No. 28. pp. 41–45.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. **Мефанік М.С.** Свідомість та інформація. *Teoretyczne i praktyczne innowacje w nauce: materiały Międzynarodowej Naukowi-Praktycznej konferencji* (Gdańsk, 28–30 April 2012). Gdańsk, 2012. Część 3. pp. 88–90.
7. **Мефанік М.С.** Особистісно-орієнтована навчально-виховна робота в педагогічних ВНЗ в умовах інформаційного суспільства. *Perspektywy rozwoju nauki: Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach*

- Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej (Gdańsk, 28–30 November 2012). Gdańsk, 2012. Część 3. pp. 39–40.
8. **Мефанік М.С.** Роль куратора академічної групи. *XLV науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2012 р.). Х. : УПА, 2012. Ч. 4. С. 30.
  9. **Мефанік М.С.** Условия успешной адаптации инженера-педагога к учебно-воспитательной деятельности в вузе. *Педагогические и психофизиологические проблемы адаптации детей и молодежи*: материалы Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. (Белгород, 18–22 марта 2013 г.). Белгород : БелИПКППС, 2013. С. 176–179.
  10. **Мефанік М.С.** Комунікативні технології в педагогічній діяльності. *Розвиток інженерно-педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 11–13 вересня 2013 р.). Бердянськ : БДПУ, 2013. С. 111–112.
  11. **Мефанік М.С.** Значение коммуникативной технологии в подготовке будущих инженеров-педагогов. *Инновационные процессы в образовании: стратегия, теория и практика развития*: материалы VI Всеросс. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 11–14 ноября 2013 г.). Екатеринбург: изд-во Рос.гос.проф.-пед.ун-та, 2013. Т. II. С. 138–140.
  12. **Мефанік М.С.** Підготовка майбутнього інженера-педагога до ділової комунікації. *XLVIII науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2015). Х. : УПА, 2015. Ч. 4. С. 16–17.
  13. **Мефанік М.С.** Значення комунікативних технологій в навчальній діяльності учнів професійно-технічного навчального закладу. *XLIX науково-практична конференція науково-практичних працівників, науковців, аспірантів та співробітників академії*: зб. тез доповідей (Харків, 2016). Х. : УПА, 2016. Ч. 4. С. 15.

14. **Мефанік М.С.** Педагогічні умови успішної організації комунікативної діяльності учнів на уроках з виробничого навчання. *Pedagogika. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka: Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Gdańsk, 30–31 March 2016).* Gdańsk 2016. No. 2. pp. 44–45.

Міністерство освіти
і науки України

УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-
ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Університетська, 16,
м. Харків, 61003, Україна

Тел.: (057)731 28 62; факс: (057)731 32 36
E-mail: rektor@uipa.edu.ua
Web: http://uipa.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02071228

Ministry of Education
and Science of Ukraine

UKRAINIAN ENGINEERING
PEDAGOGICS ACADEMY

Universitets'ka str. 16,
Kharkiv, 61003, Ukraine

№ 104-47-72 від 26.06.2018

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Мефанік Марії Сергіївни

за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу»

Здобувач наукового ступеня кандидата педагогічних наук, Мефанік Марія Сергіївна, упродовж 2012-2018 років упроваджувала результати дисертаційного дослідження за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу» в процес професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічної галузі в Українській інженерно-педагогічній академії (м. Харків).

Автором було експериментально перевірено теоретично обґрунтовану систему підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу під час спеціально організованої експериментальної роботи, до якої було залучено студентів факультетів: Енергетики, енергозберігаючих технологій і автоматизації енергетичних процесів, Комп'ютерних і інтегрованих технологій в виробництві та освіті, Технологічний, Економічних, управлінських та освітніх технологій.

Розроблені автором теоретичні положення пройшли обговорення на науково-методичних нарадах і засіданнях кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти і отримали позитивну оцінку і рекомендації до упровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців.

Шляхом використання розробленого і запропонованого автором навчально-методичного забезпечення, спрямованого на опанування студентами технологіями організації комунікативної діяльності в навчанні учнів професійно-технічних закладів освіти, створення комунікативного освітнього середовища, забезпечувалося формування інтересу і мотивації студентів, сформованість їхньої комунікативної компетентності, що виявлялися під час проходження педагогічної практики у роботі з учнями.

Упровадження результатів дисертаційного дослідження М.С. Мефанік сприяло підвищенню рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх інженерів-педагогів, їхньої готовності до використання комунікативних технологій під час навчання учнів професійно-технічних закладів освіти.

Ректор Української інженерно-
педагогічної академії,
доктор педагогічних наук,
професор

О.Е. Коваленко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл. 71100
E-mail: rector@bdpu.org.ua; http://bdpu.org

Тел. +38(06153) 3-62-44, факс +38(06153) 4-74-68
Код ЄДРПОУ 02125220

15.06.2018 № 54-39/691

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мефанік Марії Сергіївни
за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до
використання комунікативних технологій в професійному навчанні
учнів професійно-технічного навчального закладу»

Упродовж 2015-2018 років Мефанік Марія Сергіївна упродовжувала результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу» в процес професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічної галузі в Бердянському державному педагогічному університеті.

Автором запроваджувалися елементи розробленої, теоретично обґрунтованої системи підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу під час спеціально організованої експериментальної роботи зі студентами факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти розроблений зміст підготовки на методологічному підґрунті,

операційно-діяльнісний компонент формування умінь використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів ПТЗО, діагностико-корекційний компонент.

Розроблені автором теоретичні положення отримали позитивну оцінку, а запропоновані методичні матеріали було рекомендовано до упровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців як такі, що забезпечують підвищення ефективності підготовки до навчальної діяльності інженера-педагога з учнями закладів професійно-технічної освіти. Використання розробленого автором навчально-методичного забезпечення системи під час практики студентів на базах ПТЗО сприяло підвищенню рівня готовності студентів до використання комунікативних технологій під час організації навчальної діяльності з учнями професійно-технічних закладів освіти.

Ректор
Бердянського
державного педагогічного університету,
доктор педагогічних наук, професор

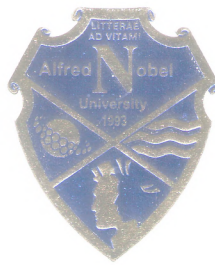
І.Т. Богданов

Завідувач кафедри
комп'ютерних технологій
в управлінні та навчанні
й інформатики
доктор педагогічних наук, професор

В. Г. Хоменко

вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, Україна, 49000
тел. +38 (056) 370-36-26, fax.: +38 (0562) 31-20-33
e-mail: info@duan.edu.ua, www.duan.edu.ua

18, Sicheslavs'ka Naberezhna Str., Dnipro, 49000, Ukraine
tel.: +38 (056) 370-36-26, fax.: +38 (0562) 31-20-33
e-mail: info@duan.edu.ua, www.duan.edu.ua

№ 182 від 12.03.2019

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мефанік Марії Сергіївни
за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання
комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-
технічного навчального закладу»

Розроблені М.С. Мефанік теоретичні положення дисертаційного дослідження за темою «Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу» пройшли обговорення на науково-методичних нарадах і засіданнях кафедри педагогіки та психології. Матеріали отримали позитивну оцінку і рекомендації до упровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців.

Запропоноване автором навчально-методичне забезпечення, спрямоване на опанування студентами технологіями організації комунікативної діяльності у професійній діяльності. Авторські нароби, які представлені у вигляді теоретично обґрунтованої системи підготовки майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій в професійному навчанні учнів професійно-технічного навчального закладу використовувалися упродовж 2016-2018 років у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Професійно-педагогічна комунікація», «Комунікативна компетентність фахівця», «Психологія ведення переговорів».

Теоретичні положення й практичні напрацювання використовувалися при розробці методичних комплексів, підручників і посібників, програм спецкурсів для студентів з питань формування готовності до використання комунікативних технологій у професійній діяльності.

**ПРОРЕКТОР ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

І.С. ШКУРА

УНІВЕРСИТЕТ СЕРТИФІКОВАНО ТА АКРЕДИТОВАНО МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ
THE UNIVERSITY HAS BEEN CERTIFIED AND ACCREDITED BY INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

